TARTU ÜLIKOOL · UNIVERSITAS TARTUENSIS · 1632

ENN RANDLA

SÜDAME HÄÄL

ROMAAN

NOOR-EESTI KIRJASTUS TARTUS

RAHVARAAMAT NR. 20/21

SÜDAME HÄÄL

ENN RANDLA

SÜDAME HÄÄL

ROMAAN

21149

NOOR-EESTI KIRJASTUS TARTUS

KEELELINE KORREKTOR T. MELSO

2
Bibliotheca Universitatis Tartuensis
1939. 0116
156794
A-9191

O-ü. „Noor-Eesti Kirjastuse“ trükikoda Tartus 1939

Moto:

Alguses oli Sõna ja Sõna oli Jumala juures ja Sõna oli Jumal... Kõik, mis on tehtud, on tehtud tema läbi, sest temata pole tehtud midagi. Temas on elu ja inimese südame valgus, mis helgab pimeduses, kuid pimedus ei võta seda vastu...

Kol. 1, 16. 17. Eebr. 1—8, 2—26.

P R O L O O G

KAKSIKVENNAD

Täna on küll Madise, tohutusuure talu pärisperemehe seadusliku abielu kolmas aastapäev, kuid ta ei näi tundvat sellest kuigi palju rõõmu.

„Kurb lugu, kui keegi peab surema, ilma et suudaks enesele soetada peret," ütleb ta oma noorele naisele, tõusnud lõunalauast, mis on tähtsa päeva puhul kaetud tavalisest pidulikumalt. Madis on muide kaotanud juba igasuguse lootuse, et taevas õnnistab nende kooselu lastega.

„Paraku küll!" möönab Viiu süüdlase ilmel, heitnud mehele ujeda pilgu. Ning vaikinud viivu, ta lisab, otsekui oma viljatuse õigustamiseks. „Või see pere on enese käest võtta, puha jumalaand —"

Madis ei vasta, kuid mõtleb endamisi, et ristiinimestel on mõnesti üsna mugav veeretada oma süükoormat ilusasti jumalale. Aga abielurahvas peab ometi mõtlema sellele, et soetada järglasi, soetada suurele ja põlisele talule noorperet, kes jätkaks oma esiisade tööd! Ta on suur ja tugev mees, raudse tervisega — aga näe... Nojah, või see pere on enese käest võtta, puha jumalaand, nagu ütleb Viiu... Jajaa, küllap naised juba oskavad ennast trööstida, kus sellega! Mees väljub

majast ja sammub piki kaeranurme iidse tammiku suunas, mille taga kohiseb suur järv. Siin ta seisatab, peab veidi aru ja laskub siis kõrgest pervest alla järvekaldale, istub tohutusuurele kivimürakale, mida rahvasuu hüüab seitsmevennakiviks.

Päev on väga kuum ja raskes õhus tundub äikest. Tinavärvilise lameda järve kohal taevas veerlevad lämmatavad pilved, suured rusked pilved, millest äike ei suuda välja paiskuda. Metspartide haledasti karjuvad parved tiirlevad vee kohal, taoti laskudes alla veetaimedega kinnikasvanud järvesoppi, et siis taas tõusta lendu ja kisada veelgi lõikavamalt. Näib, et neidki teeb õhustiku elektrimõju närvlikult ärevaks.

Madis vaatleb kõike seda hajali pilgul, mõlgutades üha oma nukraid mõtteid. Jah, kui ta naine jääb ikka viljatuks, kui nad peavad jääma oma elu lõpuni üksikuiks, peavad nägema rõõmutult aastaaegade vaikse ringi möödumist, ilma et neil oleks mingit lohutavat sidet eluga... Ei, sellele on kohe halb mõtelda! Viiu on tubli naine, ilus ja hell, kehalt sale ning meeldivalt nõtke — teist säärast annaks ikka otsida. Tal on imepehmed valged käed, ilusad käed — ja kui imeliku tumeda tulega leegitsevad laugude tagant ta silmad! Aga ta on jäänud siiski viljatuks. Miks? Ons tal mõni salaviga? Või pole nende kooselul tõesti jumalaõnnistust? Kui see on nõnda, siis lasub neil küll taevane needus... Aga miks!? Miks tahab taevaisa neid nii rängasti karistada? Neile küsimusile ta ei leia vastust ja see masendab teda. Madise sisimas eostub taevaisa vastu tilluke kihk, mis paisub aegamööda ängistavaks raevuks. Oma jõuetus vihas

ta vaatab üles pilvede poole, mis on nüüd ähvardavalt mustad. Ja äkki, otsekui vastuseks tema jumalavallatuile mõtteile, kärgatab vali kõue. Maruline tuuleiil kihutab lõõtsutades üle vetevälja, kisub talt peast kübara, viies selle teadmata kuhu ja paisates järvelaineid tumeda kohinaga vastu rannakive.

Madis on surmani kohkunud ja koostab vaistlikult käed, tõstab need taeva poole, anudes Kõigevägevamalt halastust... Tugev vihmavaling niisutab ta ainsa hetkega läbimärjaks, kuid ta ei hooli sellest, sosistab üha palvesõnu. Nõnda ta istub kaua, istub õhtuni, otsides taevalistega lepitust. Kui ta lõppeks tõuseb kivilt, peegeldub ta silmis kummaline sära — see on pehme ja alandlik.

Pärast õhtusööki ei lähe Madis sängi — ta aimab, et tal oleks täna võimatu uinuda. Unetud ööd sängis on aga nõnda pikad, neist ta juba tunneb maiku. Süüdanud tagatoas lambi põlema, ta võtab kapist vana luitunud kaantega piibli ja, avanud selle huupi, loeb: „Jumal oli kinkinud Aabramile palju vara. Aga üks Jumala tõotus oli siiani veel teostamata: Aabramil ei olnud pärijat. Ometi oli Jumal talle tõotanud teha teda suureks rahvaks. Aabram oli juba elatanud, ka tema naine Saara oli vana. Kust pidi ta vanas eas veel saama pärija? See kurbus rõhus rängasti Aabrami südant —" Madist läbib kerge värin ja ta tõstab oma pilgu Viiule, kes istub õmblustööga teispool lauda. Roosaka varjuga lamp levitab naise kaunile näole väga pehmet valgust ja ta taipab äkki, et Viiu pole veel kuigi vana.

Ning leidnud sellest mõttest veidi lohutust, ta

loeb edasi: „Kord, kui Aabram ei saanud uneta ööl jälle silmi kinni, kuulis ta äkki Jumala häält: ‚Ära karda, Aabram! Mina olen sinu kilp ja sinu palk, mis on suur!‘ Aabram vastas: ‚Issand, mis annad sa mulle? Ma suren ilma pojata; minu vanema sulase Elieeseri poeg saab minu pärijaks.‘ Kuid Jumal trööstis Aabramit ning ütles: ‚Mine välja, vaata taeva poole ja loe tähti. Kas võid sa neid lugeda? Nii suureks kasvab sinu järglaste sugu‘ —“ Madis katkestab lugemise ja sügav rahu asub tema hinge, sest ta taipab nüüd nii mõndagi, mis on jäänud talle siiani tumedaks. Kas ei kuulnud ta täna piksemürinas taevaisa manitsevat häält, ja kas ei leidnud ta pühakirjast vastuse oma küsimusele. Ei — inimesel peab olema kannatust, sest Looja arm ja heldus on suur! Ning jõudnud sellise mõtteni, ta sisimas eostub uus lootus, eostub uus ja vankumatu usk tulevikku.

„Viiu,“ ütleb ta otsatu pehmelt. „Pane korraks oma töö käest ja tule istu siia minu juurde pingile.“

Viiu tõstab imestelles pilgu ja, tabanud mehe oma, ta võppub — sealt peegeldub talle vastu midagi imelikku: kauget, kuid siiski nii lõpmatu omast... Alistudes nagu alati oma mehe soovele ning tujudele ta paneb käsitöö lauale ja istub kuulekalt mehe kõrvale pingile.

„Tule mu lähedale, Viiu, veel lähemale ja anna mulle oma käsi,“ sosistab Madis õrnalt, võtnud naise käe, mida ta kallistab. „Kui ilus ja valge on su käsi, ja kui ilusad on su silmad, kui ilus sa oled üleni! —“

Nüüd satub Viiu lõplikult segadusse ega tea, mida Madise veidrast käitumisest arvata. Mees

on sagedasti kiitnud ta headust, kuid iial pole talle öeldud, et ta on ilus, — ja kunagi ta pole näinud mehe näos säärast ilmet... Üllatunult ja südamepõhjani veedeldud mehe sõnust, mida talle lausuti veidi hingeldava ja tõsise häälega, nihkub naine Madisele lähemale. Viiu pole küll päris julge, sest mehe silmis hõõgub üha too veider tuli — ta hääl väriseb vastalt rohkem... Oh, ta ju tunneb seda värinat — jah, kuis ta seda tunneb! — värinat, mida tekitab mehe hääles äge iha armastada... Ja naist valdab häbelik argus ning ta tajub kerget pööritust...

„Viiu!" jätkab Madis innukalt. „Me saame lapse, palju lapsi — ma palusin taevaisalt ja ta lubas!... Aabram oli rauk, kui Jumal end talle uuesti ilmutas, — ja aasta hiljem sai Saara poja... Peame paluma, peame koos paluma, et... et taevaisa meile halastaks ja õnnistaks meie kooselu, õnnistaks kohe, nüüdsama — kas mõistad!?"

Viiu ei taipa küll hästi mehe sõnu, kuid niipalju ta siiski aimab, et talt nõutakse last, nõutakse, et ta ühineks mehega palves Kõigevägevama poole. Aga ta on seda teinud nii sagedasti — taevas olgu talle selles tunnistajaks! Ja kuulates nüüd Madise kirglikku, veidi segast juttu, teda valdab seletamatu hirm, mis kisub teda mehe juurest eemale, kuid ühtaegu tõukab teda täitma oma pereema püha kohust... Võimsad, üksteisele vastukäivad tunded tõukavad teda siia ja sinna. Tundes mehe tugevat kätt oma piha ümber, kuuldes ülipehmeid ning hellitavaid sõnu, teda valdab lõppeks pime iha ja ta viskub nuuksudes mehe embavate käte vahele... Sellest kujuneb üks otsatu hurma ja joovastuse hetk,

milles on kõik nii loomulik ning jõuline, ei mingit teesklemist. Madis näib olevat lausa küllastamatu ja Viiul pole südant keelduda.

Sellest päevast asub mõlema sisimasse kindel lootus, mis annab neile jõudu elada. Ning vastse aasta varakevadel juhtubki nii, et taevas muudab nende senise mure kahekordseks rõõmuks, annetades tublile Viiule kaks prisket poissi.

„Või siis sellepärast!“ muheleb Madis üleni särades, uudistades heldinult hällis lebavaid maimukesi. „Nojah, nüüd ma saan ometi aru, et paarikaupa toomine võtab ikka rohkem aega —“

„Ää'nd lobise seal ühtigi,“ püüab Viiu naeratella, kuigi sellest kujuneb üksnes valuline grimass. „Kui... kui taevaisa annab elupäevi, siis... Noh, siis toon sulle aasta pärast veel paar poissi juurde —“ Ta hääl vaibub ning huulilt pääseb valuline oie, mida ta ei suuda enam mehe eest varjata.

„Viiu!“ jahmub Madis. „Mis sul on!? — Kas kuskilt valutab?“

„Jah — aga nüüd on see jällegi möödas,“ sosistab haige nõrgalt. „Ära mine mu juurest, jää siia, üsna lähedale... Oh, kuis see mind soojendab... Sa ju näed — ma pole enam haige, olen rahulik, olen õnnelik, väga, väga õnnelik —.“ Ta vaikib tüki aega ja lisab siis vaevu kuuldavalt. „Madis, meil on nüüd kaks poissi, kaks prisket poissi... Kasvata neist tublid mehed... Tead, ma olen nõnda õnnelik, jää ikka mu juurde, ära lahku minust kogu ööl... Mul on tunne, et ma üksi ei suuda üle elada oma õnne, nii magusat ja sügavat... Poistele ära võta võõrasema, need on tigedad, teevad maimukestele ülekohut... Luba seda, Madis, —“

Madis on hingepõhjani liigutatud. Kummardunud haige kohale, et kuulda ta tasast kõnelust, ta tunneb naise sooja hingeõhku ja ühes sellega lääget lõhna, mis tundub surmaviirukina. Süda täis väljendamatut ahastust, ta hüüab:

„Viiu! Mis sul on!?... Ma saadan kohe arsti järele, toon linnast arsti!“

Ent Viiu vaid naeratab nõrgalt.

„Saada, kui tahad,“ ütleb ta. „Aga ise jää minu juurde... Ära mine kuskile — ole siin, mu lähedal, et ma sind näeksin... Las Andres sõidab alevikku, toob arsti, sina jää siia —“ Ta hääl katkeb ja haige vaibub mingisse kummalisse poolunne, mis näib kestvat terve igaviku.

Madis ootab tüki aega pinevalt ja kuna Viiu ei osuta talle enam vähematki tähelepanu, ta riskib tõusta istmelt ja väljuda toast, et saata sulase alevikku arsti järele.

Naasnud taas haigetuppa, valdab Madist äkki ebamugav tunne — teda häirib too kummaline vaikus, peaaegu pühalik vaikus, mis on laskunud kambrisse. Nagu valusast hoobist tabatu ta astub sammu, teise, otsekui tundetu automaat, ja seisatab siis tardunult naise sängi juures.

Viiu lebab nüüd jäigalt, väljasirutatud liikmetega, nägu ebatavaliselt kaame, kuid rahulik ja ilus. Tema näojoonis peegeldub ilme, nagu oleks neis hüübinud tilluke alandlik ning allaheitlik küsimus, huulil vaikne imestus, silmis pehme sära, mida elustab laugele varisenud viimne pisar.

Madis laskub raskelt istmele. Ta ei nuta, istub rammetult oma naise viimse aseme juures, istub mingis veidras tardumuses. Ta ei mõtle midagi, kuigi tema sügavas sisimas liiguvad se-

gased mõttekatked. See on tema, vaikne ning tasane Viiu, keda ta on armastanud, keda ta kosis armastuse pärast... Jah, see on tema, vana uhke Jämsa Hindreku tütar — Kaunissaare pärisperenaine... Madis võtab pihku naise elutu käe ja vaatleb seda tühjal, kõrbenud pilgul. Oh, ta tunneb selle käe iga joont, iga kurdu, iga liigendit, see on ilus käsi, imepehme ja valge, see on hellitav käsi, mis teda nii sagedasti silitanud... Nüüd on käsi külm — aga see ju peabki nii olema, sest... sest Viiuke on surnud. Ära läks, jättis tema ja maimukesed orvukesteks, ei lubanud võtta neile võõrasema... Jajaa, nad on nüüd orvukesed.

Madis ei kuule, kuis tuppa sisenevad inimesed. Ta ei tunne, kuidas keegi raputab teda õlast, — vaatab üksijäri oma naise liikumatuid näojooni. Ta ei nuta nüüdki, aina vaatab...

Möödub mitu nädalat, enne kui Madis toibub seevõrra, et suudab sõita kalmistule. Alles siin, vaikses üksinduses ta leiab valu leevendavaid pisaraid.

„Jah, sa olid armas, olid ilus, üleni ilus..." sosistab ta, langenud kummuli kalmukünkale.

— — —

Kaksikvendade sündimisel juhtus pahandav viperus, mille põhjustasid naised, vahetades suure ähmiga maimukesed, ja nii ei teata tänapäevani, kumb neist nägi esimesena maailmavalgust, — ega teata ka, kummale neist anda vanema perepoja mõningaid eesõigusi.

Kuid selle keerdküsimuse lahendas kümneaastaselt Jüri, kes on oma Jaanist-vennakesest tublisti agaram ning väledam. Ta teeb seda õige lihtsasti — kõigil aegadel üldsuse tunnustust leid-

nud „tugevama õiguse“ alusel. Kolkinud Jaani korralikult läbi, ta asetab põlve allajäänu rinnale ja, haaranud venna kõri oma sitkete sõrmede vahele, küsib otsustavalt: „Noh, kas tahad olla ikka veel vanem?“

„Lase lahti!“ ägab Jaan.

„Kohe — aga enne vannu alla!“

„Ei vannu! —“

Jüri asetub mugavamini lamaja rinnale ja suurendab halastamatult oma julmade sõrmede survet.

See on Jaanile liig.

„Ei — — sina oled vanem,“ kogeleb ta hädiselt, veendunud, et vend on tast igati üle. Ning austades ka edaspidi Jüri üleolevaid rusikaid ta jätab vanempoja eesõiguse jäädavalt vennale. Muide, teda lohutab teadmine, et ta ei müünud oma arvatavat eesõigust tühise läätseleeme eest nagu va totter Eesav. Ei — aus kaklus on ikka midagi hoopis etemat!

Madis, kes juhtub viibima lähedal, on selle huvitava võitluse tunnistajaks. Vaata nadikaela! mõtleb ta imestelles. Või klopib teise läbi, et aga olla vanem. On see alles poiss! Ent samas tärkab tema isasüdames tume aimus, et selline tegumood on ikkagi karistusväärne. Nii ta hiilibki lähemale, et anda riiukukele mõned valusad nähvid.

Jüri terane silm aga märkab kohe lähenevat ohtu ja see sunnib teda teotsema õige kiiresti. Jättes venna sinnapaika, ta vilab hoogsasti metsa poole.

„Jüri!“ hõikab isa rangelt.

Poiss seisatab.

„Mis on?“ soovib ta teada.

„Tule lähemale, pojuke," käsutab Madis, otsiskelles pilgul parajat vemmalt.

„Mida's sa tahad?"

„Annan sulle paar tulist nähvi!"

„Annaksid kolm, ätike — ei tule ma siiski," kostab Jüri, ja juba ta vilabki metsa poole, paljad sääred aina välguvad.

Madis on nõutu ega tea, mida parajasti ette võtta. Vaat kus sunnik! kirub ta. Või metsa pani, ei tee isast asjagi. Jajaa, vali poiss, kange teisi utsitama, aga näe, oma nahka oskab hoida. Hehee! Ning Madis pugistab veel tüki aega naerda. Kuid sellest päevast tunnustab temagi Jüri kättevõidetud vanempoja eesõigusi. Võibolla teda mõjustab seejuures asjaolu, et Jüri sarnaneb lausa hämmastavalt oma kadunud emaga. Poisil on samad näojooned, pehmed ja hellad, samad imelikud silmad, mis leegitsevad tumeda tulega kaunilt vormitud laugude tagant...

Ei, sellest poisist teeme Kaunissaare peremehe! otsustab Madis. Ja kuna ta on mehi, kes kunagi ei tagane kord tehtud otsusest, ta hakkab pisitasa teotsema ses suunas. Enne kõike ta kogub hoolega raha, et oleks, millega Jaan talust välja saata, — mõlemal ju peab olema oma osa, sest Madis on õiglane mees.

Koolis ilmutab Jüri erakordset andekust ja lõpetab kihelkonnakooli vennast märksa varemini. Tal on suur himu edasi õppida ja kuna Madis ei suuda oma „vanempojale" midagi keelata, teda saadetakse õpetajateseminari, mille ta lõpetab hiilgavalt. Aga Jüri, sattunud kord õppimishoogu, ei piirdu üksnes seminariga, vaid siirdub pealinna ja lõpetab seal lisaks veel õpe-

tajate instituudi, mis talle annab õiguse õpetada tolleaegseis linnakooles.

Nüüd alles taipab Madis, et soodustades oma „vanempoja“ õpinguid ta on teinud saatusliku vea, — sest Jüri on jäänud vahepeal isatalule võõraks, unistades „jäädavast linnaminekust“ ja koguni oma hariduse täiendamisest, eriti muusika alal, milleks tal on lausa erakordsed võimed. Isal ja pojal on ses suhtes pikem kõnelus, mille tulemuseks Jüri allub isa soovile ja asub oma kodukihelkonnakooli õpetajaks. Ta teeb seda küll vastumeelselt, kuid tal lihtsalt ei jätku südant kurvastada oma vana isa, kelle toetusel ta on saanud hariduse ja keda ta teab olevat üpris õnnetu ning üksiklase... Lõppeks võib ka kihelkonnakoolis külvata rahva hinge valgustavat seemet! mõtleb ta.

Jaan, lõpetanud kihelkonnakooli, jääb rahulikult isatallu, eeldusel, et see jääb kord temale. Igal olgu oma, mõtiskleb ta elukogenult. Jüril haridus ja temal talu. Nii pole kellelgi midagi ütelda.

Juhtub aga nii, et Madis valib oma „noorempojale“ mõrsjaks naaberperetütre Maie, kes on Kõrgemäe talu ainus pärija. Ta ei lausu sellest küll pojale esialgu sõnagi, kuid Kõrgemäe Leenuga, kes on üksik lesknaine, ta teeb kosjakauba kindlaks. Madis, nagu kõik võimukad ning tugeva loomuga inimesed, on harjunud vankumatult painutama koduseid oma tahte alla ja nii ei tule tal mõttessegi, et Jaanil võib olla naiste suhtes ka isiklik maitse.

Ja seda Jaanil ongi. Juba mõnda aega viibivad ta mõtted noorukese Anne juures, kes tuli hiljuti nende tallu teenima.

Anne senine elu on veerenud kitsais ning tavalisis rööpmeis. Jäänud üsna varakult orvukeseks, ta leiab ulualust oma vanaema saunahurtsikus, kus ta sirgub nägusaks neiuks. Leidnud Kaunissaare perepoja silmis armu, ta taipab mõistliku tüdrukuna, et sellest ei saa tulla midagi head, ja nii ta oskab ennast ka hoida, tõrjudes kõik perepoja lähenemiskatsed südilt tagasi. Mõistagi, et säärane kaine käitumine üha piitsutab poisi tundeid, mis omandavad aegamööda üpris ohtliku sügavuse. Anne, veendunud poisi tõelises armastuses, hakkab siiski pisitasa lootma, et temast võib veel saada suure ja põlise talu pärisperenaine.

Lubanud oma sisimas eostuda sääraseil mõtteil, kahekordistab ta oma senist tööindu, et leida vana Madise silmis armu. Nüüdsest on tüdruk esimesena jalul ja läheb viimsena puhkama. Nõnda ta pälvib tõesti Madise rahulolu, kes hindab teda kui haruldaselt virka tööinimest, seab teda isegi teistele teenijaile eeskujuks. See on ka kõik, kaugemale Madise rahulolu ei küüni. Ent tüdruk on sellestki piskust vaimustatud ja loodab aegamööda pälvida enamat, — peaasi ikka, et Jaan teda armastab ja hoiab kogu hingega tema poole.

Ning ühel sügisepäeval võtab Madis oma „noorema“ poja käsile, teatades talle, et ta peab kosima Kõrgemäe peretütre. Pulmad võiks pidada juba eelolevail jõuludel. Nii saaksid asjad kiiremini ühele poole.

„Miks peaksin kosima just Maie?“ ehmub Jaan. „Ta — — ta pole mulle sugugi vastuvõetav!“

„Või nii?“

„Jah — ma ei kosi Maie!"
„Keda sa's mõtled kosida?"
Jaan muutub äkki araks ning ebakindlaks ega söanda siiralt vastata nii otsesele küsimusele. Oh, ta ju tunneb oma isa ja teab, kuis vana suhtub teenijaisse, — liiati veel sääraseisse, kes on tulnud tallu viletsast saunahurtsikust. Ei, nüüd pole veel õige aeg ilmutada isale oma salajasi südamesoove. Selleks peab valima kohasema silmapilgu. Anne ja tema on veel küllalt noored, et oodata paremaid aegu. Need mõtted läbivad kiiresti Jaani aju ning ta otsustab käituda leplikult, et mitte asjata pahandada isa, kelle jonnakat loomust ta ju tunneb.
„Ma pole veel mõtelnud kedagi kosida," ütleb ta põiklevalt. „Arvan, et sellega on aega, sest ma ei ole veel kuigi vana ja egas see naisevõtmine eest ära jookse —."
„Oled juba küllalt vana, et mõtelda naisevõtmisele," arvab Madis. „Ja ära sa usu ühtigi, et naisevõtmine eest ära ei jookse. Maie on rikas peretütar ja küllap tal leidub teisigi tahtjaid, kus sellega. Pea meeles, et teid on kaks venda ja mõlemad ei mahu Kaunissaarde. Kui võtad Maie, siis saad Kõrgemäe peremeheks, sest talu kirjutatakse sinu nimele, nii on meil Leenuga kokku räägitud. Mina jälle maksan sulle sinu osa pärandusest puhtas rahas, mida ma olen korjanud sinu jaoks, mõistad? —"
„Jah, aga miks pean just mina Kaunissaarest välja minema ja kosima tüdruku, keda ma ei taha!?" ägestub Jaan. „Olen siin töötanud kõik oma elupäevad ja nii peaks mul olema Kaunissaarele suurem õigus kui Jüril, kes sai hariduse ja võib nüüd teenida head palka. Maksa

Jüri välja, kui tahad, aga minu hing jäta rahule!"

„Ää'nd peruta ühtigi," vaigistab teda isa rahulikult. „Jüri sai hariduse, see on tõsi. Aga omajagu haridust said ka sina, seda ära unusta. Jüri oli virk õppija ja läks kaugemale, kui mina teda tahtsin koolitada. See on tema asi ja sinul ei tarvitse teda sellepärast hurjutada. Minul on kõik arves, kui palju maksis Jüri koolitamine, ja selle raha arvame ilusasti tema pärandusest maha, kus sellega — rehnung olgu ikka aus ja õiglane. Kui võtad Maie, siis saad Kõrgemäe talu ja lisaks veel oma osa pärandusest, mis on suurem kui Jüri oma. Nii oled sa ikkagi saanud rohkem kui tema ja sul pole millegi üle nuriseda. Sa ju ei taha ometi, et Jüri peab jääma eluajaks koolmeistriks, kes on ikkagi teiste teenija ja käsualune? Kõlbab's see Kaunissaare perepojale?"

„Aga ma ei taha Maie!" kostab Jaan veidi leplikumalt. „Kui sa tahad anda talu Jürile, siis maksa juba minu osa rahas, et... et ma võiksin enesele osta mõne vähema talu ja kosida, keda ma armastan —"

„Keda sa's armastad?"

„Praegu mitte kedagi," satub Jaan segadusse, heitnud isale kartliku pilgu. Oh sa kuripatt! mõtleb ta endamisi. Nüüd pidi ta isale äärepealt avaldama oma saladuse... Aga see vanaätt on pagana terane mees!

Madis ei lausu tükil ajal sõnagi, võtab taskust tubakakoti ja hakkab piipu toppima. Ta on muide juba ammugi märganud, keda Jaan õieti armastab, ka on tema kõrvu ulatunud Anne vanaema levitatud külajutte. Oh, Madis teab nii

mõndagi, kuid eelistab targu vaikida. Ah, et tema poeg, Kaunissaare perepoeg, kosib va popsivõsu! Ei, selle jabura mõtte ta raiub poisi peast välja, küllap ta saab sellega juba hakkama.

Ning Madis saabki sellega päris hästi hakkama ja viib asja lõppeks nii kaugele, et Jaan hülgab oma Anne ja sõidab Kõrgemäe peretütrele kosja. Jaanil polevat vajagi Maie armastada, väidab Madis. Abielus olevat armastus sagedasti õnnetuseks ja peret võib soetada iga tubli ning mõistliku naisega; peaasi ikka, et inimesel oleks, mida perele patta panna, küllap kõik muu tuleb enesest. Ning väljendanud oma elufilosoofia ainsas mõtteküllases lauses, viib Madis asja lõpule.

Annele on Jaani kosjasõit valusaks hoobiks, mis purustab joonelt kõik ta kaunid unelused. Jaanist ta ei hoolikski nii väga, kuid ühes poisiga ta kaotab ka võimaluse saada kord taluperenaiseks — ja see juba on hoopis valusam kaotus! Ah, pidi ka see Maie enese parajal ajal jaole vedama!... Ning pettunud piiga on lohutamatu.

Kuid siis juhtub nii, et ka Annele tuleb kosilane, mitte mõni pops, vaid Salislepa Mihkel, mõisa kuuepäevakoha rentnik. Ta pole küll kuigi rikas mees, aga nüüd olevat tal võimalus osta mõisalt oma talukoht päriseks. Raha sissemaksuks andvat Madis...

„Kas Madis lubas seda tõesti!?" usutleb Anne imestelles.

„Jah, nii ta ütles!" kinnitab Mihkel tõsiselt. „Aga me peame kohe minema õpetaja juurde lugema, nii ta ütles —"

„Ja kunas ta annab sulle selle raha?"

„Meie pulmapäeval.“

Anne oli vallakoolis terase peaga ja õppis hästi. Nüüd taipab ta kohe, et Madis tahab temast viisakalt lahti saada, tahab teda eemaldada oma totakast pojast. Nojah, äkki Jaan hakkab veel jonnima ja siis...

„Noh, kas sa's tahad mulle tulla või mitte?“ katkestab Mihkel tüdruku mõtiskelu.

„Mulle ükspuha,“ äigab Anne nördinult. „Pole sinagi, Mihkel, see kõige halvem mees, ja eks me katsu kuidagi läbi saada.“

„Tubli!“ rõõmutseb Mihkel. „Aga mine nüüd kohe peremehe jutule, nii ta käskis.“

„Mis ta tahab?“

„Küllap ta ütleb seda sulle enesele,“ arvab Mihkel kogenult.

Anne kuuleb sõna. Mida muud ta saabki teha; parem ikka võtta vastu see, mida nii heldekäeliselt pakutakse, kui jääda kõigest ilma...

Kuigi Anne ja Salislepa Mihkel on juba kaks korda kirikus maha öeldud, ei tea Jaan asjast midagi. Ta kuuleb sellest alles siis, kui Anne lahkub talust, et veeta viimaseid pulmaeelseid päevi oma vanaema saunas. Tüdruk ise ei ütelnud talle midagi, sõitis minema ega jätnud temaga jumalagagi. See annab Jaanile palju mõtlemist. Ta muutub nüüdsest väga vaikseks ning kinniseks ega seltsi naljalt kellegagi. Tema sisimasse jääb püsima painajalik rahutus, mis kummitab teda nii päeval kui ööl. Aegamööda ta hakkab uskuma, et see lühike kokkupuude armastusega kujundab ta saatuse. Kuna talt nüüdsest on võetud võimalus armastust paremini tundma õppida, siis polnuks seda üldse vaja tunnetada! Kuid taoti esineb hetki, mil ta sisi-

mas tärkab mingi ahistav vajadus tõusta ülevate ideede ja kujutelmade tasemele. Neil puhkudel ta hülgaks nii meelsasti Maie ja kõik selle, mis on temaga seoses, ning läheks Anne juurde saunahurtsikusse, et alata vaest, kuid õnnelikku kooselu. Siis jälle meenub talle, et tüdruk salatses, lahkus nii julma ükskõiksusega talust, otsekui tema, Jaan, ei tähendaks talle mitte kui midagi! Ning jõudnud selle mõtteni, satub Jaan taas ummikusse. Ah, kui petlikud on õieti need teerajad õnne poole!...

— — —

Kiriku juuures alevikus on suur kauplus, kust kogu kihelkonna rahvas võib osta kõike, ilma et neil tarvitseks linna sõita. Kaupmehe nimi on Kaarna. Ta on töökas, enesest lugupidav, oma kauplusele, mille asutas ta isa, ning jõukusele uhke vanahärra. Kaarna äritseb mitme asjaga: on maakaupmees, käsipankur, metsakaupmees ja lihunik, ajades rahva jutu järgi otse kamaluga raha kokku. Ta suurimaks auahnuseks on saada kord linnakaupmeheks. Juba mõnda aastat on ta otsinud oma kauplusele, majadele ja talukohale ostjat, kuid millegipärast ta pole saanud seniajani veel kellegagi kaubale.

Kaarna on küll veidi upsakas, kuid sellele vaatamata peetakse teda kogu ümbruskonna tublimaks ning targemaks ärimeheks. Ta ainus tütar Else, kes käib kubermangulinna parimas saksa tütarlastekoolis ja käitub muide igati peene preilina, pole siiski kaugeltki nii uhke ning enesest lugupidav kui ta auväärt isa. Suvitades kodus isa juures ta rõivastub hästi ning peenelt, hoopis paremini kui õpetaja tütred, kes on tema kooliõed.

Pühapäeviti läheb Else, lauluraamat kaenlas, kirikusse, kohates teel aina naisi ja mehi, kes tõuklevad poe juures või saalivad piki aleviku tolmuseid tänavaid. Enamik talutüdrukuist on kohmakad, kõnnivad raskepäraselt, puusadest kuidagi veidralt õõtsudes, näides oma pühapäevarõivais kirevalt ehitud puntraina, lisaks lehkavad nad juba kaugelt higist.

Elset silmitsetakse kadedalt ning üksikasjaliselt. Naisi hämmastab tema daamirõivastus, eriti see kenitlev viis, kuis ta neid kannab. Nad tõukavad üksteist küünarnukkidega, ajavad suu ja silmad pärani, vaatavad tagasigi. Ning Else sammub õhuliselt painduvalt ja kergena piki tänavaid, tõstes ulja liigutusega seelikusaba, mis kahiseb siidiselt vastu alusseelikuid. Las vaatavad, kui see neile meeldib! Oh, see on nii lõbus, kui teda imetellakse...

Möödudes kihelkonnakoolimajast muutub Else samm veelgi kergemaks ning põsed löövad õhetama. Ta teab ülihästi, et teda siingi vaadeldakse, vaadeldakse ihalevalt ning imetelles... Nojah, seal ta seisabki, too sihvakas, laiaõlaline koljat, too koolmeister. Päris kena mees, ja millised kummaliselt põlevad silmad, aina leegitseva tumeda tulega sinkjate laugude taga. Teab, miks ta teda alati nõnda imelikult vaatleb? Ükski mees pole teda veel selliselt vaadelnud. Tõepoolest, see muutub juba piinlikuks!

Jumalateenistus venib pikale ja Elsel hakkab igav. Teda pahandab see, et peab viibima keset nii labast ja vängesti lehkavat rahvast, kes ei oska talle osutada väärilist tähelepanu. Et aega viita, ta silmitseb õpetajat, kuid seegi on labase, sarlakpunase näoga vanamees ega paku silmile

just kuigi palju veetlust. Ja milline mõttelage jutlus! Oh hoidku küll!

Else pöörab oma pilgu õpetajalt ja piidleb vargsi koori suunas. Ennäe, seal ta seisabki, toosama koolmeister, ja silmitseb üha teda... Vaat' kus vemmal, isegi kirikus ta söandab teda nii varjamatult vaadelda! Else vaatab küll kiiresti mujale, kuid tal on kogu aeg tunne, et kellegi hõõguv pilk on suunatud talle otse kuklasse.

Pärast jumalateenistust külastab Else õpetaja tütreid ja, vestelnud veidi, ta läheb koju lõunale. Möödudes koolimajast, näeb jällegi toda koolmeistrit, kes vestleb tohutusuure vanamehega. See on ta isa, vana Kaunissaare Madis, kihelkonna suurim ning rikkaim taluperemees. Oh, mõlemad, nii isa kui poeg, on lausa koljatid! Teab, kuis inimesed ometi kasvavad nii kolesuureks?

Lõunalauas tabab Elset ootamata üllatus, isal on külalised, toosama koolmeister ja ta isa, kes osutub vana Kaarna lapsepõlvesõbraks, kooli- ja leerivennaks. Oh, nüüd näeb Else neid kummaliselt leegitsevaid silmi nii lähedalt. Oh sa aeg, millised kuratlikud silmad! Aga ta ise ei käitu sugugi kohmakalt, see koolmeister... Teab, kust ta on õppinud seltskondlikke kombeid? Ei, ta on päris peen ja huvitav kavaler!

Pärast lõunat istuvad külalised saalis. Vanad vestlevad omavahel ja neil näib olevat jutuainet külluses. Hoopis täbaram on aga lugu noortega, kes ei leia kuidagi õiget jutusoont. Siis tõuseb Else ja astub klaveri juurde.

„Pean ma midagi mängima?“ küsib ta naeratelles.

„Palun!“ kostab Jüri viisakalt.

„On teil erilisi soove, mu härra?“

„Ei, mu preili. Ma ju ei tunne kahjuks teie repertuaari.“

Else surub kergesti huuli. Oh, selle ta peab enesest ära harjutama! mõtleb ta endamisi. Milline üleolev härra! Ning Else tõstab tujutult klaverikaane, istub ümarale pingile ja lööb paar tooni, laulab kaasagi oma maheda sopraniga. Katkestab, alustab teist laulu; katkestab sellegi ja laulab paar takti Offenbachist, siis mõned read Griegist....

„Teie ei näi olevat just tujus, mu preili,“ tähendab Jüri osavõtlikult. „Kui lubate, siis mängin ise mõned väikesed palakesed —“

„Ah, palun!“ hüüatab Else imestelles ja tõuseb sedamaid klaveripingilt. Tal poleks kunagi tulnud mõttesse, et see koolmeister oskab mängida.

Kuid mees mängib, mängib otse imeväärselt! Else istub rabatuna oma toolil ja söandab vaevalt hingata. Tunded, mida need „väikesed palakesed“ temas äratavad, kuuluvad nende väheste hulka, mille väljendamine on sõnades keelatud. Kas tahtlikult või ebateadlikult asetab noormees oma mängu lausa põletavaid kirgi, mis voolavad vabalt ning sundimatult mehe väledate sõrmede alt; neis helides on võimatu mitte tunda suure ning sügava hinge üllust. Tuppa voolab üha võimsaid akorde, millesse noormees põimib rabavaid motiive, valitud kunstilise maitse peenust, millega ühinevad vaevaltmärgatavalt eesti rahvaviiside kaunimad toonid.

Ka vanad kuulavad vaikides, unustades hetkeks oma aastate rusuva koorma. Madisele meenub miskipärast too ammune suvepäv, mil ta is-

tus järve ääres seitsmevenna kivil ja vaatles, kuis suured rusked pilved veerlesid järve kohal. Ja kui äike paiskus neist välja, siis ta leidis tee Kõigevägevama poole... Jajaa, see oli päev, mil ta polnud veel liiga vana ega väsinud, et armastada kadunukest, kes puhkab nüüd kalmistul, kuhu ta teeb igal pühapäeval palverännakuid... Aga kas ei laulnud Viiu neidsamu lauluviisisid, mida mängib Jüri praegu? Jah, neid ta laulis! Kust on Jüri neid õppinud!?... Viiu vahest tahab temaga poisi kaudu vestelda?.. Ning vana Madis koostab palves käed; tema silmi valguvad jämedad pisarad, veerevad koltunud põski mööda alla, langevad halli habemesse.

Muusikahelid vaikivad ning tuppa laskub sügav hääletus, mida häirib üksnes seinal tiksuv kell, jagades seda väikseiks ajavahemikeks, millest kasvavad minutid, nagu tuhandeist sääraseist ajavahemikest kasvab inimnoorus, küpsus ja vanadus...

„Mu Jumal!" ohkab lõppeks Else. „Ütelge ometi, kus õppisite selliselt mängima?"

„Seminaris," kostab mees lihtsalt. „Hiljem ma täiendasin end Peterburi konservatooriumis, siis kui õppisin instituudis."

„Ah, te peaksite edasi õppima!" innustub neiu. „Miks matsite end siia maakolkasse!?—"

„Usun, et meie kõik peaksime tegema nii mõndagi hoopis teisiti, kui me seda teeme," sõnab Jüri mõtiskelles. „Aga inimene vaevleb kord saatuse ja oma lähema ümbruse ahelais," lisab ta nukralt.

Sellest päevast kohtab Else sagedasti koolmeistrit. Mehe lähedus teeb Elset õnnelikumaks, kui ta suudab kujutella, ja ta vaim kasu-

tab ohtrasti mehe arenenud ning sügavat mõistust, mis loob nende vahele tiheda sideme.

Sagedasti nad istuvad järve ääres, kust võib näha Kaunissaare talu sammaldunud katuseid. Neil puhkudel loeb Jüri neiule luuletusi, milliseid nad hindavad mõlemad. Else lebab liikumatult rannaliival, suleb laud ja kuulab vaikides. Nii on tal hea olla. Taoti katkestab Jüri lugemise, retsiteerib siis pikkamisi rütmi, rõhutades värsse, mis teda enam vaimustanud, püüdes tüdrukut õpetada mõistma ning tundma nende ülevat ilu.

„Else," seletab ta pehmelt. „Kas pole luuletustes ülev just see, et ei tarvitse olla õpetlane nende mõistmiseks ja armastamiseks — otse vastupidi, õpetlased on tavaliselt liiga suured ja uhked, et mõista head luulet, nad on liiga kuivad ja maised, et armastada värsse, mille mõistmiseks vajatakse tundlikku hinge. Õigupoolest on iga tundlik inimene teatava määrani luuletaja. Seda olete ka teie, Else, sest... sest teie sisimas tuksleb tundlik ja ülimalt vastuvõtlik süda... Ka minu isa, vana Kaunissaare Madis, on luuletaja, kuigi ta näib väliselt nii rangena —"

„Aga teie!?" elustub neiu. „Oh, ma pole veel eales kohanud tundlikumat inimest! Teate, mu isa ütles, et teie sarnanete oma emaga, kel olnud täpselt taolised hõõguvad silmad, nagu teilgi —" Ta vaikib, punastub tihedasti, langetab häbelikult pilgu.

Sügisel, kui Else sõidab taas kubermangulinna, et astuda oma kooli lõppklassi, valdab Jüri meeli nukrutsev igatsus. Nüüd tajub ta tõesti, et on end asjatult matnud siia maakolkasse. Ja tema sisimas virgub võitmatu tung vabaduse ning

avaruse järele. Ent lugu muutub veelgi halvemaks, kui vana Kaarna leiab oma ettevõttele kohase ostja ja kolib jõulu eeli linna, kus ta ostab parimas linnajaos avara krundi ja avab suure koloniaalkaupluse. Kaarnal olevat kuulu järgi edu ja ta tegevat linnas päris ilusat äri.

Nüüd pole kahtlust, et Else ei tule enam kunagi siia suvitama, ta jääb linna, alatiseks. Jah, temagi võinuks töötada kuskil linnakoolis, täiendada end muusika alal ja tõusta seltskondlikul redelil vastalt kõrgemale, et lõppeks pälvida Elset... Kas ta peab siis jäädavalt loobuma tollest armsast olendist? Kas ta pole küllalt meheks, et vabaneda siinseist kütkeist ja luua enesele õnne mujal?... Ei, selle üle on vaja põhjalikult järele mõtelda.

Hilissügisel külastab teda Jaan.

„Tulin sind õieti pulma kutsuma," teatab ta pikema sissejuhatuseta. „Teisel jõulupühal, nagu sa vahest oled kuulnud, pannakse mind ikkesse."

„Või nii," noogutab Jüri mõtiskelles, silmitsedes venda uurivalt. Jaani rõhutud olek ja kibestunud näoilme äratavad tas sügava kaastunde. „Või sind pannakse teisel pühal ikkesse? Aga kulla vennas, miks teed sa seejuures näo, nagu läheksid kaagile?"

„Ära parem pärigi," tõrjub Jaan tülpinult. „Ütlen sulle ainult niipalju, et elu on muutunud mulle koormavaks ja võttes Kõrgemäe peretütre ma täidan üksnes antud lubadust... Aga mis sellest enam rääkida, kõik on juba hilja. Rikkusin ise oma elu ja pean nüüd kannatama. Kurat võtku, miks on inimene alati üksnes tagantjärele tark? Miks ei oska ta õigeaegselt võidelda oma

õnne eest ja laseb seda teistel nii rumalasti purustada?"

Jüri muutub tähelepanelikuks. Ta on kuulnud venna asjust nii mõndagi, kuid väga palju on talle veel selgusetu ja nüüd ta tahab kuulda kogu lugu. Esitades küsimusi säästliku õrnusega ja ilmutades siirast osavõttu ta võidab pisitasa venna usalduse ning ahvatleb teda kõnelema. Sellest kujuneb pikem vestlus, mis paneb Jüri tõsiselt mõtlema.

„Ja sa lubasid Annel minna Salislepa Mihklile?" küsib ta.

„Jah, ma siis ei teadnud, et kogu selle neetud värgi korraldas isa. Kurat, tüdruk laskis ennast lihtsalt ära osta, tahtis saada taluperenaiseks! Oh, meie vanaätt on tark mees ja oskab kasutada inimeste nõrkusi: tüdrukust oli vaja vabaneda ja ta valis õige tee..."

„Kas armastad väga Annet?"

„Ta oli mulle omal ajal nii armas, nii üliarmas... Aga nüüd ma ei tea, mida tüdrukust õieti mõtelda. Igatahes niipalju ma aiman, et mina ei tähendanud talle just kuigi palju. Anne ihaldas rohkem Kaunissaaret kui mind. Vanaätt olevat talle ütelnud, et talu jääb sulle, ja see vahest otsustaski asja —"

„Tead, vennas," ütleb Jüri pehmelt. „Kui sul on raske kosida Maie, siis ära tee seda. Võibolla sa unustad aegamööda Anne, kes — nagu sa ise väidad — sind just nii väga ei armastanud. Jää ilusasti Kaunissaarde ja kui sul on õnne, siis leiad enesele veel tubli naise. Kuigi esimesega ebaõnnestus, siis ei tarvitse veel arvata, et elu on läbi; see oleks mõttetu rumalus. Kunagi ei tohi armuda esimesse inimesse, kes

satub meie eluteele, vaid peab õppima tundma võimalikult palju naisi, et valik oleks õige ning eksimatu. Anne hindas talu enam kui sind ja nii ta polnud vahest see õige, keda sa vajad. Mis puutub aga Kaunissaaresse, siis jääb see sinule, sest minust ei sa iialgi talupidajat! Seda ütlen sulle päris kindlasti ja sa tead, et mul pole kombeks tühje sõnu teha. Ma töötan siin koolis viimast aastat. Kevadel lähen linna ja korraldan oma elu hoopis teisiti. Isalt ei vaja ma midagi, sest ma olen talt juba nii palju saanud. Ka on mul korjatud oma ilus kopik, millest piisab uue elu alguseks. Tee nii, nagu sulle soovitan, ja ära enam noruta!"

„Tänan," ütleb Jaan liigutatult, surudes tugevasti venna kätt. „Sa oled palju tublim mees, kui ma seniajani oskasin aru saada. Aga ma võtan siiski Maie, ta on tubli ja vaikne neiu. Ka olen ma seotud sõnaga, mida mehel ei kõlba murda. Kaunissaare jätame ilusasti vanaätile endale, las ta paneb selle, kuhu tahab — ka ei vaja ma tema neetud raha! Aga sinu sõnu ja üldse tänast päeva ma ei unusta kunagi! Nüüd ma tean, et sa oled mu tõeline vend, mu kaksikvend!"

— — —

Madis on ülimalt hämmastunud ja silmitseb ainiti oma „vanemat" poega, kes talle teatab, et tahab naida vana Kaarna tütre.

„Teab, mida sa selle peene linnapreilnaga õige tegema hakkad?" küsib ta siis pilklikult. „Saab's sihukesest mõnda perenaist või kedagi!"

„See selgub hiljem," arvab Jüri. „Igatahes ma käisin tal juba kosjas, pulmapäevgi on kindlaks määratud."

„Kosjas võid käia,“ ühmab isa lõbusasti. „Aga äravõtmiseni on veel aega, kus sellega.“

Jüri uudistab isa imestelles. Tont võtku! mõtleb ta. Sellel vanaätil on mõnikord päris isevärki mõttelaad.

„Jajaa,“ heietab Madis mõtiskelles, „kosjadest äravõtmiseni on alati aega ja mõnest kosilasest ei saagi võtjat. On inimesel ka aru peas! Kihelkond tublisid peretütreid täis, aga tema läheb kosja peenele saksapreilnale. Ons sihukest asja enne nähtud? Hehee!“

„Peretütred jätan perepoegadele,“ teatab Jüri lahkesti. „Need sobivad paremini kokku. Mina olen koolihärra ja kosin enesele ka haritud naise, seda võta teatavaks. Muuseas, ütlesin oma koolikoha üles ja lähen jäädavalt linna. Esialgu leidsin enesele raudtee kaubakontoris päris kenakese koha, hiljem vahest pääsen mõnda linnakooli õpetajaks.“

See annab Madisel seedida.

„Või nii, või lähed jäädavalt linna?“ venitab ta siis nördinult ja ta lõug hakkab kuidagi veidralt vabisema. „Aga kelle hooleks sa mõtled jätta Kaunissaare, oma esiisade põlise talu, mille ma hoidsin sinule?“

„Kaunissaare sa oleksid pidanud andma Jaanile ja lubama tal kosida, keda ta armastas... Ma ei taha küll sinu tegumoodi hukka mõista, sest sa oled minu isa, — aga Jaan on nüüd väga õnnetu... ja mul on tast lõpmata kahju. Oh, mida ma kõike ei annaks, et nihutada ajaratast aasta võrra tagasi! Jaan on hea poiss, hea ja tundlik, nagu meie kõik, nagu sinagi, isa... ja nagu meie kadunud emake. Ta vääriks paremat ja rõõmsamat saatust. Mõtle hästi järele, isa, mis sa

Jaaniga tegid, ja ära takista mind võtmast naist, keda ma austan ja armastan. Ka ära unusta, et... et sinagi armastasid meie ema, tean seda hästi."

Madis ei lausu tükil ajal sõnagi.

„Sa siis ikka võtad selle preilna?" usutleb ta värisevi hääli.

„Jah, isa, — seda ma teen!"

„Ja sõidad linna?"

„Seda küll."

„Olgu nii. Aga minu õnnistust sa selleks ei saa ja seda preilnat ära too kunagi siia Kaunissaarde... Tahan surra ilma teda nägemata!"

Jüri tunneb oma isa ega hakka temaga enam vaidlema. Masendunult ta lahkub talust, jalgsi, nagu vaene patune, et siia mitte kunagi enam tagasi tulla. Metsaserval ta peatub, silmitseb tüki aega elumaja vana sammaldunud katust... Jah, selles majas nad sündisid, sirgusid meheks, mõlemad, Jaan ja tema, kaksikvennad. Aga neil puudus emaarm, nende päid ei silitanud emakese hellitlev käsi, nad on orvukesed ja lahkusid mõlemad isatalust...

Ning suur tugev mees seisab üha metsaserval, vaatleb üksijäri vana elumaja, teeb lõpparvet oma sünnikohaga. Siis sammub ta edasi, piki tolmust maanteed, jõuab alevikku, peatub alles kalmistul.

Siin ta põlvitab tüki aega, kummardunud vaikses palves ema kalmu kohale. „Emake, armas," sosistab ta, „lähen nüüd ära, lähen linna ja võtan tema... Sa ju mõistad mind, eks ju?... .. Andesta oma suurele poisile ja ära keela talle oma õnnistust!..."

*

Möödub palju aastaid.

Madis saab oma linnas elavast pojast aeg-ajalt teateid. Nüüd olevat Jüri tähtis mees, kaubakontori ülem, ja teenivat suurt palka. Ka olevat tal kaks prisket poega, Juhan ja Kaarel, kes olevat juba ammugi kooliealised. Neil olnud rohkemgi lapsi, kuid teised surnud mingisse nakkushaigusse, sarlakeisse või difteriiti. Muidu minevat neil päris hästi. Vana Kaarna ostnud tütrele kaasavaraks kenakese maja, mis andvat Jürile ilusat lisatulu.

Hoopis kurvemad on aga lood Jaaniga, kes sängitas oma viljatu naise kümnendal abieluaastal maamulda ja elab nüüd erakuna Kõrgemäel, peab vaikselt talu ning saadab rõõmutuid päevi surma poole.

Madis ise on üha endine, rühmab oma põlises talus ja läheb kuulu järgi aasta-aastalt rikkamaks. Ainult Kaunissaare pole enam kaugeltki endine. Varsti pärast Jüri naitumist ostis Madis mõisalt tohutusuure Rebapalu soo ühes avara jõeäärse luhaga, mis kasvatab head ning söödavat heina. Nüüd on Rebapalu soo, mis lahutab Kaunissaare talu Kõrgemäe omast, lõplikult kuivendatud ja muudetud lokkavaiks viljanurmedeks. Vanust hooneist püsib üksnes elumaja, seistes tagasihoidlikuna keset suuri ning avaraid telliskiviehitisi, mis on kogu kihelkonna imetlusobjektiks. Pärandusosa, mille Jaan nii uhkesti tagasi lükkas, on viimse kopikani läinud talu jõukuse tõstmiseks ja Madis võiks olla oma elutööga rahul.

Aga ta pole seda. Mingi ahistav kurbus närib lakkamata ta vana südant, võttes talt hinge-

rahu ja muutes ta elu tühjaks ning värvituks. Sagedasti ta seisab õhtuti kuivendatud soo serval, kust võib nüüd takistamatult näha kauguses valendavaid Kõrgemäe taluhooneid, vaatleb korstnaist tõusvat suitsuvinet ja kuulatab nõrka koera haukumist. Mõnikord ta peatub toa taga koplis, iidsete pärnade all, kus Jüri võitles kunagi oma vanema perepoja eesõiguste pärast.

Siin ta seisab kaua, langetanud oma halli pea rinnale. Läbi kloppis teise ja pani siis metsa poole, paljad sääred aina välkusid, ei teinud isast asjagi... Jajaa, võttis teine oma preilna ja on nüüd suur härra, elab linnas, ei tahtnud isatalu... Nüüd on Kaunissaare suur ja vägev, üle mitme kihelkonna kuulus, aga näe — poiss läks ära linna, ei hoolinud esiisade põlisest kodust, hoiab preilna poole... Ning Madis ohkab rusutult, siseneb majja. Tagakambris ta süütab lambi, avab luitunud kaantega piibliraamatu ja loeb: „...Issand, mis annad sa mulle? Ma suren ilma pojata, minu vanema sulase Eliaseri poeg saab minu pärijaks.“ Kuid Jumal trööstis Aabramit ning ütles: „Mine välja, vaata taeva poole ja loe tähti. Kas võid sa neid lugeda? Nii suureks kasvab sinu järglaste sugu...“

Madis ohkab rusutult. Jajaa, nii suureks kasvab sinu järglaste sugu!... Üks mattis oma viljatu naise maamulda ega mõtlegi enam peresoetamisele, ja teine on kaugel, kasvatab oma poistest linnamehi. Aga tema, Madis, uputab oma kurbust sohu, kasvatab talu jõukust. Kellele? Oh Issand, miks oled sa mind jätnud nii üksikuks!?

Madis tõuseb laua juurest, avab kapi ja võtab sealt koltunud kadakase kepi. Tüki aega sil-

mitseb vanaätt tümikat, silitab teda hellitlevalt. Ära läks, mõtleb ta, aga tümika jättis siia... Jajaa, tümika jättis siia, isale asjaks...

Teispool laiuvat sood seisab veel üks mees. See on Jaan. Ta on alles keskealine, kuid tema juuksed on peaaegu sama hallid kui isa omad, turi vahest veelgi enam vimmas. Ta senine elu on möödunud nagu unelmas, üksluiselt ning töörohkelt, jättes sisimasse üksnes tühjuse. Pole olnud mingeid erilisi sündmusi tähistamas ajakäiku ja kõik need aastad on nii ühetaolised: täna on seesama mis eile, mis läinud aasta või kümme aastat, otsekui aeg ei nihkukski edasi.

Jah — Anne elab üha Salislepal, tal on pool tosinat lapsi ja ta elu läheb päris ladusasti. Oh, tema juba ei hakka rikkuma oma elu mõttetute targutustega, seda pole kartagi; tema püsib maisel pinnal ja usub oma õnnetähte... Ning mehe huuled tõmbuvad valuliseks muigeks. Siis ta vaatab üle laiuva soo Kaunissaare poole. Jah, seal see vanaätt nüüd rahmeldab, ihuüksinda, nagu temagi, ei last ega naist — ainult talu, millele ta on ohverdanud kogu oma elu, kõik oma tunded ja tõekspidamised. Vanaätile ei tähenda inimene midagi, sest inimene on surelik, talu aga igavene, püsib põlvest põlve, ja nii on tema arvates talul ka suurem õigus... Kas inimene elab siis tõesti üksnes selleks, et ohverdada end talu heaks?... Aga ei! Inimene elab ikkagi selleks, et ohverdada end inimkonna heaks! Talu on üksnes vahend, mis peab andma inimesele elatist. Jüri, va tarkpea, läks linna, ei hoolinud talust.. Ta järgnes oma südame häälele ja leidis õnne. Aga tema, Jaan, oli narr, uskus vanaäti

kopitanud tarkusse ja hülgas Anne... Oh, selle eest ta maksab nüüd kallist hinda, verehinda!

Jaan heidab veel ühe pilgu isatalu suunas ning seab sammud kodu poole. Kui see soogi veel alles oleks! mõtleb ta nukralt.

ESIMENE RAAMAT

I

EESKUJULIK POISS

Päike tõuseb pühapäevarahus puhkava linna kohale ja levitab kõikjale oma armulikku helgust. Selge hommik on haruldaselt värske ja kogu suvises maailmas virgub mitmekesine elu. Inimeste südameis heliseb laul ja kui nad on noored, siis heliseb rõõmus laul ka huulil.

Kaarel, tõusnud õige varakult, peseb ennast köögis hoolikalt puhtaks. Ega ta teekski seda nii põhjalikult, kuid... Noh, ta ju teab, et emal on pahandavaks kombeks igal hommikul uurida lähemalt tema mõningaid kehaosi, mida ta jätaks nii meelsasti pesemata. Ei, need emad on selleks nagu loodud, et teha väikeste poiste elu ebamugavaks. Nii see on!

Poiss kuivatab ennast puhta linase rätiga ja läheb magamistuppa, mis neil on vennaga ühine. Nojah, Juhan alles põõnab ega mõtlegi võtta jalgu alla. Pagana laisk poiss see Juhan! Ometi peetakse teda nii kodus kui koolis eeskujulikuks poisiks. Oh, Kaarel juba tunneb neid eeskujulikke poisse, nad on lausa talumatud! Igatahes tema ei püüa kunagi olla eeskujulik, seda ärgu nad lootkugi.

Kaarel äigab tüdinult ja astub siis tooli juurde, millele ema on ilusasti valmis pannud ta uued pühapäevarõivad. Ning tõmmates neid ülle ta unustab joonelt oma äsjased nukrad mõtted. Need hajuvad mitte sellepärast, et ta mõttekesed oleksid vähem nukrad kui täiskasvanute omad, vaid üksnes seetõttu, et uued võimsamad tunded ning huvi haaravad ta olemuse oma kütkeisse, tõrjudes välja kõik senise. Eks unune ju ka täiskasvanute muremõtted vastsete ürituste uimas.

Aga Kaarlil on küllalt põhjust rõõmustella: ta ju tõmbab täna esmakordselt jalga oma uued puldansaapad, mis on nii pehmed ning mõnusad, ja kui kenaks nad teevad jalad. Ei, sääraseid tasub ikka kanda, ja mida ütlevad veel poisid! Oh, kindlasti nad lõhkevad kadedusest, see on selge.

Poisi tunded on seevõrra ülevoolavad, et ta peab neid kellegagi jagama. Aga kellega? Juhan, see eeskujulik, põõnab ja teda ei tohi äratada, saab kurjaks ja kipub viimati veel kaklema. Tont võtku, ta läheb alla, tänavale — mõned naaberpoisid on juba kindlasti väljas ja eks siis näe, mis näo nad teevad. Ning poisike väljub käratult toast.

Tänaval on tõesti liikumist. Piimamees mõõdab naistejõugule kohvikoort, sõidab siis veidi maad edasi, koputab toobiga ankrupõhjale ja hõikab prouasid piimale ning värskele „mandile“, nagu tollal hüüti kohvikoort. Õnnetuseks pole näha ainustki poissi ja see muudab Kaarli meele taas nukraks. Norguspäi ta sammub piki tänavat, piidleb igatsevalt kaetud akende poole,

mille taga magavad need laisad jõnglased. Tont võtku neid!

Siiski, lähemal tänavanurgal seisab Korgi-Juku, üks suuremaid poisse, Juhani koolivend. Tal on peas uus särav vormimüts. Seda märkab Kaarel esimesest pilgust, kuid ei tee sellest targu väljagi: las uhkustab, kui tahab! Kuna Korgi-Juku seisab tema poole põikasendis, sammub Kaarel tüki maad edasi, ületab siis tänava ja läheneb tollele upsakale poisile otse vastu. Oh, nüüd peab Korgi-Juku märkama tema saapaid, kui sel poisil on üldse silmi peas.

Ning Korgi-Juku märkabki, kuid temagi eelistab sellest mitte välja teha. Päh, mõned saapad või asjad, va puldaninärust kokku körtsitud. Aga vaat' kus ikka tema müts, selge kalev, maksis rubla hõbedat, sihukest kanna kas või ise.

Poisid tervitavad ja vaikivad siis äraootavalt. Kaarli pilk kiindub lausa piinlikust tekitava kangekaelsusega Korgi-Juku saapaisse, mis on läikima hõõrutud, kuid ikkagi vanad. Korgi-Juku jällegi silmitseb üksijäri Kaarli mütsi, mis pole küll kuigi vana, kuid ikkagi kantud.

„Täna on kangesti palav," ütleb viimaks Korgi-Juku, võttes oma uue mütsi peast ja kuivatades taskurätiga laupa, kus pole küll higipiiskagi.

„Jah," möönab Kaarel, „asjatult tõmbasin saapad jalga, mu ema ei salli, et lippan tänavail palja jalu, eks ole veider?"

„Seda küll," noogutab Korgi-Juku, seistes üha paljaspäi: „Minu ema jälle ei salli, et lähen välja ilma mütsita — ütleb, et ega sa ole mõni kanavaras. Päris naljakad need emad."

Kaarel vaikib mõtiskelles.

„Ennäe!“ hüüatab ta siis imestelles, otsustanud muuta taktikat. „Sul on uus müts! Teab, palju säärane maksab?“

„Rubla hõbedat!“ kostab Korgi-Juku uhkesti. Aga nüüd ta taipab, et võlgneb Kaarlile hüvituse, ning ütleb: „Ja sinul on jalas uued saapad, kui ma ei eksi?“

„Jah — isa ostis teised eile.“

„Kui palju maksavad?“

„Ainult kolm rubla hõbedat, tühine hind, eks ole?“

Korgi-Juku ei vasta, paneb mütsi pähe. Ta ju taipab, et pole mõtet sellega uhkeldada, kuna teise saapad maksavad kolm korda rohkem. Kaarel muidugi luiskab, aga mine sa ütle talle seda! Ka tema pidanuks olema targem ja lisama oma mütsihinnale veidi juurde... Aga näe, ta mängis lolli ja Kaarel vedas teda ilusasti sisse!

„Kus Juhan on?“ küsib ta siis tujutult.

„Magab.“

„Vaata sunnikut! Me ju pidime minema täna merele!“

Nüüd meenub Kaarlilegi, et poistel on täna kavatsusel uhke meresõit. Paadi üürimiseks on rahadki koos ja antud Juhani kui meeskonna kapteni kätte hoiule.

„Oota,“ ütleb ta innukalt, „lähen kupatan Juhani maast lahti.“

Teel ta kohtab veel paari poissi, kes märkavad õnneks kohe ta vastseid saapaid, ja nii ta satub nendega vestlusse. Vahepeal nihkub aeg edasi ja kui ta lõppeks siseneb tuppa, istuvad kodused juba kohvilauas.

„Guten Morgen, mein Sohn,“ noogutab ema poisi tervitusele. Muide proua Else taotseb kõ-

nelda lastega kodus saksa keelt. „Komm her und sag, wo warst du?“[1])

Kaarel läheneb lauale, kus teda silmitsetakse uurivalt. Kuid ema ei leia poisi juures midagi laita: rõivad on korras ja silmnägugi ilusasti puhtaks pestud.

„Wo warst du?“

„Mul — ee — hakkas toas igav ja ma läksin veidikeseks välja,“ kogeleb poiss ujedalt. Nojah, nüüd on neil jällegi ütlemist! mõtleb ta. Võib-olla jäetakse teda koguni küpsisest ilma...

„Kuhu välja?“

„Alla — õuele, istusin aias.“

„Sa muidugi unustasid, et lapsed ei lähe enne einet õuele?“

„Jah — andesta.“

„Miks ei võta sa kunagi Juhanist eeskuju?“

„Ma — — ma ei saanud.“

„Miks?“

„Juhan magas.“

Nüüd ei suuda Jüri Aitsam ennast enam pidada, vaid pahvatab lõbusasti naerma.

„Õigus, mu poiss!“ hüüab ta. „Magaja pole kellelegi mingi eeskuju. Aga asu laua juurde, sest kelle jalg tatsutab, selle suu matsutab,“ lisab ta heatujuliselt.

Proua Else heidab küll mehele laitva pilgu, kuid eelistab siiski vaikida. Jüri on pedagoog, aga käitub laste, eriti Kaarli suhtes ebapedagoogiliselt! mõtleb ta, valades oma nooremale pojale kohvi. Siis tärkab tas tahe end maksma panna.

---

[1]) Tere hommikust, mu poeg. Tule siia ja ütle, kus sa olid?

„Et sa läksid loata välja," ütleb ta, „jääd küpsisest ilma."

Kaarel vaid ohkab alistunult. Nojah, seda võis juba arvata! Aga Juhani vempusid ei nähta kunagi! Juhan on eeskujulik, oskab vanemate ees käituda kombekalt — variser!

Pärast einet pakib proua Else poistele toidupoolist ja saadab nad rohelisse (ta ei tea ega tohigi teada poiste meresõidust midagi).

„Oota, Kaarel," ütleb isa, väljunud eeskotta. „Võta, siin sulle kümme kopikat, osta endale selle eest midagi suupärast. Aga sa pead olema tubli poiss ja kuulama ilusasti ema sõna," lisab ta pehmelt.

Kaarel on taas rõõmus poiss. Oh, selle raha eest võib osta nii mõndagi. Ei, isaga saab ikka paremini hakkama! Emake on küll hea, vägagi hea, aga ta on liiga nõudlik.

Paadimeeskond on viieliikmeline. Kaarel on küll noorim, kuid oma vanuse kohta haruldaselt suure ning tugeva poisina ta käsitseb aerusid laitmatult ja tõmbedki pole tal teistest nigelamad. Merel ju peab igaüks töötama mehe eest.

Tuttav rand, kus lebab madalaid puumaju, üha taandub, kuni nende tagant kerkib kesklinna kiviehitisi, millest eraldub Toompea vanu müüre, torne ja kõhukaid, lümakilesurutud, kullatud kirikukupleid, mis sätendavad päikeses.

Juhan pöörab asjalikult roolipinni, hoides koosi reidil tukkuvaile soomusristlejaile. Ta on kapten ja käitub vastavalt: vajalikud käsklused antakse meeskonnale lühidalt ja selgesti, nagu see kohane laevajuhile, kellel lasub ränk vastutuskoorem.

Kerge merebriis kihutab üle lageda vetevälja, tuues kuskilt muda ja mädaneva adru segulõhna. Ülal kõrges õhusinas supleb paar sinkjasvalget kajakat, taoti kadudes päikesesärra, et siis taas sujuda tardunud tiivul alla, üsna paadi kohale ja kisada lõikavalt, otsekui küsitelles, et kuhu teie, poisid, parajasti sõidate. Sõjalaevade lähedus annab end juba tunda, sest mustjasrohekal merepinnal ujub räpaseid õlilaike ja üle parda pillutud toidujätteid, mille juures käratseb aplaid kajakaid.

Paadimeeskond äratab tähelepanu, sest ristlejate reelingeile naaldub madruseid, kes silmitsevad hindavalt poiste sõudeoskust. Nüüd satub meeskond eriti tujju ja nooljas paat võtab tubli hoo, libisedes kiiresti keset võimsaid terashiiglasi.

„Juhan, kuhu sa ometi roolid?“ küsib Korgi-Juku. „Me ju pidime sõjalaevade juurest tagasi pöörduma —“

„Pole sinu rida,“ kostab Juhan kuivalt. „Kaptenilt ei küsita, kuhu ta laeva juhib, seda võta kord teatavaks.

„Aga meil ei jätku nii pikaks sõiduks raha.“

„Jätkub, mina maksan. Aga nüüd teeme puhkuse ja siis sõidame korraks Piritale.“

See on poistele meeltmööda. Aerud tõmmatakse paati, tehakse suitsu. Kaarel näeb muide esmakordselt oma vanemat venda suitsetamas. Nii see on! mõtleb ta. Nüüd mängib Juhan jällegi täismeest, maksab teiste eest paadiüüri ja suitsetab. Aga kodus ta on nii vaikne ja viisakas.

Siis sõidetakse edasi.

Rand kerkib vastalt lähemale ning kapten juhib paadi vaiksesse jõevette. Nad mööduvad

hoogsas rühis inimestega täiskiilutud parvest, mida parajasti sikutatakse üle jõe. Parvelolijate pilgud kiinduvad sõudjaisse, mis paisutab poiste enesetunnet. Oh, seda juba tasub kaasa teha!

Sõiduk köidetakse ühe kõrvalise paadivalgma külge ning meeskond vallandub rõivaist, et sukelduda karastavasse jõevette. Suplus äratab söögiisu ja nüüd maitseb toidupoolis oivaliselt. Seejärel lebatakse päikeses, kuni Juhanil tekib tahe minna mereranda, kus olevat rohkem rahvast ja näeb plikasid. Kaarel jäetakse ilusasti paadivalvuriks, mis poisile sugugi ei meeldi.

Ta laskub tujukalt roolipingile, asetab oma paljad jalad üle paadiveere vette. Hajameeli ta silmitseb, kuidas parvemees sikutab taamal ülesõitjatega koormatud parve. Linnast valgub rahvast ühtsoodu juurde; neid tuleb jalgsi ja mootorpaatides. Kuna enamik lõbusõitjaid tahab minna üle jõe, mereranda, ei jõua parvemees neid kuidagi mahutada oma sõiduriistale ja nõnda asuvad mõned kohalikud paadimehed talle oma paatides appi. Jah, kõigil on tegevust, on lõbu, aga tema kükitagu siin jõude ja valvaku paati! Ning sel mornil ja lootusetult nukral hetkel ta aju läbib oivaline mõte. Oh, see on suur mõte, mida ei ürita mitte igaühe aju.

Kaarel sööstab püsti ja hakkab sedamaid korraldama oma paati. Kõik liigne praht, nagu paberitükid, toidujätted ja muu säärane käib üle parda.

Äkki ta võppub.

Täis jubedat kohkumist ta silmitseb ainiti jõepinda, kus parajasti ujub allavett tema tuliuus puldansaabas. No kuis ta ometi viskas selle üle parda!?... Aga ta võib asja üle pikemalt järele

mõtelda ka hiljem, kui selleks on aega. Nüüd peab kohe teotsema. Kiiresti ta vabaneb pükstest — muud tal õnneks pole üll — ja sukeldub üle paadiveere vette. Mõned tugevad tõmbed ning juba ta haarabki vajuva saapa.

Roninud tagasi paati, ta silmitseb murelikult oma üleni ligunenud jalatsit, mis on nüüd kaotanud endise kauni helekollase värvi. Nojah, küllap neil on kodus jällegi ütlemist! Tont võtku, peab temale ka alati juhtuma igasuguseid äpardusi! Saabas tõmbub küll õhtuks tahedaks, see on kindel. Aga ükski võim ei suuda teda muuta enam nii ilusaks kollaseks nagu teine, ja nõnda nad märkavad kohe vahet. Näib, et need puldansaapad on lõppeks päris viletsad jalanõud. Kuid poisi leidlik aju ei jäta teda nüüdki hätta. Pikema jututa ta võtab oma kuiva jalatsi ja niisutab ka seda korralikult jõevees. Tore! Nüüd on nad ühesugused! Ja miks ei peaks nad seda olema ka tahenedes? Kodus ta võib ütelda... Noh, küllap juba leidub mõni usutav seletus! Peaasi ikka, et igal asjal olgu omad nõksud ja konksud, siis pääseb hõlpsasti tüütuist sekeldustest...

Muheldes ta lõpetab paadikorraldamise ja sõuab siis parve-ülesõidukoha juurde. Nagu ta arvanud, leidub paadikasutajaid külluses ja ettevõtlik poiss teenib päris head raha.

Õhtu eeli ta sõuab väsinuna paadivalgma juurde tagasi, peseb sõiduki hoolikalt puhtaks ja teeb ka ise korraliku supluse. Siis ta loeb rõõmustelles oma teenitud peenraha. Seda on palju rohkem, kui ta söandas loota! Ülesõitjad olid virga mehikese vastu vägagi helded. Ei, nüüd võib temagi olla oma päevaga täiesti rahul! Ka

jalatsid on ühteviisi tahenenud. Nad pole küll endiselt nägusad, veidi luitunud, aga kui neid korralikult sisse määrida... Noh, määret tal on terve purgitäis. Nõnda ta mõlgutab oma mõtteid, kuni ta pea vajub rinnale ja väsinud silmad sulguvad. Ega ta saanudki vist magada, sest kellegi hoolimatu käsi haarab teda õlast. See on Juhan, kes silmitseb teda pilklikul muigel.

„Tore paadivalvur!“ ütleb ta. „Niiviisi võib sind viia kogu paadiga kus see ja teine! Aga tule nüüd, läki linna!“

„Kus on teised poisid?“

„Ootavad sind.“

„Miks nad ei tule paati?‘

„Sest me ei sõida, vaid läheme linna jalgsi, paat jääb esialgu siia.“

„Kelle hooleks?“

„Jumala hooleks!“ sähvab vanem vend läbematult. „Mul juhtus väike äpardus, kaotasin ennist oma raha ja nii peame tegema sääred, mõistad? Aga tule nüüd kähku, muidu võib paadiomanik meile veel kuskilt kraesse karata ja siis oleme sees.“

„Sa ju teed nalja, eks ole?“

„Ei, mul pole praegu mingit naljatuju!“

Kaarel taipab äkki kõik.

„Hüva,“ ütleb ta otsustavalt. „Kutsu poisid paati ja asume teele! Pea meeles, et mina niisugust nurjatust kaasa ei tee! Ka sinust, Juhan, ma poleks seda iialgi uskunud! Sa ju oled kodus nii eeskujulik.“

„Saa ometi aru, et mul pole raha! Kaotasin ennist —“

„Seda sa valetad!" katkestab teda Kaarel jahedalt. „Aga ükskõik, paadiüüri maksan mina, mul on raha."

„Kui palju?"

Kaarel ütleb.

„Imelugu! Kust sa võtsid selle raha!?"

„Teenisin!"

„Väga huvitav! Vahest tohib küsida, millisel viisil sa teenisid nii palju? Ega sa ometi —"

„Vedasin paadiga inimesi üle jõe. Kas saad nüüd aru? Töötasin kogu päeva ja olen väsinud. Tagasisõidul roolin mina!"

Juhan mõistab.

„Tehtud!" ütleb ta lühidalt. „Sina oled kapten. Aga selle raha, mis annad paadimehele, maksan sulle hiljem ilusasti tagasi! Kodus sa loomulikult pead suu, või ma ei võta sind enam kunagi kaasa!"

Kaarel vaid noogutab möönvalt. Ah siis niisugused ongi need eeskujulikud poisid? mõtleb ta endamisi.

II

PAHANDAVAD TRÜKIVEAD

Täpselt kell kaheksa helistab korrapidaja õpilane tundide algust ja raudteekooli avar õu tühjeneb käratsevaist poistest, kes sööstavad nüüd rüsinal suure paekiviehitise hämarasse koridori, et valguda kalssidesse.

Kaarel lõpetab pallimängu ja siseneb koos teistega neljanda jao klassiruumi, asudes vaikselt oma kohale. Täna on klassikorrapidajaks Heinrich Vanamõis, tuntud podliza [1], kelle suurimaks vooruseks on kaasõpilaste peale kaebamine. Nii tuleb kõigil käituda kombekalt, et pärast ei tekiks õpetajaga sekeldusi.

„Aitsam, kas tegid kodused ülesanded valmis?“ küsib Arnu Lanveil, ta pinginaaber, nihutades end lähemale.

„Jah, kõik on valmis.“

„Näita!“

Kaarel võtab pingilaekast oma arvutusvihiku ja ulatab selle koolivennale, kes asub neid sedamaid maha kirjutama.

---

[1]) lipitseja — õpetaja pailaps.

„Tubli, nüüd pole Mosjka-Maril põhjust viriseda," ütleb Arnu rahul olles. „Aga kuidas sa ometi oskad nii hästi rehkendada?" soovib ta teada.

„Isa õpetab."

„Ons ta haritud mees?"

„Jah, isa on endine kooliõpetaja ja nii'me töötame igapäev õhtuti. Isa tahab mind panna tuleval sügisel, kui lõpetan raudteekooli, gümnaasiumi. Just sellepärast pean hoolega töötama."

„Saan aru," noogutab Arnu mõistvalt. „Ons su vanemad nii rikkad?"

„Jah — meil on kaks maja ja isal on pangas rahagi."

„Teab kui palju?"

„Pead sina ka kõike pärima," muigab Kaarel salapäraselt. Ning vaikinud viivu, ta lisab: „Üks maja, mille ema sai vanaisalt, jääb Juhanile, teine aga, mille isa ehitas hiljuti, jääb mulle. Nõnda on kummalgi meist oma osa. Aga minu maja on palju suurem ja ilusam kui venna oma."

„Su vend käib muidugi gümnaasiumis?" jätkab Arnu usutelu.

„Ei, ta käib linnakoolis."

„Kas teda ei taheta nii suuresti koolitada?"

„Mitte just seda. Juhan õieti käiski juba gümnaasiumis: istus ühes klassis kaks aastat, ta oleks vahest istunud veel kolmandagi aasta, kuid löödi välja —"

„Tasa!" hõikab samas korrapidaja, „Maria Grigorjevna tuleb!"

Klassi siseneb pikk, sihvakas noor daam, kaenlas punasest nahast mapp. See on neljanda jao õpetaja Maria Grigorjevna Zidler, keda hüü-

takse koolis Mosjka-Mariks. Säärase veidra hüüdnime ta päris oma mehelt, kes on lauluõpetaja ja keda poisid hüüavad üldiselt Mosjkaks [1], ja seda tema veidi klähviva hääle tõttu. Noor daam on alles esimest aastat õpetajaks ja koolitöös veel üsna vilumatu, mida ta muide püüab iga hinna eest varjata.

Tervitanud lapsi, ta käseb Kondratjevil lugeda tavalise palve, mida poiss vuristab kiiresti ning monotoonselt. Õigeusulised pöörduvad näoga nurgas rippuva pühakuju poole ja teevad õpetaja eeskujul hoolikalt ristimärke, — kuna luterlased püüavad vahepeal asjatult mõista palvesõnu, mida nad kuulnud juba aastaid, kuid mille sisu on neile tänini terra incognita [2].

Kaarli jätab see „venelaste palve" täiesti külmaks. Ta pole kunagi püüdnud mõista selle palve mõtet, kuid tunneb alateadlikult detaile ja teab eksimatult, kunas venelased peavad tegema ristimärke ja kunas palve hakkab jõudma lõpule. Kõike seda ta tunneb üksnes rütmist, ilma et tal tarvitseks palvesõnu jälgida või mõista.

Siis istub õpetaja oma laua taha, avab matemaatika-õpiku ja kutsub tahvli juurde Heinrich Vanamõisa, kes peab lahendama järjekordse ülesande. See aga osutub keeruliseks, sootuks uuetüübiliseks ja nii ei leia Vanamõis kuidagi lahendust. Nüüd muutub ka õpetaja tähelepanelikuks, ta laubale tekib mõtlik kurd. Kummaline! pomiseb ta ja võtab mapist poogna puhast

---

[1]) kutsikaks — sõna on võetud Krõlovi valmist: „Elevant ja Kutsikas."

[2]) tundmatu maa.

Ex bibl. univ. Tart.

paberit, arvutab, vaatab õpikust vastust, mis on aga tema leitud lahendusest erinev. Noore daami näoilme väljendab üllatust, siis kattuvad tema põsed ärrituspunaga. Kuid ta saab enesest võitu ning jätkab arvutamist, nätsutab aeg-ajalt mõtiskelles pliiatsiotsa, nagu võiks ta sellest välja imeda ülesande õige lahenduse.

Kaarel loeb antud ülesande mõtlikult läbi, vaatab vaid hetkeks lakke, otsekui oleks sinna kirjutatud tema arvutusülesanne, ja püüab lahenduse nagu õhust kinni. Arvutanud vihus, ta kontrollib vastust ja naaldub siis rahuldunult oma pingikorjule. Eks näe, kas va podliza leiab lahenduse! mõtleb ta.

Siis köidab poisi tähelepanu kärbes, kes on laskunud ta õpikule. No kust tema nii hilissügisel välja lendas? hämmastub ta vaadeldes, kuidas tilluke olend hakkab sedamaid tegema oma tualetti. Esmalt hõõrutakse hoolikalt teineteise vastu esijalgu, siis haaratakse nende vahele ka pea ja hõõrutakse seda sellise hooga, et kael tõmbub peene niidina ilmatu pikaks, ja on lausa ime, et ta ei katke. Seda aga ei juhtu, sest juba vabanebki pea ja liibub taas keha ligi — nüüd pole kael enam nähtav. Järgnevalt võetakse käsile tagajalad, mida hõõrutakse teineteise vastu samase mõnuga. Kõik see on nii huvitav ja poiss unustab tükiks ajaks klassi ning õppetöö.

Kuna õpetaja üha arvutab, muutub klass rahutuks: ühed sosistavad isekeskis, teised sirvivad juturaamatuid, kolmandad jällegi haigutavad igavusest. Lauristen võtab taskust leivatüki ja poetab selle mõnusasti suhu. Klaus lohistab pingi all jalgu. Lühidalt, igaüks tegeleb mille-

gagi, mis võiks kuidagi peletada surmavat igavust.

Äkki tõstab õpetaja pea ja saadab klassile kestva pilgu: „Mis on?“ küsib ta rangelt.

Vaikus. Lauristen lakkab mälumast, kuigi ta põsed jäävad tublist suutäiest punni. Klaus ei lohista enam jalgu, vaid vaatab õpetajale süütuimal ilmel. Sosistajad vaikivad ja juturaamatud peidetakse pingilaekaisse.

Seadnud rahu majja, teatab õpetajanna, et antud ülesanne on lahendamatu — õpikus olevat mingi pahandav trükiviga...

Kaarel on küll ülimalt hämmastunud, kuid ei söanda siiski õpetaja pädevuses kahelda ja nii ta kontrollib hoolekalt oma äsjaleitud lahendust. Kuid see on igati õige! Ülesandes pole mingit trükiviga! Võib-olla et õpetaja lihtsalt vigurdab? Kui aga järgminegi ülesanne, mis on eelmise tüüpi, osutub samuti lahendamatuks, selgub poisile rabav tõde. Tont võtku, va Mosjka-Mari ei oskagi rehkendada! Ja see avastus lõbustab teda.

„Mida sa ometi naerad?“ tahab Arnu Lanveil teada.

„Keerulised asjad, ühmab Kaarel salapäraselt ja seletab siis koolivennale tolle kummalise loo.

„Oi sa jutt!“ hämmastub Arnu, veendunud, et naabril on ülesanded tõepoolest valmis, vastusedki klapivad. Kirjutanud lahendused oma vihku, ta nihutab end taas lähemale. „Aga miks sa, kurivaim, ei teata asjast Mosjka-Marile?“ küsib ta.

„Pole minu rida.“

„Seda'nd küll,“ möönab Arnu mõtiskelles.

„Aga küll oleks tore Mosjka-Marile näkku torgata, et näe, ülesandeis polegi trükivigu! Saaks nalja. Hihii!"

Poisid itsitavad kahjurõõmsalt ega märkagi, et klass jääb äkki kummaliselt vaikseks. Õpetaja silmitseb neid juba tüki aega ja ta pilk ei ennusta midagi head.

„Aitsam ja Lanveil!" põrutab ta. „Mida te seal irvitate!?"

Poisid tõusevad jahmunult.

„Eei kedagi," õiendab Arnu. „Me — — me lahendasime ülesandeid —"

„Ah nii? Ja milliseid ülesandeid te lahendasite?"

„Ikka neidsamu, tänaseid, trükivigadega," seletab Arnu, ja kogunud julgust ta lisab: „Trükivigu polegi, sest me leidsime mõlemale õiged lahendused."

Õpetaja palgesse tungib kuum verejuga.

Väga huvitav," ütleb ta kõlatult. „Vahest sa tuled nüüd tahvli juurde ning jagad meilegi osakese oma suurest tarkusest."

Arnu võtab pingilt õpiku ja olles oma asjas kindel siirdub julgesti tahvli juurde. Õnnetuseks ta unustab aga vahepeal lahendusviisi ja satub nüüd ummikusse.

„Noh, me kuulame," julgustab teda noor daam lahkesti.

„Ma — ee — unustasin lahendusviisi. Veel pingis oli see mul meeles, aga nüüd, nagu käega võetud."

„Kui kahju! Me juba rõõmutsesime, et sa kergitad neilt ülesandeilt saladuskatte, kuid nüüd, milline kibe pettumus —"

„Oh, ma võin tuua oma vihiku," esitab Arnu

vastutulelikult. „Sinna on kirjutatud mõlemad lahendused."

„See vahest tülitab sind," arvab õpetaja mõtiskelles. „Pigemini palume Aitsami tahvli juurde, vahest temal on parem mälu. Sina aga astu esialgu veidi kõrvale, ahju juurde nurka, seal on kindlasti soe ja mugav."

Nüüd sammub Kaarel omakorda üldise naerulagina saatel tahvli juurde. Säärane mõttetu lõbusus ajab teda vihale. Tulvil üleolevat väärikust ta lahendab kiiresti mõlemad ülesanded ja asetab siis kriiditüki rahulikult tahvliservale. Naergu nad veel, kui neil on selleks himu! mõtleb ta.

Kuid keegi ei naera enam.

Maria Grigorjevna nägu tardub liikumatuks maskiks, üksnes tema silmis hõõgub pahaendeline tuluke. Oh, nüüd on talle selge, mille üle need ülbed jõnglased ennist irvitasid! Kindlasti on üritajaks Aitsam, kes käitub üldse nii lubamatu üleolevalt — see on lihtsalt vihkamisväärt! Oh, kui meelsasti ta karistaks seda vastikut jõnglast, kuid praegusel hetkel pole see kuidagi sobiv... Ei, hoopis mõistlikum on käituda rahulikult. Aga ta teeb hiljem selle poisi taltsaks!

See juhtum, nii tühine kui ta ongi, avaldab Kaarli edasisele koolielule sügavat mõju. Nüüdsest muutub daam poisi vastu väga nõudlikuks ega andesta talle vähimatki vääratust. Naisele pole enam midagi tähtsamat kui oma põlatud vihaaluse armutu kiusamine. Iga sõnaga ta väljendab oma põlgust, iga liigutus paiskab poissi madalamale kui ussikest. Ning seejuures on õnnetu poisike täiesti kaitsetu, peab alistuma kuu-

lekalt, et temaga ei juhtuks midagi veelgi halvemat... Oh inimlikku viletsust!

Kaarel on ses masendavas olukorras ülimalt õnnetu. Öösiti viseldes unetult sängis ta leiutab tuhandeid mooduseid, kuidas tappa oma piinajat. Õnneks pole ta mõtted mitte alati nii tumedad. Taoti ta püüab unustada kõike ja lõbutseda nii hästi kui vähegi võimalik. See juhtum aga jääb ta sisimasse püsima, olles nagu aluseks, millel võivad kasvada ning areneda ta noore elu edasised kogemused.

Ühel hommikul, veidi enne jõulusid, siseneb klassi hallpäine vanahärra tsiviilkindrali mundris. See on riigikoolide revident, kes taotseb külastada kooli igal aastal. Tervitanud õpetajat ja veendunud, et klassis on parajasti matemaatikatund, ta palub luba anda õpilastele ka omalt poolt tillukene ülesanne.

„Kui ekstsellents vaid suvatseb,“ kostab daam ujedalt.

Ent revidendi „tilluke“ ülesanne osutub üsna suureks ja keeruliseks, käsitledes vesistu täitumist kahe teineteisest erineva põiklõikega toru kaudu teatud ajavahemikul. Maria Grigorjevna on juba ette kindel, et antud ülesannet ei lahenda ükski tema õpilastest, isegi mitte Aitsam... Ah, milline vastik vanamees!

Kuid daam hindab poisi võimeid alla, sest Kaarlile pole antud ülesanne tüübilt võõras. Ta on lahendanud kodus keerulisemaidki. Nõnda ta satub korrapealt õigele lahendusviisile ja kirjutab siis ülesande puhtale paberilehele. Nojah, nüüd on Mosjka-Maril jällegi põhjust teda sõimata professoriks! mõtleb ta, kirjutades paberilehe ülanurgale daatumi ja oma nime. Aga

las nad sõimavad, ennäe — ülesande tegi tema ikkagi esimesena valmis! Ning leidnud sellest mõttest rahuldust, ta viib oma töö õpetajalauale, mille taga istub tsiviilkindral.

„Juba valmis?“

„Just nii, ekstsellents.“

„Ons lahendus õige?“

„Kindlasti, ekstsellents.“

Vanahärra kergitab imestelles oma halle kulme. Poisi suured, kummaliselt hõõguvad ning küsivad sinisilmad, mille põhja ta aga ei küüni vaatama, sest nende sügavuse üle hõljub mingi läbitungimatu linik, avaldavad tasse veidrat mõju. Vilunud pedagoogina ta on kohanud palju lapsesilmi, kuid need siin on ebatavalised, pigemini küll täiskasvanu kui lapse omad... Ning saatnud poisi oma kohale, ta uurib lähemalt toodud paberilehte. Lahendus on õige, selles pole kahtlust.

„Professor on kindlasti teie andekamaid õpilasi?“ küsib ta siis õpetajalt sosiskelles.

„Jah... Aitsam õpib hästi, kuid —“

„Aitsam!? Kas poisi nimi ei olegi Professor?“

„Ei!... Kuidas ekstsellents tuleb sellele mõttele?“

„Hm! Palun kutsuge see poiss pärast tundi õpetajatetuppa, tahan temaga veidi vestelda —“

„Ons midagi halba?“

„Oh ei, mind lihtsalt huvitavad säärased väikesed professorid,“ tõrjub vanahärra naeratelles.

Peagi toob ka Arnu Lanveil oma töö õpetajalauale. Maria Grigorjevnas tärkab küll kuri kahtlus, et töö on Aitsamilt maha kirjutatud, kuid ta eelistab targu vaikida... Oh, peaks ometi kogu klass tollelt jõnglaselt maha kirjutama! Õnnetu-

seks ei taipa Kaarel anda kellelegi muule spikrit ja nõnda jäävadki need kaks „töökest“ ainsaiks.

Pärast tundi kutsutakse Kaarel õpetajatetuppa. Revident istub kooliinspektori töölaua taga ja kutsub sisenenud poisikese lähemale.

„Kuidas on su nimi?“ küsib ta.

„Kaarel Aitsam, ekstsellents.“

„Kas mitte Professor?“

„Eei! Nii hüütakse mind üksnes klassis.“

„Kes hüüab?“

Kaarel satub segadusse ega tea, mida kosta. Kuid põgus pilk, mille ta heidab oma õpetajale, kes istub jäigana toasügavuses, on revidendile küllalt selgeks vastuseks.

„Miks hüütakse sind professoriks?“

„Poisi silmis süttib kummaline sära, mis peegeldub seal vaid murdosa sekundist, siis laskub neile läbitungimatu kate ja nad muutuvad taas selgeks ning rahulikuks.

„Arvatavasti sellepärast,“ kostab ta, „et ma oskan lahendada ka trükivigadega ülesandeid.“

Kogenud koolimehena vanahärra taipab sellegi vihje tähendust. „Aga miks sa kirjutasid klassitööle hüüdnime?“ küsib ta.

„Ku — — kuidas?“

Revident võtab laualt poisi klassitöö ja ulatab selle vaikides jahmunud Kaarlile, kes loeb lehe ülanurgalt: „IV jao õpilane Kaarel Professor.“ Tal lakkab süda hirmust pekslemast ja ta jalad muutuvad äkki imelikult nõrgaks. Täis jubedat õudust ta silmitseb toda „sõna“ ega suuda meenutada, kunas ta ometi kirjutas selle.

„Kas tahtsid minuga veidi naljatella, eh?“ küsib revident.

„Ah ei! Kirjutasin selle täiesti kogemata!... Tööd ära andes ma veel mõtlesin, et... et nüüd sõimatakse mind jällegi professoriks, sest... sest ülesande lahendasin ainult mina —"

„Hüva, mu poisu," ütleb tsiviilkindral pehmelt. „Ma mõistan sind ja andestan. Kirjuta nüüd klassitööle oma õige nimi. Aga tolle hüüdnime pärast ära kurvasta, seda kanna auga... Sa oled tark poiss, ja kes teab, vahest saabki sinust kunagi päris tõeline professor."

Kaarel väljub õpetajatetoast. Koridoris piirab teda jalamaid tihe poistejõuk, kes tahab iga hinna eest teada, miks teda kutsuti ja mis kindral talle ütles. Poisike seisab tüdinult keset jõuku ega tea, kuidas sellest vabaneda. Ning ta tajub esmakordselt, et poisid on õieti äärmiselt liikuv ning tüütuseni käratsev element, kippudes just sinna, kuhu neid ei vajata, ja tehes just seda, mida neile keelatakse. Siis libiseb üle ta näo lõbus muie.

„Kindral küsis mult," ütleb ta, „et miks need neljanda jao õpilased on nii uskumatult rumalad ega oska lahendada lihtsamaidki arvutusülesandeid."

Poiste näod venivad pikaks.

„See su vale!" sähvab Heinrich Vanamõis mürgiselt. „Revident oleks võinud seda küsida sama hästi ka õpetajalt —"

„Ennäe, ta küsis seda siiski minult," naerab Kaarel ülemeelikult. „Oh, kindral ju teab, et meie õpetaja pole just palju targem kui teiegi."

Ning Kaarel siirdub naerdes klassi. Aga ta poleks kindlasti nii lõbus, kui ta kuuleks õpetaja ja Heinrich Vanamõisa kõnelust... Sellest ta

kuuleb alles järgneva tunni algul, mil tsiviilkindral revideerib teisi klasse.

„Aitsam," ütleb õpetaja kähedalt, kutsunud poisi kõrvale. „Sa oled käitunud sügisest saadik otse võimatult!" Kuid see, mida sa lubasid endale täna, ületab juba igasugused piirid! Aga pole viga, küllap ma su taltsaks teen!... Ja kui sind koolist välja heidetakse, siis süüdista üksnes iseend. Nüüd kao mu silmist!"

Nüüd on poisil päris selge, et ta käitus täna vägagi rumalasti. Tont võtku, oli's tal vaja Heinrich Vanamõisa kuuldes suud pruukida! See oli küll väga rumal ja Mosjka-Mari teeb sellest suure numbri. Aga kui teda heidetakse tõesti koolist välja, kuhu ta siis läheb? Jah, selline juba on tema iseloom — viia kõik asjad äärmuseni! Peenetundeline, ülivastuvõtlik väiksemalegi sõnale, igale vagusamalegi etteheitele, ta ei suuda taluda kaudsematki ülekohut. Just see, et õpetaja võtab tema poisilikku käitumist nii tõsiselt ja traagiliselt, ajab teda vihale. Talle tundub see alandusena, et õpetaja teda ei mõista ega oska läbi näha ta veidi ülbet pealispinda, ei püüa tungida tema olemusse.

Äkki läbib ta aju õnnelik mõte, mis erutab teda nagu vali muusika ööpimeduses. Mingi kummaline kihelus läbib ta keha, sisendades tasse julgust ja eneseusaldust. Ta süda peksleb ägedasti, ta hingab erutatult, sügavasti ja pikkamisi — kogu maailm näib talle nüüd kuidagi avaramana. Kui veider on õieti poisi süda! Kui kiiresti toimuvad seal suured muutused ning otsused! Ainus hetk, põgus puudutus, ja muutus ongi toimunud ning poiss pole enam see, mis ta

oli enne: mingi elustav elujulgus tungib ta sisimasse, äratades seal uinuva mehe...

Oh, ta läheb pärast tunde kindrali juurde, läheb tolle lahke ja hea mehe juurde, kes mõistis teda ennist ja andestas talle ta eksimuse... Tont võtku, seda ta teeb! Ja eks siis näe, kas va Mosjka-Maril õnnestub teda nii ilma pikemata koolist välja heita.

Kuid tal ei tarvitsegi minna kindrali juurde, sest vanahärra tuleb viimase tunni algul taas klassi ja annab õpilastele teha kirjandi — vabal teemal. Kirjutagu igaüks, mida tahab, kirjutagu kodust või koolist. Tema, revident, loeb jõudeajal nii meelsasti laste tillukesi mõtteid.

Kaarel kirjutabki koolist. Sellest kujuneb siiras ning tõetruu pihtimus, mis paljastab varjamatult poisi sisemaailma, mis jutustab kõigist piinadest, mida ta on pidanud taluma sügisest siiani, jutustab ka sellest, mida talle tahetakse teha edaspidi. Saagu nüüd, mis saab! mõtleb ta kergendatult, viinud oma kirjandi õpetajalauale. Igatahes ei tee see tema asja mitte põrmugi halvemaks!

— — —

Jõululaupäeval astub Kaarel koos vanema vennaga üsna varakult tänavale, et minna kuuseturule. Tumedas taevavõlvis kustub aegamööda tähtedesära ja idas lööb kumama õrn koidupuna. Täielises tuulevaikuses tõuseb elamukorstnaist nöörsirgeid suitsusambaid, mis näivad aeglases aovalguses kuidagi tontlikult veidraina.

Vennad sammuvad kiiresti piki tänavat, lausumata tükil ajal sõnagi: kummalgi näib olevat tegemist oma mõtetega. Kaarlit vaevab mõte, et tema käitumist hinnati koolis kolmega! Jah,

kodus nad on talle vägagi kurjad ja nüüd on Juhan jällegi hoopis parem poiss kui tema! Miks mitte, Juhani käitumist hinnati viiega, sest tema juba ei lähe nii rumalasti suud pruukima, ta on eeskujulik!

Kuuseturg osutub rikkalikuks. Siin leidub puid igas suuruses, kuid Juhan pole ikkagi rahul, toriseb. Nüüd olevat isa olnud jällegi kord hästi ihne ja neile antud vähesest rahast ei piisavat korraliku kuuse ostuks. Selle isaga olevat alati löömist: loeb aina kopikaid ja viib panka mustade päevade jaoks! Päh, otsekui saaks mõni päev olla mustem teisest; kõik nad on ühtviisi valged, kui ainult osatakse elada ega sunnita perekonda leppima nii piskuga!

Kaarel jälgib vaevalt venna mõttekäiku, mida ta on kuulnud juba tüütuseni. Juhanil on ju alati millegi üle nuriseda, aga ta teeb seda üksnes vanemate seljataga! Jah, ta on kaval ja sobib kõigiga päris hästi.

„Kaarel!" ütleb Juhan äkki. „Seisa siin ja valva, tulen kohe tagasi —"

Ja enne kui Kaarel jõuab küsida, keda ta peab siin õieti valvama, on Juhan läinud, vajub nagu vette. Oh, kaduda oskab Juhan suurepäraselt. Kui sagedasti ta on näinud venda koduõuel või aias ja äkki ta kaob, hääbub kuidagi salapäraselt. Vaevalt jõuad pead kõrvale käänata, ja läinud ta ongi, pole enam kedagi, vajub nagu maasse. Ja siis ilmub ta jälle, ilmub äkki, vähemagi kärata mõne puu või põõsa tagant. Kust ta tuleb? Kust ta ometi väljub? Ja igakord eksleb ta huulil ja silmis kohutav naeratus, lausa põrgulik naeratus...

„Ennäe — ära tõin!“ kajab äkki venna hääl ta selja taga.

Kaarel võppub ja pöördub hääle suunas. Ta hoomab venda, kes asetab suure kuuse osava ning käratu liigutusega ta ette püsti. See on tore puu, aga kust pagan ta selle nii äkki võttis!?... Kuid vennas ei anna talle aega mõtteid koguda.

„Viiskümmend kopikat andsin tühja eest ära!“ seletab ta. „Mitte ei jätnud alla, küll tingisin. Ega see olegi palju, teised nõuavad säärase eest rubla ja veel rohkemgi. Mida sa ütled selle kohta, eh?“

„Imelik, kust sa ometi võtsid selle kuuse nii äkki? Puu ju sadas sulle sülle nagu juutidele taevane manna!“

„Ah seda sa tahad teada,“ ühmab Juhan salapäraselt ja ta karm ning suletud nägu venib põrgulikule muigele. „Oi, vennas! Siin turul peab olema hästi vilgas, naksti pihku ja tulema! Kuusel oli palju tahtjaid, aga mina tegin ahvi kiirusega —“

„Sa ju ütlesid, et tingisid, ja nüüd jälle seletad —“

„Noh, ma enne ikka tingisin,“ õiendab Juhan, „siis lõin vanale rahad pihku ja tulema, mõistad?“

„Kunas sa jõudsid kõike seda teha nii lühikese ajaga?“

„Ma jooksin... Ole hea ja katsu, mu süda puperdab veel praegugi. Aga puu on tore ja see on peaasi.“

Kaarel silmitseb mõtlikult sihvakat kuuske, püüdes endamisi selgitada, ons säärase raske koormaga üldse võimalik joosta. Ja milleks Juhanil oli üldse vaja rutata? Tont võtku, see ven-

nas on alati nii veider poiss, tema tegudest ei saa kunagi aru. Ka on see kuusk nende korteri jaoks liiga suur. Ta ütleb seda ka vennale ja nüüd silmitseb ka Juhan kuuske veidi terasemalt.

„Tõepoolest," nendib ta. „Näib, et ma valisin suure ähmiga liiga... Nojah, aga mida me temaga nüüd teeme?"

„Viime tagasi ja toome vähema."

„Ei, seda me ei tee! Et siis teised ostaksid selle maamehelt poolmuidu ära? Ilus tervis, nii totter ma veel pole! Tead mis, me müüme ta maha!... Sa seisa siin ja valva, lähen toon vanalt uue, kohe tulen tagasi —"

Ja läinud ta ongi.

Kaarel seisab nõutult kuuse juures ega tea, mida vennast arvata. Tont võtku, mahuvad ka tema pähe veidrad mõtted! Aga nüüd ta vähemasti teab, mida valvata...

„Ennäe, tõingi uue puu! Sattusin õigele mehele, kes ei tea turuhindasid... Aga valva veel natuke, lähen toon paar puud juurde, siis algab müük —"

Juhan kaob taas rahvamurdu, jätnud venna enesele järele jõllitama. Ta tuleb ja läheb veel mitugi korda, tuues iga vooriga kaasa nägusa kuuse. Kaarlil pole enam aega asja üle pikemalt järele mõtelda, sest kuuskedele leidub ostjaid. Nõnda satub poisike hoogu ja müüb paar puud üsna kenakese vahekasuga, seda möönab ka Juhan.

„Tubli!" ütleb ta rahul olles. „Sina müü ja mina muretsen kaupa, kasud teeme ilusasti pooleks."

Kuid aegamööda eostub poisi sisimas üks sundiv mõte, mis ületab kõik teised ning jahu-

tab ta äritsemispalavikku. Juhan aina tuleb ja läheb, toob igakord kaasa uue kuuse, raputab neid otsekui käisest, ja mis kõige veidram, ostab neid imeodavasti. Ons kuuseturul tõesti nii palju selliseid maamehi, kes ei tea õigeid hindu? Ega ta ometi?... Ei, ei! peletab poiss selle mõtte kohe eemale. Milline meeletus mõtelda oma lihasest vennast nii halvasti!... Kuigi Juhan tahtis suvel petta paadimeest, aga ta oli kohe nõus paadi tagasi viima... Aga Juhan on nõnda salapärane ja keegi ei tea, mis peitub ta südames. Kui raske on mõnikord taluda ta pilku ja tal on nii hiiliv, kuidagi imelikult libisev kõnnak, mis paneb teda lausa kartma. Päris võimatu on aimata, mida ta parajasti mõtleb! Ta on osav ja leidlik, oskab teha väga erisuguseid asju, millega ei tule toime ükski temavanune poiss.

Venna saabudes vastse kuusega võtab Kaarel ta päris tõsiselt käsile. Juhan ütelgu kohe, kust ta ometi võtab need kuused! Aga ta ei tohi valetada!

„Naljamees!“ naerab vanem vend lõbusasti. „Puid on turul lausa jalaga segada, aga tema veel küsib, et kust ma neid võtan! Ikka ostan! Või arvad sa koguni, et mulle antakse neid muidu?“

„Mina ei tea midagi arvata. Kuid nüüd on mul sellest ärist küllalt, lähen koju —“

„Seda sa ei tee! Ja kui sa ei usu mind, siis tule! Jätame kuused siiapaika ja lähme nende maameeste juurde, kellelt ma ostsin kaupa —“ Ta hääl hakkab äkki värisema ja ta silmi valguvad pisarad. „Ma poleks kunagi uskunud, et minu lihane vend —.“ Nüüd ei suuda Juhan ennast enam valitseda, poetub suure kuuse varjule, tänitab.

„Hüva,“ ütleb Kaarel leplikult. „Ma püüan sind uskuda ega lähe koju. Aga sa pead mulle pärast turgu näitama neid maamehi.“

„Tehtud!“ elustub Juhan ja ta äsjane kurbus on nagu käega võetud. „Ja et kord oled nõnda tubli, siis maksan sulle nüüd tagasi oma suvise võla.“

„Mis võla?“

„Noh, selle raha, mis sa maksid paadimehele.

Kaarel on lõplikult võidetud ja kaupleb rahulikult turu lõpuni, tehes ilusat äri. Jaotanud aga saadud kasud vennalikult pooleks, haarab Juhan kojuviimiseks määratud kuuse õlale ja teeb minekut.

„Oota'nd ikka natuke,“ peatab teda Kaarel naeratelles. „Sa ju pidid mind viima nende talumeeste juurde —.“

„Nüüd on see juba hilja,“ teatab Juhan rahulikult. „Need maamehed sõitsid ammugi koju. Sa oleksid pidanud seda mulle varem meelde tuletama.“

Kaarel ei lausu küll sõnagi, kuid ta sisimas tärkab vastne kahtlussäde. Ta pole küll veel kuigi vana, aga vanema venna abil ta on ulatunud vaatama pahelisse maailma, kus pole näha midagi ilusat ega head: see on maailm, tõeline elu, kus üks püüab ületada teist kavaluses, petmises ja ninapidivedamises.

Õhtul, kui emal on kõik pühadetalitused tehtud, kogu perel saunaski käidud, jõulukuusk tuppa toodud ning kaunistatud, valdab Kaarlit lausa piinlev rahutus. Kui aga saabub vanaisa ja toob mõlemale tütrepojale kauneid kinke, ei

suuda poisike oma tundeid enam valitseda, vaid puhkeb härdasti nutma. Kõik viimaste nädalate masendavad sündmused ühinevad ta sisimas ainsaks suureks kurbuseks, muljudes valuliselt ta tundlikku poisisüdant.

Vana Kaarna, kellele Kaarel on eriti kallis, silitab õrnalt ta pehmeid kiharaid, soovib teada, miks laps nii kallil õhtul nutab.

„Küllap tal on hale meel," tähendab Juhan, „et tema elukombeid hinnati koolis —"

„Juhan!" põrutab isa rangelt. „Pole sina oma venna üle kohtumõistja! Kui sina oleksid toonud koolist poolgi nii hea tunnistuse, nagu tõi seda Kaarel... Noh, sa juba mõistad mind!"

Nüüd arvab proua Else olevat paraja aja kosta oma vanema poja eest, kes hoiab alati nii truult ema poole. Tõsi, Juhan pole küll nii virk õppija, kuid ta käitub viisakalt, on tagasihoidlik ja meeldib kõigile. Kas ei hinnata elus ennekõike just laitmatuid kombeid, mille kaudu võidetakse inimsüdameid ja tasandatakse teed seltskonda. Halb käitumine aga tumestab ka suurimatki tarkust ja säärased inimesed on heas seltskonnas alati põlatavad.

Kaarna kuulab vaikides tütre arukaid seletusi, ei lausu sõnagi, silitab üha poisi kiharaid ja mõlgutab oma vanamehelikke mõtteid. Küllap tema juba teab, mida arvata sellest viisakast käitumisest, mis on tütre silmis nii hinnatav. Kas ei püüdnud toosama viisakas poiss, kes meeldib kõigile, läinud sügisel tema aias tuvikese, kelle ta siis piinas kõige nurjatumal kombel surnuks. Ning vanaäti kujutelma sujub tahtmatult tolle jubeda seiga süngeid üksikasju, mida ta juhtus

oma silmaga nägema. Juhan hoiab püütud tuvikest mõtlikult põlvede vahel, haarab siis äkki linnu pea ja hakkab seda pikkamisi ning korrapäraselt pöörama. Lind rabeleb, peksleb tiibadega, kuni ta kaelaluu murdub... Nüüd paiskab poiss linnu maha ning jälgib ilge rahuldusega ta surmaeelseid tõmbeid.

Pole kahtlust, see näilikult nii viisakas poiss on seesmiselt määratu lurjus! Aga Kaarel? Noh, tema on voolitud sootuks teisest terasest. See poiss ei püüa küll vagatseda ega kellegi ees lipitseda, aga tal on soe ja pehme süda... Ja küllap talle tehakse seal koolis ülekohut! Kaarna südamesse asub lõpmatu hellus ja ta sooviks nutvat poisikest kuidagi lohutada.

„Tule, mu laps," ütleb ta pehmelt. „Läki teise tuppa ja peseme nutused silmad ilusasti puhtaks. Siis süütame jõuluküünlad ja oleme veidi rõõmsamad. Tule, mu poisu —"

Köögis kastab vanake puhta käteräti veeanumasse, pühib poisi silmist pisaraid, kõnetades teda üha lahkesti. Kaarel muutubki veidi rahulikumaks, püüab läbi pisarate naeratellagi.

„Ah, vanaisa," ütleb ta. „Sa oled nii hea, mina jällegi nõnda halb, kole halb!... Mul on enesest kole kahju, mul on kahju ka neist maameestest!... Ah, ma annaksin neile selle raha tagasi... aga ma ei tea, kus nad elavad ja —." Ta vaikib äkki ning silmitseb jahmunult vanaisa, kes kuulab tähelepanelikult poisi sõnu.

Nüüd peab Kaarel talle jutustama kõik ja vanaätt on äärmuseni ehmunud.

„Aga ära sa sellest isale hinga!" kinnitab poisike ujedalt. „Ta — — ta lööb Juhani maha!"

Kui nad sisenevad taas teise tuppa, läidab proua Else koos vanema pojaga parajasti jõulu-küünlaid. See viisakas poiss on palju nurjatum, kui tema oskas iial arvata! mõtleb vanake endamisi. Aga küllap ta veel kõneleb oma tütrega mõned tõsised sõnad...

III

MÄSSUMEELNE JÕNGLANE

Kaarel märkab juba mõnda aega, et tema emas on toimunud mingi kummaline muutus, mida ta ei oska enesele kuidagi seletada. Kui ema kohtles teda siiani arvustavalt ja soovitas talle alatasa võtta vanemast vennast eeskuju, siis ei tee ta seda nüüd enam. Ema pilkudes pole enam laitust ja näib koguni, et ta tahab oma nooremat poega paremini tundma õppida, teda enesele lähendada.

Nagu kõik poisid, on Kaarelgi äärmiselt umbusklik ja nii ta hoidub „liimile minemast", sest ta on algul arvamisel, et ema tahab teda kuidagi „sisse vedada". Kas tal pole hoida nii mõningaidki saladusi, mida peab hoolikalt kõigi eest varjama. Aegamööda ta muutub siiski peaaegu usaldavaks, kuid üksnes pisiasjus: suuri saladusi ta söandab usaldada ainult vanaisale, kes on tema vastu nõnda südamlik ja oskab ilusasti vaikida. Aga ta teeb nüüdsest kõik, mis suudab, et pälvida ema rahulolu, kuigi see on taoti nii raske... Kõige mõistlikum on lihtsalt varjata ema ja teiste eest oma vempusid, nagu teeb seda Juhan. Muidugi, valusad kogemused on talle õpe-

tanud nii mõndagi ja... Noh, poisid ei tohi kunagi olla siirad, seda täiskasvanud ei salli... Üksnes vanaisa on teissugune ja saab kõigest aru... Ka isa on tubli ja tark mees, aga vanematega peab olema ikkagi ettevaatlik! Pole ju hea kuulata, kui isa-ema tema pärast tülitsevad...

Ühel veebruarihommikul kutsutakse Kaarel ootamatult õpetajatetuppa. Poisi sisenedes laskub ruumi pahaendeline vaikus. Kooli inspektor istub süngena oma kirjutuslaua taga. Ta näol on inimese solvatud ilme, kes on teinud enesele meeldivaks ülesandeks olla kellegi vastu hästi range.

Kaarel seisatab areldi inspektori laua juures. Ta pole küll enese teada teinud midagi halba, aga neil siin on mõnikord hea ja halva kohta hoopis isevärki arvamine...

„Mulle teatati," ürgab inspektor kõnelust, „et keegi on saatnud tema ekstsellents-revidendile sündsusetu kaebekirja. Mida sa ütled selle kohta, mu poiss?"

Kaarlit läbib kuum juga. Ta aimab kohe, et kindral on andnud tema kirjandile käigu. Aga mis kaebekirja saatmisest see inspektor räägib? Tal ju ei tarvitsenud midagi saata, sest kindral võttis tema kirjandi isiklikult kaasa. Tont võtku, see asi ei näi siin olevat päris korras! Aga nüüd ta peab olema hästi ettevaatlik ja tegema end lolliks. Võib-olla nad ei teagi midagi tema kirjandist? Tõepoolest, milleks see inspektor muidu räägib kaebekirjast! Ehee, kindral tegi neile siin sõitu ja nad arvavad, et keegi on saatnud kaebekirja...

„Miks sa ei vasta!?"

„Mida peaksin teile vastama, härra inspektor?"

„Kas tahad ütelda, et sina ei tea midagi sellest kaebekirjast, eh!?"

„Kuidas saaksin seda ütelda, kuna teie mulle sellest just praegu teatasite."

„Aitsam," ütleb inspektor kannatlikult. „Soovitan sulle sinu enda huvides mitte vigurdada ja olla minu vastu täiesti avameelne! Tunnista kohe, kunas ja mis-sisulise kaebekirja sa tema ekstsellentsile saatsid?"

Nüüd on poisile päris selge, et nad ei tea siin tema kirjandist üldse midagi, ja see annab talle julgust.

„Kas peate mind tolle kaebekirja saatjaks?" küsib ta imestelles, vaadates inspektorile otse silmi.

Inspektor silmitseb poissi läbitungivalt. Ta on kogenud koolimees ja teab, millist mõju avaldab õpilasele võimukas pilk ja ähvardav toon.

„Jah!" käratab ta. „Ja nüüd ära enam vigurda!"

„Mul on väga kahju," kostab poisike nukralt, „et härra inspektor peab just mind tolle kaebekirja sepitsejaks. Aga ma võin hõlpsasti tõendada oma süütust, sest mul on väga usaldusväärne tunnistaja!"

„Kes nimelt?"

„Tema ekstsellents ise!"

Inspektori nägu venib arssinapikkuseks ja ta ei saa tükil ajal sõnagi suust. Ainiti ta uudistab teravmeelset poissi, kes lõi tema, vilunud pedagoogi ainsa võttega reast välja. Et poiss vigurdab ja püüab teda ninapidi vedada, see on kindel! Ometi kõlavad ta vastused tõena, mitte

kuskil pole vähimatki pragu, kust imbuks vett sisse. On olemas kahte liiki õpilasi, keda on raske läbi näha: ühed, kes kunagi ei kaota enesevalitsemist, ja teised, kes alati kõnelevad tõtt. Kui nüüd Aitsam vigurdab ja püüab teda kavalusega üle trumbata, siis on ta küll osavamaid valetajaid üldse!

Maria Grigorjevna astub inspektori töölaua juurde ja küsib saksa keeli, kas poiss tunnistas end juba süüdlaseks.

„Ei, ta kinnitab oma süütust! —“

„Ärge teda uskuge! Ta on kaval, väga kaval ja tark poiss! Kaebekirja võis saata üksnes tema, ei keegi muu! Hirmutage teda, lubage teda koolist välja heita!“

„Kahetsen, kuid see ei lähe. Teie ometi teate tema ekstsellentsi korraldusi? Nii peame teda paigutama neljandasse paralleelklassi, nagu seda soovib ekstsellents —“

„Ah, mein Gott! [1]“ jahmub daam ja ta põsed kattuvad sedamaid vihapunaga. „Kas tahate tõesti jätta sootuks karistamata selle mässumeelse jõnglase!?“

Inspektor on nõutu ning süüvib mõtiskellu. Aitsam õppis paar viimast aastat tema klassis ja tal pole poisi käitumise kohta ütelda midagi eriti laitvat. Seda ta kirjutab ka tema ekstsellentsile. Ei või ju kunagi teada, millised sidemed on poisi isal pealinnas... Ja üldse, miks ta õieti peaks ennast segama tolle daami asjusse? Ning jõudnud sellise mõtteni, ta tõuseb ja taandub koos daamiga toasügavusse, kus nad millegi üle elavalt vestlevad.

---

[1] Ah, mu Jumal!

Kaarel aga tunneb lõpmatut kergendust. Niisiis ta aimas ikkagi õigesti! Nad ei tea siin mitte kui midagi! No küll on madu eideks, see va Mosjka-Mari! Aga oma saksa keelega ta lendas ilusasti sisse. Ei, kui tahetakse laste eest midagi varjata, siis peab kõnelema prantsuse keelt, nagu ütleb ema. Mosjka-Mari ütles, et tema on tark ja kaval. Noh, tark võib alati olla, peabki olema, kuid sellest ei tohi teha asjagi, siis nad ei teagi, et sa oled tark, ja jätavad su ilusasti rahule. Aga kindral on tore mees! Tegi neile siin sõitu ja nüüd paigutatakse ta koguni paralleelklassi...

„Aitsam," kuuleb ta samas inspektori häält. „Ütle mulle veel, mida tema ekstsellents sinuga kõneles, kui ta revideeris siin viimati kooli?"

Kaarel muutub joonelt valvsaks. Tema terane mõistus taipab kohe, et see on uus rünnak, mida tuleb iga hinna eest tagasi lüüa.

„Oh, ei midagi erilist," kostab ta kiiresti. „Ekstsellents vaid huvitus, kas minu isa on toosama Juri Madissovitš Aitsam —"

„Kas tema ekstsellents tunneb sinu isa?" küsib inspektor ärevalt.

„Jah, nad on koolivennad," valetab poisike häbematult, kuid lisab siis kiiresti: „Aga tema ekstsellents ei lubanud seda teile ütelda, ta ei soovi nimelt, et sellest koolis teatakse —"

See annab inspektoril seedida.

„Hüva," ütleb ta siis mahedasti. „Sa oled hea poiss, Aitsam, ja meie kõik oleme sinuga väga rahul. Nüüd mine ilusasti Anastassia Ivanovna klassi ja käitu ka edasiselt sama korralikult... Kodus tervita oma isa ja ütle talle, et meie oleme sinuga väga rahul!"

Kaarel väljub õpetajatetoast. Aga see viimane number istus toredasti! juubeldab ta. Oh, ta võib nüüd siin koolis töötada rahus. Tont võtku, inimene peab olema tõesti kaval, tark ja kaval!...

— — —

Anastassia Ivanovna Zelenko on muide auväärt daam, kuid tal on kahetsusväärne omadus taoti paisutada oma häälekest lõikavaks kisaks ja seetõttu hüüavad poisid teda öökulliks. Kaarli vastu ta on aga väga lahke ja sõbralik, seades teda üsna sagedasti kogu klassile eeskujuks.

See aga pole poisile kaugeltki meeltmööda, sest ta ei vihka siin maailmas kedagi nii põhjalikult kui eeskujulikke poisse. Jah, igal asjal on ikka omad head ja halvad küljed, mõtleb ta. Nüüd on ta küll tema ekstsellentsi kõrge kaitse all, kuid, poisid... Noh, need loevad teda lipitsejaks! Tont võtku! Ons tema mõni podliza nagu va Heinrich Vanamõis!? Näib nii, et siin koolis tal ei vea, ja on lausa õnn, kui ta kord pääseb siit gümnaasiumi. Küllap ta juba nüüd teab, kuidas seal peab käituma!

Kaarlil on veel muidki muresid. Juba mõnda aega lebab ta vanaisa tõbisena sängis ja arstid arvavad tal olevat maovähi ning tahavad teda viia lõikusele. Vanaisa jälle ei võta neid kuuldagi, ütleb, et ta võib surra ka lõikuseta... Aga kui vanaisa peaks tõesti surema!? Oh, see oleks suur õnnetus ja tema kaotaks oma ainsa sõbra... Jah, siis tal poleks enam kedagi, kellele taoti puistata oma südant, ei kedagi... Kõik teised on nii kauged ega oska temast aru saada. Ning poisi südant valdab sügav kurbus. Ta külastab

nüüd iga päev vanaisa ja neil on nõnda palju teineteisele ütelda.

„Kaarel,“ seletab vanake ühel õhtul lõpmata pehmelt. „Sa oled juba suur poiss ja oskad nii paljustki aru saada, oskad kuulata oma südame häält... Aga sa pead teadma, et elada ja uskuda üksnes enesesse, lahendada kõiki küsimusi üksnes oma parema arusaamise järgi on raske. See parem arusaamine, mida ma nimetan südame hääleks, on sagedasti vastuolus meie tõelise eluga. Inimesed elavad harva mõistuse ja südame käskude kohaselt, järgnedes pahatihti halvemale, kuigi saavad aru ka paremast... Hoopis kergem on uskuda teistesse, sest nii pole vajadust endal midagi lahendada: kõik elulised küsimused on juba teiste poolt ammugi lahendatud ja mis peaasi, lahendatud selle parema arusaamise vastaselt... Uskudes enesesse ja kuulates oma südame manitsevat häält, satub inimene üldse arvustustulle ja tema kohta öeldakse, et ta ei oska elada nagu kõik teised ristiinimesed... Kui aga uskuda teistelt leiutatud ning üldsuse poolt omaksvõetud tõdedesse, siis leiab inimene ka üldsuse poolehoiu, mis on taoti küll väga odav ja ebameeldiv, kuid elus siiski nii hinnatav...“

„Nõnda see on,“ möönab Kaarel mõtlikult. „Emake näiteks tahab, et ma oleksin kombekas ja püüaksin inimestele meeldida. See aga on lipitsemine ja ma pole ometi mõni podliza nagu Heinrich Vanamõis! Ah, vanaisa, ma kuidagi ei taha olla eeskujulik poiss!“

Vanake noogutab mõistvalt.

„Jah, kes tahab olla üldsusele meelepärane, see peab oskama salata oma tõekspidamisi, peab

lipitsema, et mitte sattuda kellegagi vastuollu. Aga sa ei pea mitte mõtlema, et inimesel pole vajadust olla viisakas! Seda peab olema igaüks. Kuid tõeliselt viisakas ja kombekas on üksnes see, kes on seda ka seesmiselt... Ütleb ju vanasõnagi, et kõik pole kuld, mis väliselt hiilgab. Ja ära veel unusta, et üksnes seal on puhas vesi, kus ta voolab tasakesi..."

Sel õhtul nad vestlevad veel kaua ja Kaarel kuuleb vanakeselt nii mõndagi, mis jääb tema sisimasse püsima ja annab talle küllalt mõtlemist.

Paar päeva hiljem tuuakse raudtee kaubakontorist jube sõnum, et Jüri Aitsam on saanud ühes kaubalaos õnnetult muljuda ja ta viidud sanitaarvankris haiglasse, kus vigastus tunnistatud küll raskeks, kuid siiski mitte elukardetavaks.

Järgnevad päevad tunduvad kogu perekonnale õudseina, kuni lõppeks selgub, et kiiresti tehtud operatsioon andis häid tulemusi ja nüüd võivad kodused päris kindlasti loota isa tervenemist. Vigastatu tungival soovil teatatakse õnnetusest ka tema isale Kaunissaare Madisele, kellest on küll perekonnas palju kõneldud, kuid keda pole veel seniajani kordagi nähtud poja külalisena.

Nõnda juhtubki, et ühel pühapäevahommikul vana Madis siseneb ühes hulga raskete kompsudega poja korterisse. Kaarel on üksinda kodus, sest proua Else läks kirikusse ja Juhanil on jälle mujal mõningaid õiendusi.

Kaarel silmitseb teatava huviga kõrgekasvulist, veidi vimmas turjaga, kuid jõulise kehaehitusega vanaätti, kes ütleb enese olevat tema vanaisa. Poisike märkab kohe, et vanaätil on hallid keskelt kahele poole soetud juuksed, hall täis-

habe, tugev nina, veidi ettetükkivad põsenukid, tihedad hallid kulmud, vesihallid silmad, hallid kodukootud rõivad, hall kübar, kaelarätt ja tolmust hallid säärikud. Üldse on vanaätis kõik hall, isegi ta kompsud on hallid.

„Või nii," venitab Madis mõtlikult, silmitsedes ka omakorda poissi. „Või sina oled Kaarel, minu pojapoeg. Jajaa, oled päris suur ja tugev poiss, otsekui Jüri suust kukkunud, ega ole kedagi ütelda. Kui vana sa õige oled?"

Kaarel ütleb.

„Ega kedagi," imestab Madis. „Pidasin sind küll paar aastat vanemaks, oled tugeva kondiga nagu kõik Kaunissaare omad, tugevad ja kanged... Teab kus see Juhan peaks olema?"

„Ta läks välja."

„Aga minia?"

„Kes?"

„Noh, ikka sinu ema."

„Ema läks kirikusse ja sealt ta läheb vanaisa juurde, kes on väga haige juba mitu nädalat."

„Ahah, või vana Kaarna on haige? Teab mis tal viga on?"

„Maovähk, nii arvavad vähemalt arstid. Nüüd on tema tervis väga otsas ja —" Poisike vaikib ning kuivatab silmi valgunud pisaraid. „Ära parem küsigi, sest... sest mul on vanaisast väga kahju."

„Aga kuidas on lood Jüriga?"

„Ah, isakesel on nüüd palju parem ja ta saab varsti päris terveks... Aga küll me algul kartsime! Emake oli nagu arust ära, ei tulnud kojugi, magas mitu päeva haigemajas. Sa tulid halval ajal meile külla, väga halval ajal..."

Madis ei lausu sõnagi, langetab oma halli pea

rinnale ja püsib tüki aega liikumatult, silmis sügav kurbus. Poisil on õigus, tema tuli siia halval ajal. Jajaa, ta pidanuks tulema varem...

„Vanaisa! —“

Madist läbib kerge värin. Oh, seda sõna ta kuuleb esmakordselt elus ja see kena poiss on õieti tema pojapoeg.

„Vanaisa! Miks sa nutad? On sul kahju isakesest? —“

Vanake pühib käeseljaga oma vesistunud silmi. Ning saanud oma meeleliigutusest võitu, ta tõrjub pehmelt:

„Mine'nd ikka! Ei ma nuta kedagi, kangesti hele päev, võtab vanainimese silmad vesiseks, pole teised enam endised... Eks nad ole näinud päevi, palju päevi, häid ja halbu, igasuguseid. Jahaa, on nähtud päevi ja nüüd on silmad nõrgad, lähevad vesiseks, kus sellega... Aga eks Jürikesest ole ikka kahju küll, vigane teine ja teab kas saabki teisest enam õiget elulooma —“

„Ära kurvasta, vanaisa!“ lohutab teda Kaarel osavõtlikult. „Isake saab varsti terveks, nii öeldi haigemajas ja küllap nemad juba teavad paremini kui meie. Istu siin, ma lähen ütlen, et Liisi keedaks kohvi. Sa ju tulid teelt, tahad —“

„Ää'nd mine kuskile! —“

Ent poisike väljub kiiresti toast, tuleb aga peatselt tagasi ja nüüd edeneb neil vestlus hoopis vabamalt. Näib, nagu oleks äsjane hetk vastastikust mõistmist neid teineteisele lähendanud. Madisele on poiss väga meelepärane ja ta tunneb, kuidas tema sisimas liigub midagi imelikult hella, mis teeb meele vägisi härdaks.

Tuppa siseneb teenija ja asetab lauale aurava kohvikannu..

„Liisi!“ ütleb Kaarel uhkesti. „See on minu vanaisa, minu teine vanaisa, maalt... Ta sõitis isakest vaatama ja jääb meile mitmeks päevaks.“

Liisi teeb viisaka kniksu ja silmitseb vanaätti lahkesti. Asugu nüüd peremees laua juurde ja võtku pruukosti. Proua minevat kirikust oma isa juurde ja sealt ta sõitvat kohe haiglasse härrat vaatama. Küllap tema, Liisi, seab vahepeal võõrastetoa korda, kus peremees võib rahulikult puhata. Istugu aga nüüd lauda.

Pärast einet läidab Madis rahul olles sigari — ta tõmbaks küll meelsamini piipu, aga... Noh, siin on juba kord nii peenike värk, äkki panevad pahaks, linnasakste asi. Ning kuulates jutuka poisi vestlust ta tunneb end päris mugavasti. Pole viga, las poiss ikka harjub temaga natuke, küllap nad saavad veel häiks sõpradeks, aega ju on... Jajaa, see on tore poiss, otsekui Jüri suust kukkunud, hüüab teda vanaisaks.

Siis saabub ka Juhan, kes uudistab veidrat vanaätti ükskõikselt. Ahah, toosama siis ongi see Kaunissaare Madis, see vanaisa! mõtleb ta. Tore mees, ajab oma lihase poja puupaljalt talust välja, jonnib isemeelselt terve igaviku ja veab enese lõppeks siia, otsekui polekski midagi juhtunud — huvitav tüüp!

„Tere,“ ütleb ta kuivalt. „Sõitsite vististi mu isa vaatama, ta on haigemajas —“

„Seda'nd küll, mu poiss,“ möönab Madis lahkesti, püüdes varjata oma kohmetust. „Küllap lähen Jürigi juurde, kus sellega. Ennäe, Kaa-

rel teab siin rääkida, et haigemajasse pääseb sisse alles pärast lõunat —"

„Kella kahe ajal," õiendab Juhan jäigalt. Talle ei meeldi vanaäti „sinatamine". Ka ei meeldi talle, et vanaätt popsutab siin nii kodusell oma sigarit, — kogu tuba on kärtsahaisu täis. Vastik ja räpane vanamees!

„Ka sina, Juhan, oled suur poiss, päris noorhärra kohe," ürgab Madis kõnelust, surunud alla teda haaranud ebamugavustunde. „Kui vana sa oled?"

„Saan sügisel seitsmeteistkümne-aastaseks. Paari nädala pärast lõpetan linnakooli ja siis lähen leeri." Juhan vaikib puhu ja lisab siis murelikult. „Pagana tülikas, et need koolid lõpevad nii hilja. Nüüd on meie vanaisa siruli sängis ja kogu suur kauplus on juba mitu nädalat võhivõõraste inimeste hoole all. Niiviisi nad varastavad vanamehe veel paljaks! Kui emagi saaks mahti järele valvata, aga nüüd on temalgi oma rist kaelas. Aina sagib kodu ja haigemaja vahet. Aga seda ma ütlen, et paari nädala pärast lähen ise jaole!"

Madis ei lausu enam sõnagi, noogutab üksnes oma halli pead.

*

Madis vaatleb üha Jüri kalbet, kuidagi veidralt aukuvajunud nägu, mis on kaetud hallisegaste habemetüügastega. Ons see vana ja haige mees ikka tõesti toosama Jüri, kes lahkus kunagi nii priske ja uhkena isatalust? mõtleb ta endamisi.

„Isa, sa tulid!"

„Jah, pojuke, ma tulin," kostab vanaätt liigutatult. „Aga mis nad on sinuga teinud!"

„Ah, pole viga, isa," püüab Jüri naeratella. „Ega mu vigastused olegi nii rasked, kui algul kardeti, paari kuu pärast olen jälle täiesti terve, vahest veelgi varem. Aitäh, isa, et sa tulid, igatsesin sind nii väga näha... Tahtsin sulle ütelda, et olin toona kangekaelne... Ätike kallis, mul on nüüd pojad ja ma mõistan —" Ta vaikib sügavas meeleliigutuses, pigistab isa tööst rakkunud kätt.

„Nõnda see on, pojuke," ütleb Madis möönvalt. „Olime kanged, mina ja sina, kumbki ei tahtnud järele anda. Aga ma sain juba ammugi aru, et sina, Jüri, tegid ikka õieti. Jajaa, kõigest peab aru saama, kõigest... Inimene peab ikka enesest jagu saama, peab õigel ajal kuulama oma südame häält, ei see peta kunagi. Ennäe, juurisin ja kraavitasin Rebapalu sood, kuni sain tast jagu. Siis ootasin sind, et tuled kord tagasi, isatallu. Nüüd tulin ise, et teid kõiki ära viia, Kaunissaarde —"

„Kas nägid neid?"

„Minia oli kirikus, aga poisse ma nägin mõlemaid. Kaarel on nagu sinu suust kukkunud, sihuke tubli ja südamlik, hüüdis mind kohe vanaisaks, ei võõrastanud ühtigi —"

„Aga Juhan, mida sa arvad temast?"

„Juhan on hoopis isevärki poiss," kostab Madis mõtlikult, „muretseb vana Kaarna kaupluse pärast, läheb varsti ise jaole... Ei ole temast poissi Kaarli vastu, süda teisel külm —"

„Jah, sul on õigus, taadike," möönab Jüri nukralt. „Ka vana Kaarna ei salli Juhanit, loeb teda millegipärast kelmiks. Jumal seda teab,

miks, aga nii ta ütleb alati, muidu teine ikka leplik ja hea loomuga vanake. Kaarlit ta jälle armastab väga, ei meie tohi poisi kohta midagi ütelda, saab kohe kurjaks."

Nii nad vestlevad, isa ja poeg, üksmeelselt, südamed tulvil hellust. Ning kõik see, mis aastaid pakitsenud hingel, leiab nüüd väljendamist. Nõnda vestlemast leiab neid ka proua Else, kes saabub üsna hilja, sest ta isa tervis olevat järsku halvenenud.

„Kas arstid ei anna enam mingit lootust?" küsib Jüri.

„Ah, isake on nii otsas, nii otsas!" nuuksub proua Else. „Kardan, et pean sinna kohe tagasi sõitma, sest... Ah, sellele on lihtsalt hirmus mõtelda! —"

Aegamööda ta saab võitu oma kurbusest ja leiab nüüd ka Madise jaoks mõned lahked sõnad. Vanaisa andestagu, et ta peab teda saatma üksi koju. Aga Liisi on tubli tüdruk, küllap ta korraldab kõike nagu vaja...

„Ää'nd minu pärast muretse ühtigi!" tõrjub Madis soojalt, olles endamisi üpris rõõmus, et minia leidis tema suhtes nii sobiva tooni. „Ma küll ei tea, kas see kõlbab, aga ma tuleksin kord vana Kaarnat vaatama — oleme temaga vanad noorpõlvesõbrad ja... Noh, kui minia ainult lubab —"

„Aga muidugi!" elustub proua Else. „See oleks teist vägagi kena! Olen kindel, et mu isa saab seeüle väga rõõmustama. Oh, isake on teist sagedasti rääkinud, ta peab teist väga lugu ja ta uskus ikka, et... et teie kord Jüriga ära lepite... Nüüd see ongi sündinud ja ma olen väga rõõmus! —"

Madis tajub äkki, et tema sisimas liigub midagi võimsat, mis paneb helisema ta südame tundlikumad keeled. Haaranud minia mõlemad käed, ta surub neid tänulikult, silmis kummaline sära.

Veel hiljem, sõites rappuvas voorimehetroskas piki tänavaid, on Madis ja ta minia liigutatud.

Kaarna tervitab oma noorpõlvesõpra lahkesti ja nad vestlevad tüki aega. Keegi ei tea, millest nad õieti kõnelevad, kuid Madis viibib haigetoas tubli tunni.

Ühel vaiksel kevadepäeval suleb vana Kaarna igaveseks oma laud. Kõikide ülimaks hämmastuseks selgub, et ta on pärandanud kogu oma varanduse Kaarlile, kelle peahooldajaks ta määras Jüri Aitsami.

See on Juhanile valusaks pettumuseks. Nojah, midagi säärast ju võis sellelt vanamehelt oodata! Päris südame ajab täis, kui inimesel on nii ülekohtune vanaisa! Näib, et Kaarel on kurikaval poiss, oskas teine olla vanale hästi meelepärane...

IV

KUMMALINE JÄRVE KOHIN

Pärast vanaisa matuseid muutub Kaarel vaikseks ning mõtlikuks. Ta seltsib nüüd peamiselt vana Madisega, kes elab ikka alles linnas ja püüab talle nii armsaks saanud poisikest lohutada. Nõnda võidab vanaätt poisi usalduse ja nende vahel kujuneb tihe sõprus. Sagedasti nad käivad üksmeelselt kalmistul, istuvad vaikides Kaarna kalmu juures. Neil päevil poisike tajub üpris selgesti toda omapära, toda salapärast ning erandlikku erinevust, mis piiritleb inimesi, eritelles neid üksteisest ja tehes neid ühtaegu ainulisiks ning kordamatuiks.

Veidi enne kooliaasta lõppu kutsutakse Kaarel taas õpetajatetuppa. Kuid seekord ei ütelda talle midagi halba, otse vastupidi. Anastassia Ivanovna on väga lahke ja teatab poisile, et tema ekstsellents-revident suvatsenud pärida teateid Aitsami käitumise kohta. Mõistagi, et tema, õpetaja, võis ekstsellentsile teatada üksnes head. Seda enam veel, et õppenõukogu on otsustanud Aitsamile anda kiituskirja. Seda võtku Aitsam teatavaks.

Kaarel tänab lahket daami ja väljub segaseil tundeil. Jah, nüüd annavad nad talle koguni

kiituskirja, et aga olla tema ekstsellentsile hästi meele järgi. Aga kui ta nüüd läheks ja ütleks neile, et kindral polegi tema isa koolivend, — noh, siis on kindel, et kiituskiri jääb andmata! Sellest ju polekski lugu, sest... sest ta ei vaja nende teesklevat kiitust, aga nad suleks talle siis pääsu gümnaasiumi ja ta teeks sellega üksnes enesele halba!

Kuid tema sisimasse jääb siiski püsima mingi ebamugav tunne, mis teeb talle palju tuska, eriti kooliaasta lõpp-päeval, mil talle antakse hiilgav tunnistus ja see kiituskiri. Täiesti masendunult ta kuulab Anastassia Ivanovna õnnitlusi, ei märka isegi oma koolivendade kadetsevaid pilkusid. Kodus ta ei näita oma kiituskirja kellelegi, peidab selle hoolikalt laekapõhja, nagu peidetakse hingesügavikku halba südametunnistust.

Öösi ta viskleb unetult sängis, püüdes asjata lahendada teda vaevavaid küsimusi. Ning sel ööl talle meenuvad vanaisa manitsevad sõnad: „Sa oled juba suur poiss ja oskad nii paljustki aru saada, aga sa pead kuulama oma südame häält...“ Nõnda see on! ohkab poiss rõhutult. Nüüd ta järgnes halvemale, kuigi saab aru ka paremast, ta ei kuulanud oma südame häält, vaid vedas neid häbitult ninapidi... Aga ta tegi seda üksnes häda sunnil, enesekaitseks! Jah, senikaua kui inimesed pole tema vastu õiglased, ta ei saa igakord kuulata oma südame häält... Seda peab vanaisake võtma teatavaks! Ning leidnub sellest mõttest veidi lohutust, ta muutub aegamööda rahulikumaks ja vajub peagi sügavasse unne.

Kuna Jüri tervis paraneb jõudsasti ja ta loo-

dab kuu lõpul väljuda haiglast, võib Madis päris rahulikult mõtelda kojusõidule. Kevadised külvitööd on küll ammugi lõpetatud, kuid suur talu vajab ikkagi peremehe hoolitsevat kätt ja silma. Saanud vanemailt loa, ta võtab ka Kaarli ühes, sest nukrameelseks muutunud poisike vajab kõigi arvates õhumuutust.

See pole aga Juhanile kaugeltki meeltmööda. Nojah, eks Kaarlil ole nüüd vaja meelitada ka vana Madist, kes pärandab viimati ka Kunissaare temale!

— — —

Virgunud vastu hommikut, Kaarel ei taipa kohe, kus ta viibib. Ta tõuseb sängis istuli, hõõrub silmi ning peletanud neist une, talle meenub, et viibib vanaisa juures, Kaunissaares, kuhu nad saabusid eile hilisõhtul. Läbi tuhmunud aknaruutude tungib nõrka aovalgust, mis lubab tal näha toa lihtsat sisustist, värvimata lage ja tahutud palkidest seinu. Ta laskub põrandale ja hakkab kiiresti rõivastuma. Siis ta hiilib käratult eeskotta, lõgistab välisukse kallal ja väljub õuele, kus pole näha veel ainustki hinge, kõik alles magavad.

Kaarel sammub kiiresti tammiku suunas, mille taga öeldi olevat järv, ja seda ta just tahakski lähemalt vaadelda. Hommik on jahedavõitu, õhus hõljub hahkjat udu, mis liibub tihkena maa ligi. Mitte ainuski heli ei häiri looduse sügavat koidueelset rahu ja see kummaline häältus tundub poisile nii uudsena. Läbinud tammiku ta seisatab jääraku pervel, mis on suure jõe sängiks. Nüüd on poisike nõutu ega tea, kummale poole pöörduda. Kuid ta orienteerub peagi, ja võtnud koosi vasemale, väljub järve

kõrgele kaldale, mis laskub järsult liivasele rannale, kus valendab tohutusuur kivi.

See on avar veekogu, ümbritsetud kauneist metsaga kaetud kaldaist. Teispool järve võib eraldada majadekogumikku, seal on kindlasti alevik, kus tema isa oli omal ajal kooliõpetajaks ja kus vanaisa pidas kauplust. Kaarel seisab tüki aega liikumatult, söandamata häirida häältust, mis on levinud üle maa ja vee — üksnes alt rannast kostab tasast lainete loksumist, mida poisike jääb vaistlikult kuulatama. Ning seistes nõnda hommikuvaikuses, ta arvab kuulvat nagu tasast kõnelust. Kuna järve ääres pole peale tema kedagi, ta ei tea, mida asjast arvata. See ju pole ometi mõni rääkiv järv?. . .

Äkki lööb idas helendama ja nüüd on purpurses taevas koidutähe asemel hõbetäpp. Samas siristab kauguses üksik lind, talle vastab teine, kolmas, kuni kogu mets kajab rõõmsaist sirinaist. Suure hääletuse salapärane võlu on äkki murtud. Lähedas tihnikus hakkab ragistama rähn, ikka tak-tak, tak-tak, mis kuuldub lakkamatu trummipõrinana. Järve kohal puhkeb helendav valgus, mis süveneb ja peegeldub värviküllaselt vetepinnal. Nüüd ilmub taevapiirile särav päikeseketas, ujutades kogu jumalamaailma oma armuliku soojuse ja helgusega. Märjas rohus lööb särama müriaade kastepiisku, otsekui oleks kellegi nägematu käsi puistanud kõikjale loetlematuid pärle. Loodus virgub, raputab oma hõlmast une ja sirutub õnnelikuna päikese poole, et ammutada talt elustavat valgust.

Kaarel seisab üha järsakupervel ja kõik see, mida ta näeb, on nii uudne. Teda läbib äkki tu-

gev õnnevärin ja tas tärkab soov hõisata! Riskides murda kaelaluud, ta laskub rüsinal järsakust alla, rannale; vallandub kiiresti rõivaist ja sukeldub jahedasse vette, ujudes kiireil tõmbeil kuldset rada mööda päikese poole.

Naasnud kümblusest reipana tallu, ta märkab, et kogu pere on juba liikvel. Madis seisab asjalikuna taluõuel ja saadab sulaseid tööle. Kõigile antakse lühidad ning selgesõnalised korraldused, et päevaseis töis ei tekiks mingeid mutinguid. Kari väljub rüsinal laudast ja nüüd täitub õu kellade ning krappide helinaga. Poiss püüab loetella loomade arvu, kuid läheb segamini, ja tahtes neid uuesti lugeda, on osa valgunud juba alla karjamaale. Toredad loomad, kõik ühtemoodi punased, otsekui ühe vitsaga löödud! Ja kui palju neid on! Ennäe, ta ei saanudki neid loetella, aga küllap ta teeb seda mõni teine kord, kui loomad on ilusasti laudas.

„Tere hommikust, vanaisa!“ hüüab ta siis rõõmsasti. „Käisin järves suplemas, aga küll on tore järv! Suur teine ja ilusa liivase põhjaga!“

„Või jõudsid juba järveski ära käia?“ imestab Madis. „No kunas sa õige tõusid?“

„Veidi enne koitu. Aga tead, vanaisa, ma seisin ennist ihuüksinda järve ääres ja siis kuulsin äkki, et keegi nagu räägiks... Siis tõusis päike ja linnud hakkasid laulma. Seejärel ma ei kuulnud enam midagi.“

Vanaätt ei lausu küll sõnagi, kuid mõtleb seda enam. Jajaa, neid järvehääli on kuulanud kõik Kaunissaare omad, ühed varem, teised jällegi hiljem... Sellest saab nüüd ligi poolsada aastat, kui ta isegi istus üksinda järve ääres, seitsmevenna kivil. Päev oli väga kuum ja õhus

tundus äikest, tinavärvilise järve kohal taevas veerlesid suured rusked pilved, kust äike ei suutnud välja paiskuda... Aga järv urises toona nii ähvardavalt ja tema tuli koju läbimärjana, võttis kapist piibli, luges pühakirja... Jajaa, see oli ammu, väga ammu, kui tema kuulis järve häält... Vahest taevaisa saatis poisi siia, Kaunissaarde, et ta jätkaks oma esiisade tööd?... Kes teab, kes võib iial teada, millal taevaisa mõtleb saata oma lastele lunastust!

„Vanaisa, nägin ennist jõesuus väikest purjekat! Ons see meie oma?"

Madis virgub mõtteist, laskub majaesisele pingile ja hakkab piipu toppima. Poisi nii enesestmõistetav „meie" on talle vägagi meeltmööda.

„Ah paat või?" küsib ta mõtlikult, süüdanud piibu. „See on meie nagu kõik muugi, mida sa näed siin talus, kõik on siin meie."

„Ja sellega tohib purjetada?"

„Seda sa tohid, ütlen pärast Andresele, et ta õpetaks sind sõitma —"

„Oh, seda pole vaja!" hüüab poiss innukalt. „Tead, ma olen vana meremees ja oskan väga hästi purjetada! Aga ära sa sellest emale hinga, ta nimelt kardab merd ega luba meid kunagi paadiga sõitma. Nii me käisime poistega salaja."

„Või nii?"

„Jah, ema juba on niisugune kartlik, nagu kõik naised. Aga kui ma suureks kasvan, siis lähen päriselt merele ja õpin kapteniks, nii saab näha võõraid maid. Varem ma tahtsin hakata koguni meriröövliks, aga nüüd... Noh, nüüd ma juba tean, et see on lollus!"

See annab vanaätile seedida. Ennäe, või

mereröövliks tahtis teine hakata? Jajaa, mahub aga nende linnapoiste pähe mõtteid ja tahtmisi, päris hirmu ajab peale. Ja nüüd tahab jälle hakata kapteniks, et näha vööraid maid... Teab kust nad ometi võtavad juba maast-madalast need hullud tahtmised?

Pärast keskhommikut näitab Madis poisile oma talu maid, mis on nii avarad, et neil võib kõndida tundide kaupa, ilma et kohtaksid võõrast asulat või väljuksid talu piirest. Ning selline avarus avaldab poisisse sügavat mõju. Jah, siin leidub hulkumiseks ruumi. Ja ennäe seda vanaisa, kui kergelt ta ikka sammub mööda lõputuid nurmi ning pimedaid metsaradu, otsekui polekski ta nii vana. No on temal alles väledad jalad!

Kaunissaare arvukast sulasteperest meeldib Kaarlile kõige enam Andres, kes teenib talus juba lapsest saati ja on nüüd töödejuhatajaks. Andres on huvitav mees, nässakas, tugeva kehaehitusega, veidi torisev, kuid muidu heasüdamlik vanapoiss. Evides haruldast mälu ta oskab pajatada loetlematuid ennemuistseid jutte, tunneb kõiki lindusid, taimi ja teab eksimatult, kus ja kunas kala hakkab paremini õnge. Nii ta õpetab terasele poisile palju huvitavat. Kaarel õpib tema kaudu tundma vanu rahvakombeid ning maaelu omapära.

„Andres," ütleb Kaarel ühel õhtupoolikul, sõitnud sulasega järvele kalastama. „Kas sa pole tähele pannud, et järv vahest nagu kõneleb?"

Andres koputab oma piibu tühjaks ja pidanud veidi aru, täidab selle vastselt.

„Ega ma ise ole küll midagi kuulnud," kostab ta siis mõtiskelles. „Aga rahvasuu teab rää-

kida, et Kaunissaares elanud ennemuiste seitse venda ja noorem neist olevat osanud aru saada järve häälest."

„Jutusta, Andres!"

„Oota'nd, sõge vaim, — las ma süütan ikka piibu."

Ning pannud piibu taas hakkama, pajatab Andres oma sügaval, pisut venival basshäälel: Vanasti, kui Kaunissaare nurmedel mühas veel põline metsapadrik, tulnud siia võõrsilt üks mees oma seitsme pojaga, kes olnud suured ja tugevad mehed, lausa hiiglased. Keegi polevat teadnud, kust kandist nad tulid, aga mehed löönud kirved puusse, ehitanud hooned, juurinud metsa ja teinud põldu. Olnud teised kanged töömehed ja koht muutunud nagu imeväel ikka suuremaks ja suuremaks. Nii nad elanud hulga aastaid, kuni isa jäänud üsna vanaks ja tulnud aeg mõtelda, keda jätta taluperemeheks. Vana kombe järgi pidanuks talu saama küll kõige vanemale, aga poisid ise olnud selle vastu, tülitsenudki isekeskis. Siis ütelnud isa, et talu saab see, kes oskab parimini aru saada järve kohinast, teised mingu oma teed ja asugu mujale elama.

Eks vennad läinudki järve äärde, istunud kõik suurele kivile ja kuulanud ühtsoodu seitse ööd-päeva järve kohinat. Noh, järv ikka kohisenud ja mühisenud, nagu rääkinudki, aga vennad polevat sellest aru saanud. Läinud teised siis isale oma häda kaebama, kuid vana käskinud neid edasi kuulata. Vennad võtnud leivakotid ja tulnud tagasi, istunud ja kuulanud, kuni ära tüdinud ja läinud üksteise järel minema. Kõige enne läinud vanem vend, siis järgmine ja

nõnda edasi, ikka vanuse järjekorras. Ainult noorem vend jäänud veel istuma ja kuulanud teine järvekohinat ühtesoodu seitse korda seitse ööd-päeva. Nii saanud talle järv õige armsaks. Öövaikuses ta näinud vetesügavuses peegelduvaid taevatähti ja kuugi naeratanud talle sealt sõbralikult vastu. Koidu eeli löönud idas imekaunilt helendama, mis pannud järvepinna virvendama, ja kui linnud hakanud metsas laulma, siis hõisanud ka tema süda rõõmsasti. Ta polevat tahtnudki kivilt ära minna, aga isa viinud teise vägisi koju ja jätnud ta taluperemeheks. Kivi seisab veel praegugi järvekaldal ja rahvasuu hüüab teda seitsmevenna kiviks. Aga sellest ajast jäänud talu ikka sellele, kes osanud parimini kuulata järve kohinat.

„Kas ta kuulis midagi?“ küsib poisike ärevalt.

„Kes seda'nd teab,“ ühmab Andres salapäraselt. „Aga nii palju teatakse veel ütelda, et kes kord õpib kuulama ja aru saama järve kohinast, ei see lahku enam kunagi Kaunissaarest.“

Kaarlil jätkub nüüd mõtlemist tükiks ajaks. Aga sellest päevast ta istub sagedasti üksinda seitsmevenna kivil ja kuulatab pinevalt järve tasast sosiskelu...

Ühel päeval purjetab Madis koos Kaarliga üle järve alevikku, et tuua sealt uusi vikateid ja muudki vajalikku kraami. Purjekas lõikab nobedasti vahutavaid laineharju, sest priske tuul paisutab jõuliselt purje, andes paadile tubli hoo. Aleviku kohal ulatub järve pikk neem, mille lõpul on paadivalgma, kuhu Madis aheldab purjeka. Siis läbivad nad aleviku tolmuseid tänavaid. Mõned eided-taadid istuvad oma majakese künniseil,

noogutavad Madisele tuttavlikult, uudistades ise teraselt ta kõrval sammuvat poissi. Ahah, toosama ongi see Jüri poeg, — nojah, näib teine päris tublina...

Kaupmees vestleb vanaätiga lahkesti, kuid piidleb üksijäri poisi suunas. Näib, et temalgi on midagi täos. Madis märkab küll, et kogu alevirahva huvi on koondunud üksnes poisile, kuid ei tee sellest asjagi, valib hoolikalt vikateid ja õpetab Kaarlitki tundma vikati headust.

Kaupmees üha muheleb.

„Nojah," ütleb ta naeratelles, „eks poisil ole vaja hoolega õppida, kulub marjaks, kui hakkab kord ise talu pidama, noorperemehe asi —"

Madis heidab kaupmehele kiire pilgu, kuid näeb mehe näol vaid kavalat irvet. Või nii, või neil siin juba kont hammaste vahel! Seda'p nad ennist jõllitasid, seal alevis... Vaat kus ikka sunnikud, juba neil asja tänitada, noorperemees! No läheb see nende käes aga ruttu ja libedasti!

Kojusõidul istub Madis tõsisena paadiahtris, jälgib purje ja pöörab mõtlikult roolipinni. Jajaa, igatahes on see neil üks hea mõte, kuid kaugel, väga kaugel tõest... Poisil on nüüd enesel linnas suur varandus, tahab teine minna gümnaasiumi, merele ja puha. Jah, eks Jürigi sai hariduse ja näe — linna läks, ei hoolinud isatalust... Teab, mis neid ometi kisub sinna linna poole, muudkui lähevad, kõik, kes on saanud vähegi haridust! Ning vanaätt ohkab murelikult.

Kaarel pikutab paadininas, toetub seljaga vastu nagisevat mastipinki ja kuulatab, kuidas vesi lööb laksudes vastu küljelaudu. Poolenisti

suletud laugude alt ta näeb põgusaid varje, sügavsinist taevast, kus eksleb veidrakujulisi pilvi, mis värvuvad vaheldumisi roosakaspunaseks, siis jälle rohekaskollaseks. Järv on nii kaunis, aina helgib ja virvendab päikeses, otsekui tulemeri. Jah, kõik on siin nii kaunis, nii imekaunis, ta ei tahakski siit lahkuda, mitte kunagi. Aga ta ei oska veel aru saada järve kohinast...

„Vanaisa!"

„Mis on, pojuke?"

„Ütle mulle, kas sina oskad aru saada järve kohinast? Andres rääkis, et kõik, kes tahavad jääda Kaunissaarde, peavad istuma seitsmevenna kivil ja kuulama, mida järvel on neile ütelda. Kas sina istusid?"

„Küll ma ikka istusin kah, kui olin noorem," kostab vanake pehmelt. „Miks sa seda küsid?"

„Noh, siin on nõnda ilus ja ma ei tahakski siit linna minna, kus on suured inetud majalogud ja palju lärmi. Seal pole järve ega metsa, seal pole ka sind... Vanaisa, kas sa jätaksid minu siia, Kaunissaarde?"

Madis tajub äkki, et ta muutub imelikult nõrgaks. Ta on hingepõhjani vapustatud ega saa tükil ajal sõnagi suust. Tuhanded mõtted läbivad ainsal hetkel tema aju, ilma et need leiaksid seal püsivamat pidet. Armas taevas! Kui lähedale on Kaarel jõudnud kõigele sellele, mis on vaevanud teda, Madist, juba palju aastaid!... Vanaätt istub üha vaikides, pöörab masinlikult roolipinni. Tema sisimas liigub midagi õige hella, midagi sooja ja magusat, mis paneb ta vana südame õnnest värisema. Nüüd ta kutsuks poisi meelsasti enda juurde, vestleks temaga selle üle pikemalt, kuid ta ei leia kohaseid sõnu.

Ent poisike tõlgitseb vanaisa vaikimist omamoodi. Nojah, ta ju ei oska veel aru saada järve kohinast! mõtleb ta. Ometi ta on istunud nii sagedasti seitsmevenna kivil!...

„Kaarel," kuuleb ta siis vanaisa värisevat häält. „Sul pole vaja Kaunissaarest kunagi lahkuda, ei kunagi!... Ja see järve kohin, — noh, sellest on Kaunissaare omad ikka aru saanud ja küllap õpid seda ka sina, mu poisu... Jajaa, küllap sa juba õpid, kui tuleb õige aeg. Peaasi ikka, kui süda on õigel kohal, küllap siis saadakse kõigest aru... Aga seda pea meeles, et Kaunissaare on sinu esiisade põline kodu ja sa pole siin võõras!"

— — —

Jüri Aitsam jätab käsikohvri raudteejaama hoiule ja sammub siis mööda siledat maanteed edasi. Ta ei teatanud isale oma tulekust ja nüüd ta võib segamatult kõndida tolle maa, mis eraldab Kaunissaare talu raudteejaamast. Selline teekond, kus inimene saab olla üksi oma mõtetega, on juba enesest veetlev, ja kui keegi läheb pärast nii pikka vaheaega oma kodukohta, siis on see omaette palverännak, mida peab tegema üksinda. Nii ta sammub üha edasi, jätab raudteejaama kaugele selja taha, pöördub maanteelt tuttavale metsateele, istub taoti mõnel kõduneval kännul või sammaldunud kivil. Ning sedamööda, kuidas ta läheneb Kaunissaarele, vaatab Jüri enda ümber aina kasvava erutuse ning tähelepanuga.

Jah, ta läheb nüüd isatallu, läheb koju, kus ta on sündinud ja sirgunud meheks, kus on veedetud noorpõlve kauneid ning helgeid päevi,

kus on olnud alati nii kodune ja omane. Ei kuskil mujal ole midagi säärast! Jumaluke, siit juba algavadki Kaunissaare maad ja kas ei vii see teerada otse järve äärde... Kuidas see oligi? Jah, kevaditi saabub siia kuldnokk, siis teised linnud, hallid haned ja pardid. Oh seda imelikku häälitsemist taeva all... Aga ammu enne rändlindude tulekut lendlevad varesed rahutult metsa kohal, kraaksuvad peagu iga liigutuse juures kuidagi pehmelt ja painduvalt, õrna kurguhäälega, mis pole enam kaugeltki talvine kare ning asjalik kraa-kraa. Järv vabaneb jääkatte alt, kõikjal sulisevad kevadised veed, jänes ja metskana hakkavad muutuma ruskeiks ja siis tärkab niiskest maapõuest roheluse esimesi algeid, puil pakatavad pungad ja taevas on nii õrnsinine... Nüüd lastakse kari välja. Oi seda imet! Vana punu tõstab pea püsti, nuusutab korraks õhku ja paneb siis kiiresti karjamaa poole, ära tundis mullused kohad... Aga jõe ääres, kivi vahel, elutsevad hallikirjud linnud, sihukesed tibatillukesed raasukesed, imepeente ja pikkade jalgadega, häälitsevad kuidagi veidrasti, ikka „püül“ ja „püül“, otsekui vilistaks seal kivide vahel mõni poisike... Oh sa heldene aeg, kui kenakesed nad on, need raasukesed, imepeente jalgadega, kirjud — sihukesed armsad linnukääpsukesed.

Ning Jüri tunneb, et tal on äkki kahju neist linnukestest, kahju enesest, möödunud noorusest, kahju isast ja Kaunissaarest, kuhu ta pole tulnud nii palju aastaid... Tema silme eest libiseb mööda kogu ta elu ja mees tahaks selles nii mõndagi muuta või hoopiski välja jätta. Aga ta ju teab, et see pole enam kuidagi võimalik, ja nii

tuleb võtta elu just sellisena, nagu seda on osatud elada... Jah, midagi ei saa enam muuta!

Ta seisab metsa all, just samal kohal, kus ta seisis aastate eest, päeval, mil ta lahkus isatalust, et siia mitte kunagi enam tagasi tulla. Päikese tulipunane loojumiskuma valgustab leegitsevalt taluhooneid, metsa ja nurmi, värvides neid kõikvõimalike valgusvarjunditega. Jumaluke, seal nad on, need hooned!... Aga millised uued ja nägusad telliskiviehitised, moodsad ning avarad... Üksnes elumaja on endine, vana ja igipõline, sammaldunud õlgkatusega... Ätikene ei raatsinud teda lammutada, hoidis alles, vanade aegade tähisena... Jah, elumaja on endine, vana ning igipõline — nemad kõdunevad koos, kaks vanakest...

Majauksele ilmub äärmuseni hämmastunud vanaätt, kes silmitseb poega kuidagi võõristades. See on Jüri, täies elusuuruses. Aga kust ta ometi tuleb?

„Vaksalist," kostab Jüri lihtsalt, änganud isale käe. „Tulin jalgsi, ja kas tead, see oli tore teekond. Kõndisin üsna pikkamööda, vaatlesin vanu tuttavaid kohti —"

„Aga miks sa's ei kirjutanud, et tuled?" saab vanaätt pahaseks. „Haige inimene ja kõnnib mitu versta jalgsi, otsekui Kaunissaares polekski enam hobuseid!"

„Ega ma olegi enam haige," õiendab Jüri naeratelles. „Olen juba mitu nädalat jalul ja tunnen end päris tervena. Nüüd tulin siia mõneks ajaks puhkama."

„Või nii... Aga kuhu sa jätsid minia ja Juhani?"

„Oh, neil pole sedakorda aega, kauplevad vana Kaarna äris, mis on küll Kaarli omandus, kuid... Noh, poiss on veel noor, läheb sügisel gümnaasiumi ja üldse... Aga kus ta siis ise on, see Kaarel?"

„Läks teine järve äärde, küllap ta tuleb õhtusöögiks koju. Eks astu nüüd tuppa, enesel pikk maa ära käidud, kus sellega."

Madis on küll poja tuleku üle südamest rõõmus, kuid ta kujutles seda tulekut siiski hoopis teisiti. Ennäe, tuli teine isatallu, tuli üksinda, jalgsi, nagu vaene patune, et siis jälle minna linna kauplema... Jajaa, läheb jälle ära, võtab Kaarligi ühes, ei jäta tema poissi siia, seda ei maksa lootagi! Ning vanaäti meel muutub üpris kurvaks. Ta ei ütle küll midagi, viib poja majja ja kuulab vaikides linnauudiseid. Aga öösi vanake ei leia und, lebab avasilmi sängis ja mõlgutab nukraid mõtteid...

*

Kaarel pikutab pehmel sammalvaibal ja vaatab üksijäri taevasinna, kus eksleb lumivalgeid pilvi. Ta ümber kihab suur liikumine, mis täidab õhku lakkamatu suminaga. Siis ajab ta enese vastumeelselt püsti ja longib mööda siledat metsarada edasi. Talle meeldib rännata rohelisel metsaalusel, läbida laialehelisi sõnajalatihnikuid, tunda jalge all pehmet sammalt, silmitseda imetelles võimsaid pruune puutüvesid, mis teevad metsa pimedaks ja salapäraseks. Siin vahelduvad alatasa põgusad varjundid, taoti muutudes üsna tumedaks, et siis äkki helkida kuldrohelises hiilguses. Jah, metsas on pime ja ometi nii valge, otsekui hiilgaksid kõik esemed

iseenesest, nagu oleks neist igal oma valgus, kummaline ning salapärane. Aga homme ta peab hülgama need armsaks saanud paigad, peab sõitma isaga linna, suurte ning ilutute majade vahele!

Metsaserval ta seisatab.

Oh, seegi on imekaunis vaade, mis nüüd avardub ta pilgule: määratu suur rukkinurm, mida liigutab mahe tuuleiil, lainetab nagu kuldkollane ookean, pikad rasked viljapead kaarduvad alla, et näidata voogavate kõrte vahelt eredaid rukkililli, mis näivad oma kuldkollasel taustal nii kauneina. Ning poisil tekib äkki tunne, otsekui eralduks temast miski, mis oli seniajani nii vaba, ning jääks nagu midagi siia maha, mis pole enam vaba, ja ta tajub, et see, mis oli vaba, ongi see päris tõelik...

Ta sammub piki rukkinurme edasi, taamal helkivate hoonete suunas. See on Kõrgemäe talu. Jaan istub aidakünnisel ja parandab hobuseriistu. Poiss tervitab ja laskub mehe kõrvale.

„Tulin siia, onuke," ütleb ta, „et sinuga jumalaga jätta, homme viib isa mu linna."

„Miks nii äkki?"

„Noh, isa tahab, et läheksin sügisel gümnaasiumi ja nüüd ma pean end veidi ette valmistama."

„Või nii?"

„Jah, aga see on nii kurb!"

„Miks siis?"

„Ah, ära parem küsigi! Mulle ei meeldi linnas. Seal pole järve ega metsa, inimesedki on linnas teisemad. Kui see oleks minu teha, siis... Noh, siis ma jääksin hoopis meelsamini siia, Kau-

nissaarde. Aga mine sa räägi isaga, saab kurjaks... Ka vanaisast on kahju, jääb teine siia nii üksikuks, ja ta on lahke ning sõbralik vanaätt, oskab inimest ilusasti kuulata ja saab kõigest aru."

„Jah," noogutab Jaan mõtlikult. „Elu igavene saladus on hea, head on kõik käsud, mis antud inimestele, hea on taevaisa, kes on andnud need käsud ja loonud inimese oma palge järgi, head on need inimesed, kes täidavad jumala käske, kes sammuvad oma eluteed, täis kannatlikku alandust, uskudes ja kuulates oma südame häält... Aga hoopis teisema osa pärib see, kes vihkab headust ja tallab mutta kõik Looja käsud. Säärane inimene on õelus ise, ta on saadana laps, kes on loodud teistele nuhtluseks... Kuid ta võib küll purustada elu seadusi ja kaasinimeste eluõnne, võib põlata Looja käskusid ja luua enesele heaolu, aga lõppeks võidab siiski jumalik headus, mida taevaisa on pannud oma laste südamesse. Ja halvast võib saada hea, lahke ning sõbralik inimene, kes oskab teisi ilusasti kuulata ja saab kõigest aru... Kui inimeses hakkab kõnelema tema südame hääl, siis muutub ta paremaks ja pimeduse isandal pole tema üle enam endist võimu.

Kaarel ei taipa hästi onu sõnusse peidetud mõtteid, kuid sõnad ise jäävad talle meelde ja ta otsustab nende üle mõni teine kord põhjalikult järele mõtelda. Kuna mehe nägu on nii kurb, valdab poisi osavõtlikku südant kaastunne.

„Aga kes on see halb inimene, kellest sa, onuke, räägid?" küsib ta.

„Teda ei ole enam, sest... sest ta on kadunud, on muutunud paremaks. Teel, mida peame

läbi käima, on üksnes astmed ja seetõttu ta ongi nii vaevarikas, see elutee."

„Aga miks sa nõnda nukrutsed?"

„Oh, mul on pikk teekond seljataga, pikk ja väsitav... Aga see, kes rändab teed mööda, ei tohi kunagi väsida, sest ta peab jõudma kord sihile —"

„Mina ei taha väsida!" tõotab Kaarel vahvasti.

„Nõnda on õige, mu poisu."

Aga öösi ei leia Kaarel rahu. Algul ta mõtleb üha onu Jaani sõnule, siis arvab ta kuulvat, et miski nagu rüübib aeglaselt ümber vana maja, hiilib läbi rohuaia, astub akna alla, koputab tasa ning kutsuvalt. Poisike sööstab sängist, kuid akna taga pole kedagi. Üksnes aiasügavuses tõuklevad kassid, ümarate ning kuumalt hõõguvate silmadega, ja kiunuvad kuidagi himuralt ning valuliselt.

Kaarel istub sängiservale ja hakkab rõivastuma. Ta väljub.

See on mingi kummaline hiilgus, mis nüüd levib sinkjas valguses üle maa. Õhus hõljub ülipeen harmoonia, laotub kõikjale ning hiilgab salapäraselt, otsekui puhtaim hõbe. Toa taga tukuvad iidsed tammed ja remmelgad, lastes hõbedasel valgusel silitada oma elatanud tüvesid. Ülal mõõtmatuis kõrgusis aga kumerdub helendav taevavõlv, kus ujub täisümar kuu. Milline võrratu ilu! Ja milline võluv valgus!...

Poiss seab sammud järve poole.

Suur veekogu aina virvendab mingis imelises valguses. Taamal järvesopis õõtsub vesiroose, kuna kasteses rohus hiilgab loetlematuid hõõguvaid täppe — need on jaaniussikesed. Kaarel

istub seitsmevenna kivile ja suunab pilgu igatsevalt itta, kus helendab õrn koidukuma. Nii ta istub kaua, kuulatab järve tasast kohinat. Aga kui esimene päikesekiir libiseb hääletult üle lageda vetevälja ning linnud hakkavad laulma, ta langeb nuuksudes kivile...

Sealt vanaisa ta leiabki.

I

HÄBELIK MERIHALDJAS

Õhtune postrong hakkab pealinna Balti vaksali hiigla-võlvkatuse alt aeglaselt liikuma, möödub tohutupikast perroonist ja läheb siis mürinal Petrogradi eeslinna. Kaarel Aitsam seisab lahtisel vaguniaknal ning vaatleb mõtlikul pilgul Iisaku katedraali kullatud kuplit, mis särab loojuva päikese sarlakpunases valguses. Ning üha taanduv linn leiab ta silmis nagu vastukaja ja neis süttib pehme sära. Pikk sügis, elutu ja töörohke talv on möödas ning ta võib nüüd rahulikult sõita kodumaale, suvepuhkusele.

Noormehe ilmekale näole laskub vaikne nukrus. Ta põsed on kalbed, olles kaotanud talve jooksul oma tervisliku puna, ja see annab ta näole üsna kurnatud ilme. Nägemiseni sügisel! pomiseb ta endamisi ja laskub väsinult kupee pehmele diivanile. Jah, ta sõidab nüüd kodulinna, et veeta paar nädalat koduses ringis ja siis... Noh, siis ta läheb Kaunissaarde, vanaisa juurde, kus algab tõeline puhkus. Aga nüüd ta kohtab vanaisa hoopis teissuguseis oludes kui läinud kevadel, mil ta lõpetas nii lootusrikkalt gümnaasiumi, mil maailmas valitses veel rahu ja rii-

gid ei täristanud oma õudseid relvi. Tont võtku! Teab mis häda oli tsaaril segada oma rahvast Serbia ja Austria-Ungari mõttetusse tülli?

Kaarel ohkab rõhutult. Rahuarmastaja inimesena ta vihkab sõda, vihkab massilisi tapmisi ja korralagedust. Ta austab ja armastab rahulikku loodust, mille üleva palge ees on rahvaste metsikud tülid ja relvade jube tärin üksnes pühaduse rüvetamine. Nii ta ei suuda kuidagi mõista, miks sööstavad inimesed üksteise kallale, et võtta enesesarnaseilt elu... Miks peavad rahvad lahendama oma tillukesi tülisid nii metsiku vägivallaga ja kas säärane moodus pakub üldse mingit lahendust? Tont võtku, kuskil mõrvatakse üks tähtsusetu kuningapoeg ja nüüd peavad miljonid inimesed hukkuma, et lunastada toda mõttetut mõrva! Inimene on nagu röövloom, kes otsib verejälgi, mis teised on tema eeli maha jätnud...

Nüüd võitleb rindel ka Juhan. Talle on antud vahvuse eest Georgi rist ja ta on üldiselt lugupeetav sõjasangar. Aga mille või kelle eest ta õieti võitleb? Kas nende ristikeste eest? Või on temas midagi ühist tolle mõttetu mõrvaga? Näib siiski, et Juhanile on sõda päris omane element. Tema juba ei hakka vaevama oma aju sõja põhjuste ning tagajärgede selgitamisega. Ei, temale piisab neist ristikestest, piisab sõjasangari oreoolist ning konventsionaalseist tõdedest.

Aga tema, Kaarel, ei lähe kunagi rindele ja ta on õnnelik, et instituut pakub talle ses suhtes nii kindlat kaitset. Või olgu vahest siis, kui rindele lähevad ka sõja algatajad ja need tuhanded äritsejad, kes teenivad rindel võitlejate arvel suuri varandusi. Ennäe, ka isa oskab kasu-

tada olukorda ja kaupleb nüüd üsna suurejooneliselt, teenides ränka raha. Jah, isa ehitab nüüd mitmekordset kivimaja, et mahutada vabu kapitale kinnisvara alla, mis ei langevat nii hõlpsasti oma väärtuses. Oh, isa on tark mees ja oskab asju ajada! Ka vanaisa on enesega rahul ja õnnistab oma harjumust koguda üksnes kuldraha ning hoida seda targu sukasääres. Näib, et erakordseil aegadel on selliseilgi harjumusil oma head küljed, seda peab tunnustama.

Kaarel läidab sügavais mõtteis paberossi, vaatleb tüki aega läbi vaguniakna ööpimeduses möödalibisevat maastikku ja sirutub siis pehmele magamisklapile. Kuid ta ei leia und, tuhanded mõtted läbivad ta aju, hoides teda ärevil. Ta sooritas küll kõik eksamid ja pääses ilusasti teisele kursusele, aga kas see toob talle antud segases olukorras õnne? Ons mõtet loota õnnelikule tulevikule enne saatuse otsustavat tundi, mis võib veel kõik segi paisata? Kunas nad lõpetavad sõja ja millega see verine möll üldse lõpeb? Kas instituut suudab talle pakkuda lõpuni kaitset? Need on küsimused, mis vaevavad ta aju juba mõnda aega. Kuid ta teab, et oodates saatuselt määratud lahendust, peab inimene ikkagi elama, ja nii pole kindlasti mõtet juba ette närvitseda. Ning kuulates, kuidas vagunirattad taovad talle vastu rööpmevahesid oma üksluist laulu, sulguvad ta laud ja ta virgub alles vastu hommikut, mil rong läheneb tema kodulinnale.

Proua Else, kes muide näeb poega esmakordselt üliõpilasvormis, ei suuda talt irrutada oma pilku. Milliseks toredaks meheks on Kaarel sirgunud! Ning tema emasüda täitub mõõtmatu uhkusega. Ka Jüri Aitsam on poja tuleku üle

rõõmus. Nüüd on tal parajasti majaehitus käimas ja Kaarel kui tulevane insener võtab muidugi järelevalve enese hooleks — see oleks talle ühtlasi ka tubliks praktikaks.

„Seda nüüd küll," möönab Kaarel erilise vaimustuseta. „Aga ma kavatsesin sõita korraks Kaunissaarde, et veidi puhata —"

„Küllap sa puhkad siingi," arvab isa. „Sa ju oled veetnud Kaunissaares kõik oma suved. Nüüd on mul äriasjus palju tegemist ja nii ei saa ma ise jälgida ehitustöid, seda võta teatavaks. Kui kõik läheb hästi, siis lööme maja kesksuveks katuse alla ja siis võid sõita maalegi. Sa ei taha mind ometi hätta jätta?"

Kaarel ei vaidle enam vastu. Nõnda ta asubki juhatama ehitustöid. Talle jääb loodetavasti küllalt vaba aega, et sooritada pikemaid matku linnaümbruse metsadesse.

Pühapäeva hommikul ta siseneb maja rohuaeda, prantsuskeelne köide kaenlas ja hästilõhnav pabeross hambais. Rohuaed on küllalt avar, täis puid ning põõsaid, mis on nüüd sulneis õilmeis. Kõikjal ergab kuum maipäike ja õhk on tulvil magusaid aroome. Tont võtku, ka linnas võib leida päris kauni nurgakese! mõtleb ta, sisenedes lehtlasse.

Ent samas ta peatub. Lehtla mugavas korvtoolis istub noor neiu, põlvil mingi raamat, ja näib lugevat. Kaarel hoomab ainsal pilgul, et neiu on kaunis, ja see äratab tas huvi.

„Hommikust, preili!" tervitab ta rõõmsasti. „Andestage, et ma eksitasin teid!"

Neiu tõstab tulnukale kestva pilgu ja ta kauneis sinisilmis süttib vallatu tuluke.

„Oh, pole viga, härra peremees," ütleb ta nae-

ratelles. „Astuge aga sisse ja võtke istet, seal leidub parajasti vaba tool ka teie jaoks."

„Olete väga lahke, mu preili."

„Ärge seda uskuge," õiendab neiu kelmikalt. „Olen lihtsalt pererahva vastu viisakas, nõnda on mind kodus õpetatud, meie oleme nimelt teie üürnikud," lisab ta selgituseks.

„Mugav," nendib Kaarel heatujuliselt. Talle meeldib tüdruku huumor, mis on nii tütarlapselikult siiras. „Muide, kas tohin end teile esitella?"

„Tohite küll, kuid see oleks asjatu, sest ma juba tunnen teid!"

„Rõõmustav, kuid minul kahjuks puudub see au teid tunda —"

„Tühine asi! Minu isiku kohta leiate kõik vajalikud andmed majaraamatust."

„Loodetavasti ka teie pildistuse?"

„Ei — milleks seda!?"

„Noh, sel juhul ma ei leia majaraamatust midagi."

„Kuidas nii? Oleme sinna kogu perekonnaga möllitud!"

„Jah, aga majaraamatusse on möllitud veel palju teisigi perekondi ja nii mul oleks kaunis raske määrata nende nimede rägastikus just teie oma."

„Õigus, elan õuemajas, number seitsmendas, unustasin seda ennist lisamast."

„Korras, lähen kohe ja vaatan raamatust järele."

„Ons sellega nõnda kiire?"

„Kardan, et jah — pole ju kuigi viisakas viibida daami seltskonnas, keda ei tunta."

„Oh, sel juhul ma vabastan teid vaevast. Minu nimi on Loori Miljan."

„Tänan teid. Arvatavasti käite veel koolis?“

„Jah, õpin gümnaasiumis... Aga kuidas tulete sellele arvamisele?“

Kaarel laskub naeratelles toolile.

„Üksnes kooliealised taotsevad salatseda ka pisiasjus, see istub neil juba veres,“ seletab ta.

Loori punastub tihedasti. Otsides kohast vastust, ta ei leia ühtki — see vihastab teda. Oh, ta mõõdaks sellele perepojale nii meelsasti vastu — just tema enda stiilis! Kuid see viis on tüdrukule uus, nagu mingi kätteharjutamata keel, millest saadakse küll aru, mida aga ei osata veel hästi kõnelda. Ei meeldi talle see iseteadev üliõpilane, see härra peremees! Aga see poiss ärritab teda, ärritab hullumoodi ja ässitab vastu vaidlema!

„Mida loete, preili Loori, kui tohib huvitseda?“

„Honoré de Balzac'i ‚Šagräännahka‘. Mida arvate Balzac'ist?“

„Oh, ta meeldib mulle päris hästi, eriti teerajajana realismi. Karakterite ja eluvahekordade läbinägeliku kirjeldajana püsib Balzac kirjandusmaailma esinimede hulgas, kuigi tema teosed sisaldavad tublisti romantilist paatost ja võrdkujusid, mis on labased ning ülespuhutud. Muide, kas loete algkeeles?“

„Jah, ma ei talu tõlkeid.“

Nüüd areneb nende keskustelu hoogsasti. See on nagu lõbus pallimäng, ikka sinna ja tagasi lendlevad vaimukad ning teravmeelsed tähendused. Mõlemad on viisakad ning tähelepanelikud, kuid neil on siiski mingi ebamäärane tunne, otsekui asetseks nad pinguletõmmatud traadil, millel kõndimine nõuab suurimat ettevaatust.

Loori silmitseb üliõpilast oma pikkade ripsmete alt, tolle, üksnes naistele omase, vargsi poetatud pilguga, mis oskab näha kõike, olles näilikult suunatud hoopis mujale. Jah, ta on päris kena poiss, kui ta ainult ei oleks nii üleolevalt iseteadev. Aga selle kombe ta peab enesest ära harjutama! Kuid hiljem, kodus, on tüdruk peaaegu rõõmus, et ta kaotas tolles eelväe kokkupõrkes.

Edaspidi nad kohtavad teineteist üsna sagedasti ja see näib neid mõlemaid lõbustavat. Kaarel ei soorita matku enam üksinda, vaid koos Looriga, kes osutub heaks ning rõõmsa loomuga kaaslaseks. Tüdruk on parajasti astunud tollesse kaunisse ajajärku, mil noor mõistus puhkeb ning avaneb, mil seniuinunud vaistud ja isikupärane maitse otsib vaid juhust, et sukelduda elumöllu, mil noor inimene on valmis seiklusiks ja armastuseks, mil ta väljub kodusadamast nagu laev, et purjetada ulgumerele, võtta vastu ja võita seal elutorme.

Juuni keskpäevil teatab Loori nukralt, et peab nüüd sõitma koos emaga oma isa juurde, kes elab alaliselt ühes mereäärses supellinnas, kus tal olevat mõningaid kinnisvarasid ja lauavabrik. Nad jäävat sinna sügiseni.

Kaarlile pole see teade meeltmööda, sest tüdruk on talle saanud kuidagi omaseks. Ta tunneb, et miski on pannud ta sisimas võnkuma hellad ning tundlikud keeled, kuid ta ei oska veel anda neile tundeile õiget tähendust. See on vahest üks neid märkamatuid meeleliigutusi, mille puude on nii põgus, et mõistus ei mäletagi selle tärkamist? Kuid uurinud lähemalt oma südame salakambreid, ta peab möönma, et tunneb Loori

järele igatsust. See avastus hämmastab teda ja ta küsib endalt korduvalt, kuidas võis see ometi juhtuda? Kas ta pole kohanud palju kauneid naisi ja nad kõik on jätnud teda täiesti külmaks. Aga nüüd, olge heaks, ta ihaleb lapsukest, kes astub elus oma esimesi samme. Kaarlit liigutab see mõte ja noore neiu habras kuju jääb tema sisimasse kuidagi püsima.

— — —

Proua Agathe Miljan elab kubermangulinnas üksnes neil kuil, mil Loori õpib gümnaasiumis. Suviti ta sõidab järjekindlalt oma mehe juurde ja veedab supellinnas paar lõbusat ning õnnelikku puhkuskuud. Tema mees härra August Miljan on sel puhul tulvil uuendunud vaimustust ja kõik linnakese kodanikud — isegi nende lähemad sõbrad ja sugulased — peavad tunnustama, et sellest õnnelikumat abielu pole seni veel nähtud. Proua Agathe on veetlev daam, kuid ta evib üht tillukest nõrkust: olles kaheksateistkümne-aastase tütre ema, ta soovib ise jääda kolmekümne-aastaseks ja laseb veel üsna meelsasti imetella oma nooruslikult saledaid kehavorme ning tantsib ülima andumusega valssi. Ta sai omal ajal hea hariduse ja vahest veelgi parema koduse kasvatuse.

August Miljan õppis küll mõned aastad Tartu ülikoolis, kus ta aga tutvus eriti põhjalikult mõningate veini- ja õllesortidega. Oma stuudiumi ta katkestas isa äkilise surma puhul ja siirdus kodulinna, et asuda isiklikult juhtima isalt pärandatud metsaäri. Siin ta kohtaski ilusat preili Agathe Kochi, kes sai tema seaduslikuks naiseks. Nende õnnelikku kooselu õnnistas taevas tütre-

kesega, kes jäi ilusa proua tungival soovil ainukeseks...

Sel suvel ei tunne Loori end supellinnas kuigi mugavalt, sest ta peab mõtlema ikka tollele üliõpilasele, kes käitub küll nii iseteadvalt, kuid kes on siiski üliarmas poiss! Ning samal ajal, mil Kaarel uurib lähemalt oma südame salakambreid, lebab Loori tujutult valendaval rannaliival, soovides olla hetkel kuskil mujal.

Kesksuvel juhtub nii, et Kaarel Aitsam leiab end ühel õhtul teatava supellinna rannahoone ruumikas saalis, kus ta kavatseb õhtustada. Siledal tantsupõrandal hõõruvad paarid mahedate muusikahelide saatel tundeküllast viini valssi. Tantsivad naised on võrgutavalt kaunid, kergemeelsed peakesed tulvil erutavat rõõmu; nad on elavad, vallatud, ümarate põskede, suurte silmade, punaste himurate huulte, paljaste selgade, rinna ja käsivartega, ihu peaaegu vööni teravnurkses lõikes alasti. Õhus hõljub tugevaid parfüüme, mille uim tasandab patule teed. Oh, siit võib loota elamusi, nimetuid rõõme, kütkestavaid erutusi, mis hajuvad ning kustuvad enamasti ühes ööga. Ning vaadeldes seda, Kaarel tunneb end äkki nii mahajäetuna ja üksikuna, nagu seda tuntakse sagedasti hulga võõraste inimeste keskel.

Siis köidab ta tähelepanu nurkmises lauas istuv seltskond, eriti aga kellegi noorusliku daami helisev naer, mis on nii harmooniline, otsekui laksutaks seal mõni altohäälega ööbik. Kummaline, too noor daam tundub talle kuidagi tuttavana! Aga kus ta on teda kohanud? Kaarel süveneb seevõrra daami vaatlusse, et ta ei märkagi, kuidas muusikahelid vaikivad ja tantsijad valguvad oma laudade juurde.

„Teie siin, härra Aitsam!“ kajab samas kellegi mahe sopran. Ning noormehe laua juures seisatab noor neiu, kes on lahkunud äsja tantsupõrandalt. „Jessus, kunas te ometi sõitsite?“

Kaarel tõuseb kähku istmelt.

„Ah, milline õnnelik juhus!“ hüüatab ta rõõmustelles, surudes Loori ahtakest kätt. „Ei, ma poleks kunagi uskunud, et kohtan teid juba oma siiasõidupäeval! Kas tantsisite? —“

„Jah, tegin paar tuuri. Loodetavasti tantsite ka teie?“

„Aga muidugi, koguni päris korralikult! Kui lubate, siis —“

„Sobib, peate kutsuma mu ema! Ah, ta armastab nii väga tantsida ja täna tal parajasti puudub kohane partner.“

„Meeldiv, kuid eelistaksin tantsida teiega!“

„See ei lähe,“ tõrjub neiu kelmikalt. „Enne tantsite minu emaga, siis... Noh, siis vahest õnnestub meilgi teha mõned tuurid, mõistate?“

„Kahjuks ei.“

„Ah, kui taipamatu! Ometi on asi nii lihtne! Kui kutsute, näiteks, kohe minu, siis keelab ema mul üldse tantsimise, teie ei tunne teda! Mind koheldakse kodus kui väikest beebit, sest... sest ema tahab olla ise nii noor! Nüüd ta on jällegi kärpinud minu eluaastaid ja kui ma ikka selliselt noorenen, siis pole ime, kui mulle võetakse varsti lapsehoidja. Aga nüüd pean minema, mu ema juba vaatleb meid pahaselt.“

„Kus ta istub?“

„Seal nurkmises lauas.“

„Tont võtku, see on toosama, altohäälega ööbik!“

„Ööbik! Minu ema?! Hahaa!“

„Jah, ta ennist naeris nii kõlavalt. Muide, ta on veel päris kenakene, see teie ema, ja nüüd ma tean, miks ta tundus mulle nii tuttavana. Olete nimelt väga sarnased —"

„Aga sellest me teeme ilusa numbri!" innustub tüdruk. „Ja mu sõna, me tantsime veel kogu tänase õhtu, nägemiseni!"

Enne kui Kaarel jõuab toibuda, eemaldub tüdruk. Tont võtku, see tuisupea keedab talle veel kenakese supi!

Nurkmises lauas aga areneb vahepeal huvitav kõnelus. Proua Agathe on tusane ja usutleb rangena tütart. Kes on see üliõpilane, kellega Loori nii sobimata kaua vestles?

„Jessus!" hämmastub tüdruk. „Kujutle ainult, see üliõpilane just praegu huvitses ka sinu järele! Ja tead, ta leidis sinu olevat väga ilusa ja sina naervat nii kõlavalt nagu ööbik, nagu altohäälega ööbik, just nii ta ütles mulle!"

Proua Agathe on meelitatud ja ta näo üle libiseb päikesepaisteline naeratus.

„Hm!" ütleb ta. „Ja kes on siis lõppeks see kena noormees?"

„Sa ju tunned teda!"

„Ei, ma pole teda veel kordagi kohanud!"

„Jessus, aga see on meie majaperemees, härra Aitsam! Arvasin, et sa tunned teda."

„Ah tema ongi see noor miljonär!?"

„Just tema!" kinnitab Loori uhkesti. „Ja tead, ta küsis mult veel, et kas sina oskad tantsida."

„Noh, mida sa vastasid?"

„Oh, ma võisin talle ütelda, et sina tantsid paremini kui ükski teine siin saalis. Ma usun, et ta tuleb ja palub sind tantsima ja sul vahest ei sobi keelduda."

„Noh, seda me veel näeme," kostab proua Agathe iseteadvalt, huulil võidukas naeratelu. Õnneks tal ei tule meelde usutella, kuidas Loori üldse tunneb toda noort miljonäri, ja see täidab tüdruku südame rõõmuga.

Kaarel, palunud ilusa proua tantsima, peab möönma, et ta tantsib tõepoolest oivaliselt. Tundub, nagu elaks proua Agathe kaasa muusika kergemeelse melanhooliaga ja et ta armastab tantsu kirglikult, mitte tantsu enese, vaid just muusika võluvuse pärast.

„Kas jääte kauaks meie linna?" küsib proua unistavalt.

„See oleneb mõningaist asjaoludest."

„Soovin, et need asjaolud teid ei kiirustaks, sest teietaoline tantsija on siin omaette haruldus, liiati veel nüüd, kus enamik mehi on sõjas. Kus õppisite nii hästi tantsima?"

„Pealinnas. Aga teie?"

„Ah, mina tantsin juba imikueast alates."

„Noh, siis ei tantsi kõrgeauline proua just kaua," tähendab Kaarel galantselt. „Sooviksin kord tantsida teie võõrastütrega —"

„Keda mõtlete sellega?"

„Ikka preili Loorit."

„Ah, kas peate teda tõesti minu võõrastütreks!?"

„Aga muidugi!"

„Eksite, mu härra, Loori on mu lihane tütar."

„Andestage, kuid see pole võimalik! Ei, proua lihtsalt naljatab! See on täiesti uskumatu, et preili Loori... Ei, ei! —"

„Noh, ärge tehke sellest nõnda suurt numbrit," ütleb proua Agathe pehmelt ja ta huulil mäng-

leb taas päikesepaisteline naeratus. Näib, et see noor miljonär on päris sümpaatne ja tõsine inimene! mõtleb ta endamisi.

Ning muusikahelide vaikides saab Kaarel lahke kutse istuda nurkmisse lauda, kus ta tutvub ka härra August Miljaniga, kes osutub päris mõnusaks ning jutukaks meheks. Nüüd kuuleb Kaarel huvitavaid lugusid vanahärra tudengiajast, mil saanud ikka mürtsu. Nüüdisaja tudengid ei väärivat vanu burše, sest nad olevat nagu lahja virre, mis ajavat küll seest täis, kuid ei võtvat õiget vedu!

Siis tantsib Kaarel Looriga.

Sellest kujuneb tõeline nauding, millega pole miski võrreldav. Kaarel tajub imeväärset kergust, otsekui kasvaksid tal äkki tiivad. Nagu ühtesulanult nad libisevad siledal põrandal. Tema peas tuksleb, noore, neitsilikult hapra keha magusus ta käte vahel seguneb uimastavalt tugeva parfüümiga ning võluvalt pehmete muusikahelidega ja ta sisimas paisub võimas armastusuim.

„Mida arvate. mu emast?"

„Oh, ta on üliarmas! Ta on seda juba üksnes sellepärast, et tal on säärane tütar!"

Loori langetab häbelikult pilgu.

— — —

Teisel päeval tuleb Kaarel proua Agathe ja ta tütre järele, et minna koos merre suplema. Kuid ta leiab võõrastetoast üksnes Loori, kes teatab, et ema läinud onduleerima ja tuleb neile pärast randa järele.

„Onduleerima, enne suplust!?"

„Jah, nõnda teeb ema alati," seletab tüdruk lõbusasti. „Ega ta olegi kuigi suur supleja!

Ema käib rannas ainult selleks, et hiilata oma rabavate rannakostüümidega."

Naerdes nad väljuvad.

Loori vallandub oma kabiinis kiiresti rõivaist ja lipsab kaunisse, õrnsinisest siidist kootud supeltrikoosse, mis liibub oivaliselt ta neitsilikult saleda keha ümber. Pähe ta seob pika siidsalli, et juuksed ei saaks liiga märjaks. Ta nimelt ei talu neid näotuid kummimütse, mis näivad veepinnal mingi inetu laiguna, ta ei talu neid isegi siis mitte, kui kümblemas pole kedagi, kes võiks teda näha. Aga täna ootab teda väljas Kaarel ja nad lähevad õieti esmakordselt koos suplema... Kaarel pole teda veel sellises kostüümis näinudki! Ning tüdruku pilk libiseb vaistlikult üle oma laitmatult vormitud kehaliikmete, mida katab nüüd üsna napilt supeltrikoo. Äkki teda valdab häbitunne. See vilets riidehilp pigemini küll värvib kui katab ta keha ja kuidas ta ometi astub sellisena poisi hindava pilgu ette, nagu mõni merihaldjas.

Tüdruk laskub nõutult istmele ega tea, mida antud olukorras ette võtta. Tõsi, ta ju on samas trikoos liikunud alati rannas, kuid... Noh, siis polnud siin nägemas Kaarlit! Nõnda ta istub mitu minutit, püüdes võita oma äkki puhkenud neitsilikku häbitunnet. Ei, tal on lihtsalt võimatu selles napis riietuses väljuda kabiinist! Aegamööda tüdruk siiski rahuneb ja nüüd ta juba söandab piidelda läbi kabiiniakna. Õnneks pole Kaarlit näha ja nii ta riskib praotada ustki. Veendunud, et poissi ei ole tõesti lähedal, ta väljub areldi kabiinist, seistes nüüd eredas päikeses. Aga kuhu kadus Kaarel?

Loori sammub mere poole, otsiskelles pilgul

poissi, keda pole kuskil näha; rannas saalivad üksnes võhivõõrad inimesed, kes ei märkagi häbeliku tüdruku olemasolu. Ta arvab kauguses nägevat otsitavat. Oi jessus! Kaarel ei läbenudki oodata teda! Läks üksi merre! Tüdrukul kipuvad vägisi pisarad silmi. Ah, et poiss pidi siin terve igaviku ootama, kuni preili suvatseb kabiinis häbeneda! Ta laskub nördinult kuumale liivale ega märkagi oma meelehärmis, kuidas Kaarel väljub merest ja astub kümblusest reipana neiu kõrvale.

„Noh, miks teie ei tule vette?“ küsib ta heatujuliselt, lükates ulja viipega laubalt märgi juuksekahlu kõrvale.

„Ma — — ma jäin siin vaatama neid kisavaid indiaanlasi,“ kogeleb Loori hädiselt, viibanud kümblejate suunas. „Aga nüüd lähen kohe... Kui kahju, et teie juba —“

„Oh, sellest pole lugu! Tulen meelsasti veel kord vette, ma ju läksingi ainult proovima —“

Ent tüdruk ei kuula enam, vaid tormab suure hooga läbi madala vee ning peatub alles sügavamas, kus ta viskub laineisse ja ujub kiirete tõmmetega avamere poole. Ta pöördub siis seljale, et vaadata, kuhu jäi Kaarel. Jessus, see poiss ju läheneb nagu mingi kiirristleja!...

„Loori,“ sõnab Kaarel, ujunud neiu kõrvale. „Mida tegite ennist nõnda kaua oma kabiinis?“

Tüdruk ei teadnud siiani, et ka vees saab punastuda, ja püüdes varjata oma kohmetust ta pöördub kiiresti rinnuli ja surub pea kähku vee alla. Kuid suure ähmiga ta võtab vett suhu, mis paneb teda kurjasti läkastama. Puristades ta laseb jalgel süüvida ja tundes, et varbad ei küüni põhja ta ujub tükk maad ranna suunas ja laskub

siis kindlasti jalgele. Oi jessus, mida Kaarel tast nüüd mõtleb? Ah, ta käitub täna lihtsalt võimatult! Ja nüüd liibub ka see märg trikoolapike nii hästi tema keha ligi! Kaarel ei tohi teda sellisena näha! Ning tüdruk hakkab sedamaid sammuma kalda poole. Jõudnud madalasse vette, ta sööstab hirve väledusega oma kabiini ning laskub lõõtsutades istmele. Enam ta ei lähe kunagi koos poisiga suplema, ei kunagi!

Kaarel väljub veest ja seisab nõutult rannaliival ega oska algul tüdruku veidrast käitumisest midagi arvata. Kuid siis talle selgub tõde. Jumaluke, väikseke ju häbenes teda! Ah, see tuisupea on veel nii süütu, nii uskumatult süütu! Ning see avastus täidab Kaarli sisima õrna heldimusega.

„Kas mõtlete jääda siia?"

Püstipäi, pinevil-sirgelt seisab neiu nüüd poisi ees, rõivastatud kergesse suvikleiti, ta näib end tundvat hoopis kindlamini kui supeltrikoos. Oma valgete hammaste välkudes ta naerab lõbusasti, vahest veidi riivatultki, olles enesele taas kindel.

„Tahan minna merele, purjetama," teatab ta. „Loodetavasti tulete ühes?"

„Meelsasti, aga teie ema?"

„Oh, emal kulub veel paar tundi, enne kui ta siia jõuab. Selleks ajaks oleme tagasi."

„Tehtud, olen kohe valmis!"

Loori seirab mõtlikul pilgul kiiresti eemalduvat poissi ning ta silmis süttib pehme sära. Teist säärast poissi annaks ikka otsida! Ning tüdrukut läbib soe õnnetunne, mis paneb ta südame värisema. Kui ta seni polnud veel teadlik oma tundeist, siis tajub ta nüüd üpris selgesti, et armastus on astunud ta ellu, on astunud salaja, ta

enese teadmata, tuues kaasa ühes valgusega ka kurbuse tumedaid varje.

Meri on tuuline ja purjetamine edeneb jõudsasti. Vahutavad lained loksuvad paadininas, lüües laksudes vastu küljelaudu. Kuid purjekas on tubli meresõiduk ja tal on nüüd nii osav juht, kelle hooleks võib end igaüks usaldada. Ning tüdrukut läbib taas õnnevärin. Oh, purjetamine temaga on lihtsalt nauding! Tuul ja lahtine meri, see juba on midagi, see on mõnele, aga mitte kõigile!... Jah, seal ta istub ja pöörab sellise kindlusega roolipinni, otsekui sõitnuks see poiss kõik oma elupäevad merel. Ah, täna on tuul nii mahe, ja kui tore oleks selliselt sõita suurele reisule, koos temaga, olla teel mingi suure õnne poole, mis neid ootab seal, tolle leekivpunase pilve taga... Jah, nüüd on soodus tuul, purjekas künnab laineid nii ladusasti ja temal on kehas head värinad.

Ennäe, seal ju rühib neile järele veel teinegi purjekas, ja leepoolel veel kolmaski. Jessus, kui kaunid on ometi need valged hõljuvad purjed rohekassinise mere rahutul taustal! Aga sealt kerkib nii kummaline, kuldnarmastega pilvetomp ja see on nõnda valge ning puhas, otsekui peituks temas kõik Looja head mõtted ja soovid. Seal ülal olevat paradiis ja on nõnda kummaline vaadata sinna lõputusse õhusinna... Ah, miks inimesel ei ole alati nii hea olla!

„Kaarel," ütleb ta siis pehmelt ja ta hääles väriseb sama palju iha kui hingelist armastust. „Ma olen täna nii õnnelik ja ma tahaksin, et kõik inimesed oleksid õnnelikud... Kaarel, kas see oleks võimalik?"

„Ei, mu kallis,“ kostab noormees nukralt. „Kardan, et inimesed ei saa kunagi õnnelikuks, sest nad rikuvad ise oma heaolu ja kui maailm on muutunud nõnda halvaks, siis peame otsima viga üksnes eneste juurest.“

„Kaarel, ega teie ei riku kunagi oma eluõnne!?“

„Kes teab, elu on raske ette näha, väga raske. Aga me kõik peame püüdma paremuse poole.“

„Jah, teil on õigus, teil on alati õigus... Ah, teie olete nõnda hea, olete nii üliarmas poiss! —“

„Loori, kui ma ei peaks hoidma parajasti roolipinni, siis... Noh, siis ma suudleksin teid!“

„Ah kui kahju!“

„Miks nimelt?“

„Et... et peate hoidma seda vastikut roolipinni —“

II

OVAALNE MINIATUUR

Avar jääväljak kihab liuglejaist, kuid Kaarel laveerib ses inimmurrus imesteldava osavuse ning kindlusega. Tema käsivarrele toetub Loori, kes sirutub tugevasti ettepoole ja lennutab oma kaaslasega laitmatuid kaari. Ühel eriti julgel pöördel liuelnud hämarusse mattunud muusikakõlakoja juurde — tunneb äkki, et poisi kuumad huuled puudutavad ta külmast õhetavat põske. Tüdruk värahtab ning vaatab vaistlikult enda ümber, et kas keegi juhtus seda nägema.

„Kaarel, sa oled hull!“ sosistab ta siis laitvalt.

„Oh, ma oleksin meelsasti veelgi hullem!“ teatab noormees innukalt. „Kujutle, terve pika sügissemestri viibisin sinust eemal, keset võhivõõraid inimesi! Aga nüüd olen jällegi siin ja me ometi tohime olla õnnelikud, eks ju?“

„Jah, aga mitte teiste nähes. Nõnda võidaks meist kõnelda halba ja see teeks kahju meie heale nimele. Juba niigi ollakse mulle koolis kadedad ja siin liuväljal on mitmed minu koolioed, kes... Noh, nende valvsad silmad oskavad näha ka pimeduses. Ah, sa ei tunne veel naisi, nad on kole kadedad!“

„Või nii," muigab Kaarel lõbusasti. „Teab mida nad õieti kadetsevad, need naised?"

„Oh, nii mõndagi," ühmab Loori salapäraselt. Ta ei arva vajalikuks anda poisile lähemaid seletusi.

Taamal hakkab laulma puhkpilliorkestri leelutav vask ja mitteuisutajad siirduvad kõlakoja juurde tantsima. Loori näib nüüd nii mõtlikuna. Taoti ta uudistab noormeest põgusal pilgul ja süüvib siis taas endasse. Nõnda nad liuglevad tükk aega vaikides.

„Kaarel," ütleb neiu leebelt. „Ma armastan sind nii väga, aga vahetevahel ma tunnen õudset hirmu, et... et võin sind kuidagi kaotada. Ah, seal pealinnas on kindlasti palju ilusaid naisi ja sina oled nii tore poiss... Nõnda ma kardan —"

„Ole nüüd mõistlik! Ma ei tunne ega tahagi tunda seal ühtki naist!" kinnitab Kaarel veenvalt. „Kust sa üldse võtad säärased mõtted?"

„Ma ei tea, aga see istub mul kuidagi veres. Mõnikord, öösiti, ma ei saa magada... Kaarel, kas ma olen sulle väga kallis?"

„Aga muidugi!"

„Ja sa ei vaheta mind kunagi ühegi teise vastu?"

„Ei, mitte iialgi!"

„Siis on hea," sosistab neiu õrnalt, liibudes tugevamini poisi ligi. Ning vaikinud puhu, ta lisab: „Ma olen väsinud, istume veidi. Seal on parajasti üks hästi varjuline pink."

Nad istuvad ja õigeaegselt, sest samas vaikib muusika ning tantsijad valguvad laiali, otsiskelles samuti sobivat istet. Neist möödub mitugi paarikest, kes heidavad neile kadetsevaid pilkusid.

„Ennäe, seal juba hiilibki üks igavene ahv!“

„Kes?“

„Anja Lohu, üks minu kooliõdesid. Oh, ta on õudselt uudishimulik ja küllap ta juba tahaks, et ma sind temale esitleksin, seda tahavad nad kõik!“

„On sul aga naljakad kooliõed!“

„Igavesed ahvid, kuid ma ei usu, et kellelgi teisel oleks nad paremad, sest... sest tüdrukud on ses suhtes kõik ühetaolised. Muudkui hiilivad, et saaks aga teiselt poisi üle lüüa, vastikud!“

„Kae hullu!“

„Nojah, nüüd sul on hea naerda,“ solvub tüdruk, täksides oma sihvaka uisuninaga jääd.

Orkester hüürgab peagi vastset tantsulugu ning paarid siirduvad taas kõlakoja juurde. Kaarel veendub ainsal pilgul, et lähedal pole enam kedagi, ja tõmbab tüdruku nõtke keha tugeva haardega oma käte vahele.

„Oi jessus!... Kaarel, sa oled tõesti hull! Kui nüüd keegi juhtus nägema! —“

„Siin lähedal pole kedagi.“

Ent tüdruk vabastab end siiski poisi käte vahelt ja sööstab ujedalt püsti.

„Tule, mul on külm,“ ütleb ta. „Teeme veel paar ringi ja siis lähme koju. Sinuga ei tohi kunagi istuda kõrvalisele pingile, lähed kohe hulluks.“

Kaarel vaid naerab ülemeelikult ning ulatanud neiule oma käsivarre, nad vajuvad inimmurdu. Ei, need tüdrukud on tõesti veidrad! mõtleb ta. Aga väikseke on tore ja kui armsasti ta oskab naeratella!

Sisenenud daamide rõivahoidlasse, istub Loori küdeva raudahju juurde, et vabastuda uiskudest.

Ahi levitab nii meeldivat soojust ja ta tunneb kehas magusat rammestust, mis sunnib teda istuma liikumatult, käed rüpes, pilk kindunud puid neelavasse leeki. Tema kujutelma sujub hiilgav tulevik, kus peab olema nii palju valgust, avarust ning vabadust, ja miks ei peakski ta ihaldama kõike seda! Tükk aega ta istub selliselt, silmad imemas valgust, pilgud hälbimas tulevikuavaruses. Tüdruk ulatub hetkel nägema nii kaugele kui iganes soovib ning ta on õnnelik. Ta tunneb eneses paisuvat lootusi ja jõudu. Nõnda ta istub, kuni talle meenub Kaarel, kes teda ootab väljas. Ning neiu vabastub kiiresti uiskudest, asetab need ahjule kuivama ja rõivastub siis oma mantlisse.

Samas astub tema juurde Anja Lohu, kes äsja sisenes rõivahoidlasse. Kooliõe kadedais silmis hõõgub pahaendeline tuluke.

„Õnnitlen!" ütleb ta. „Õnnitlen kõigest südamest! Aga sa peaksid valima kihlussuudlusiks sobivama paiga. Üksnes seda tahtsin sulle ütelda. Muidugi, sa ju võid arvata, et see ei puutu minusse ja see on tõsi, kuid selliselt käitudes sa heidad varju meie koolile —"

Loori tunneb äkki imelikku nõrkust ja ta silme ees lööb mustendama. Kogu eredasti valgustatud ruum nagu ähmastub, ning tal on tahe vajuda kuskile sügavusse. Kuid ta pingutab oma tahtejõudu ja saab võidu nõrkusest.

„Anja," ütleb ta jahedasti. „Sinul sobib meist küll kõige vähem hoolitseda kooli reputatsiooni eest! Sa ju pole ometi unustanud oma läinudaastast skandaali? Kui sa tahad aga teiste järele spioonides lunastada oma mulluseid patte, siis

oled küll valinud vildaka tee! Üksnes seda tahtsin sulle ütelda!"

Ning jätnud raevunud kooliõe endale järele jõllitama, ta väljub püstipäi rõivahoidlast. Väljas ootavale Kaarlile ta ei lausu äsjajuhtunust sõnagi. Nii inetuist asjust ei kõnelda ometi sellele, keda armastatakse! Ei, seda ta ei tee! Ja kui Anja kõnelebki midagi koolis, siis... Noh, teda ju tuntakse üldiselt kui lobamokka ja nii ei usu teda keegi... Aga Kaarel ei tohi teda, Loorit, enam kunagi teiste nähes suudelda! Selle halva kombe ta peab enesest ära harjutama.

„Loori, millele sa mõtled?"

„Ah, niisama... Ma olen väga väsinud ja tahan koju. Kardan, et mu pea valutab, istusime ennist tollel pingil liiga kaua."

„Vaeseke!" hüüatab noormees osavõtlikult. „Võtan voorimehe —"

„Ei, pigemini kõnnime, see annab sooja. Aga sa pead olema edaspidi mõistlik..."

„Mis suhtes?"

„Ah, sa ju tead!"

„Kas mõtled sellele, mis juhtus seal pingil?"

„Jah."

„Noh, sellega on asi korras, sest kedagi polnud nägemas, ja sa oled mulle väga kallis."

„Kus tegijaid, seal nägijaid," arvab Loori elukogenult. „Aga sa pead mulle siiski lubama —"

„Miks!?"

„Nii on parem... Me ju pole veel ametlikult kihlatud —"

„Ka sellega saame hakkama! Kui soovid, siis kõnelen juba täna sinu emaga!"

„Ei, see oleks varajane. Ma pean enne lõpetama kooli. Ja mis ütleksid selle kohta sinu vanemad! Ootame veel ühe aasta ja kui sa mind siis ikka armastad... Noh, siis kihlume. Aga suudelda sa tohid mind üksnes kodus... Nii pole kellelgi midagi ütlemist."

„Tehtud!" soostub Kaarel lõbusasti. „Võibolla lõpeb aasta pärast sõda ja siis on meil vabamad käed. Muide, kas sulle meeldib maaelu?"

„Vägagi! Aga miks sa seda küsid?"

„Vaata, minu vanaisal on suur talu ja ta pärandab selle mulle. Õieti ta ongi juba teinud testamendi minu kasuks. Aga vanaisa näeks meelsasti, et ma asuksin tallu elama, ja seda peaksid tegema ka sina?"

„Ah, see on ju tore!" elustub Loori. „Ma pole küll kunagi elanud maal, kuid ma kasvasin väikelinnas ja see on niisugune pesa, millest hullemat pole tahtagi! Usun, et maaelu on hoopis lõbusam ja üldse on mul kõikjal hea, kui ainult sina oled mu lähedal... Ka võime me vahetevahel sõita linna, eks ju?"

„Muidugi, mu kallis."

„Ja sul on seal talus hobuseid?"

„Jah, isegi väga ilusaid hobuseid. Vanaisa on tubli põllumees ega salli setukaid."

„Ja ma tohin ratsutada?"

„Nii palju kui soovid!"

„Jeesus, siis tulen kindlasti maale! Ma pole küll veel kunagi ratsutanud, aga seda saab õppida, eks ju?"

„Üsna hõlpsasti."

„Tore!... Ja sul on seal kindlasti ilus elumaja, niisugune meeldiv mõisamaja nagu kinos?"

„Ei, elumaja on vana, päris harilik talu-hoone... Aga ma võin ehitada uue ja ilusa, just säärase, millist sa ihaldad.“

„Kas tõesti!?“

„Muidugi. Elumaja ehitamisega teeme kohe algust, et ta oleks meie kihluspäevaks katuse all. Aga nüüd ütle mulle, millist ehitusstiili sa eelistad?“

Loori satub kitsikusse. Jeesus, ehitusstiilist tal pole üldse aimu. Ja mida nüüd kosta? Tõsi, ta on näinud kinos nii mõningaidki mõisamaju, selliseid ilusaid, valgeid... Aga kes talle nüüd ütleks, mis stiili need majad olid! Kuid siin nõutakse talt parajasti vastust, ja ta ei tohi ometi näida nii lollina! Oot' — ta ju luges hiljuti üht prantsuse romaani ja selles oli juttu villadest...

„Kaarel!“ hüüab neiu säravi silmi. „Sa ehita mulle barokkvilla —“ Kuid ütelnud selle, ta juba kahetseb. See oli kindlasti mõni võimatu rumalus! mõtleb ta, söandamata tõsta poisile pilku.

„Milline õnnelik mõte!“ innustub Kaarel. „Ah, barokkvilla on ainus, mis sobib sinna järve äärde, tammikusse. Sul on maitset, seda peab ütlema!“

Loori hingab kergendatult. Jah, mõnikord väljub ka rumalast peast üsna tarku ja maitsekaid mõtteid. Aga ta läheb juba homme linnaraamatukokku ja... Noh, küllap seal juba leidub midagi ka barokkstiili kohta.

„Kas oled Rastrelli austaja?“

„Jah, see saks meeldib mulle väga!“ kostab tüdruk uljalt, kuigi ta kuuleb seda nime esmakordselt. Ei, homme ta läheb kindlasti raamatukokku! otsustab ta.

„Tehtud, ehitan sulle kauni barokkvilla! Pä-

rast pühi sõidan maale ja alustan kivide vedu, et kevadeks oleks ehitusmaterjal kohal. Villakavandi lasen teha pealinnas — "

„Ons sellega nii kiire?"

„Aga muidugi! Barokkvilla ei valmi nii kiiresti, see on kaunis keeruline ehitis. Aga küllap me sellega toime tuleme."

„Jah, aga kui sa sõidad maale, siis ei näe ma sind enam —"

„Pole viga," lohutab teda Kaarel. „Ma teen vajalikud korraldused ja sõidan jälle tagasi, küllap vanaisa ajab kõik asjad jutti."

Loori muutub taas rõõmsaks.

Kuna proua Agathe pole kodus, jätkub noortel veel küllaltki aega sepitseda tulevikukavu ja neil jätkub juttu kogu õhtuks. Siis näib tüdrukule midagi meenuvat ja ta siirdub kähku oma tuppa. Naastes on tal käes tilluke pakike, mille ta ulatab poisile.

„See on sulle," ütleb ta häbelikult. „Aga sa tohid seda avada alles siis, kui... kui jõuad tagasi pealinna, mitte ennem!"

„Hüva, ma sõidan sinna juba homme."

„Kas oled nii uudishimulik?"

„Õudselt!"

„Noh, siis ava pakike juba täna, aga hiljem, omas toas."

„Pead sina ka olema nii salapärane," muigab Kaarel, peitnud pakikese oma rinnataskusse. „Muide, kuis on nüüd lugu sinu peavaluga?"

„Oh, see ei valuta mul enam põrmugi!"

Hiljem, istudes omas toas, võtab Kaarel taskust neiu antud pakikese, mis levitab õrna parfüümi. Ta vaatleb seda tüki aega ebaldes ja kõrvaldab siis siidpaberi. Nüüd hoiab ta käes

kaunisse kuldraami inkrusteeritud elevandiluust ovaalset miniatuuri, kust talle vastu naeratab Loori sulnis näoke. Jumaluke! hüüatab ta, surunud kauni eseme vaistlikult huulile. Väikseke on tõesti tore tüdruk. Kaarel märkab, et ovaali tagaküljele on midagi imepeenelt graveeritud; võtnud laualt tugeva luubi ta loeb üsna ladusasti:

„Kui naeratab Sull' teine neiunägu,
siis tähisena Sul julgust olgu
mull' saata tagasi see tillukene lelu —"

Kaarlit vallutab äkki sügav hardus ning ta mõistab, miks seda kalliseset tohib vaadelda vaid omas toas... Jumaluke, milline armas tuisupea on see väikseke! Aga ta võib olla päris rahulik, seda tillukest lelut ei saadeta talle iial tagasi...

— — —

Vastse aasta veebruaris saab Loori proua Elselt tungiva küllakutse, mis teeb tüdruku rahutuks. Jeesus, mida talt küll tahetakse? Ons Kaarel midagi kõnelnud oma emale või... Ah ei, seda liuvälja asja räägitakse üksnes koolis. Anja on lihtsalt võimatu! Ja ometi usuvad teda kõik kooliõed. Inimestel on ju üldse pahandav kalduvus uskuda oma ligimesest üksnes halba, head ei usuta nii hõlpsasti!... Kui vanaproual on see asi siiski täos? Selle mõtte juures valdab tüdrukut jubedus ja ta võtab pererahva ukse taga tüki aega hoogu, enne kui söandab helistada.

Ukse avab nooruslik teenija, kes juhib seesmiselt väriseva tüdruku võõrastetuppa, kus proua Else istub üksinda. Vana daam tõuseb otsekohe, et külalist vastu võtta; kuid enne kui ta lükkab oma tugitooli ümara laua juurde tagasi, ta katab

kinni tuhmunud, vana brokaadiga midagi, mis lebab ta ees laual.

„Andestage, mu laps, et tülitan teid oma kutsega," ütleb ta teenija väljudes. „Palun istuge siia, minu lähedale, sest mul oleks teile midagi ütelda —"

Teenija siseneb taas ja asetab lauale miniatuurse, ehtsast sèvres-portselanist teeserviisi ning väljub vaikides. Proua Else täidab tassid ja ulatab neist ühe Loorile.

„Kas soovite küpsiseid?"

„Jah, palun."

Proua Else rüüpab oma tassist teed ja uudistab ühtaegu teraselt oma külalist. Päris kenakene teine — ega sel Kaarlil ei puudugi just oidu, vägagi kenakene, ilus tüdruk. Jah, poisil näib olevat tõesti maitset, kuid... Noh, sellest nad veel kõnelevad. Ning vana daam asetab oma teetassi otsustavalt kandmikule.

„Pole kahtlust," ütleb ta, „et teie imestlete, miks saatsin teile selle küllakutse, eks ju? —" Ning kuna ta kõneleb, tõstab ta vana roosa- ja hõbedakirju brokaaditüki, mille alt tuleb nähtavale piklik ümbrik. Ta ulatab selle kohmetule tüdrukule. „Olge heaks, lugege, see kiri puutub teisse ja minu pojasse. Kuulaksin meelsasti teie arvamust kirja sisu kohta —"

Loori võtab areldi ümbriku ja viivitab hetke, otsekui millekski luba küsides. Siis ta avab ümbriku. Tüdruk tunneb ainsal pilgul Anja käekirja, mida pole püütudki moonutada... Jessus, see koletis on teatanud kõigest vanaprouale! Mis nüüd saab!?

Proua Else vaatleb tüdrukut uurivalt. Tema pilgu eest ei jää varjule neiu kohmetus, millest

ta teeb vastavad järeldused. Nõnda nad vaikivad tüki aega ning see vaikus muutub juba piinlikuks.

„Palun ütelge mulle, armas laps, kas selles kirjas toodud süüdistused vastavad tõele?“

„Jah, kuid mitte täiesti.“

„Kuidas seda mõista?“

„Ma — — ma ei saa anda teile seletust... Vahest proua kõneleb oma pojaga... Aga ühte palun uskuda! Ma pole kunagi joosnud järele teie pojale ega ole ka riputanud end talle kaela — see osa kirjast ei vasta tõele.“

„Aga see juhtum seal liuväljal? Kas mu poeg suudles teid kogu rahva silme all?“

„Ei, ta tegi seda üsna varjulises kohas... Anja, selle kirja autor, luuras meie järele kogu õhtu... Ta on nimelt kole kade, see Anja —“ Tüdruk vaikib ja silmitseb vana daami kohkunult. Nojah, nüüd ta ütles jällegi midagi hästi rumalat! mõtleb ta ängistunult. Kuid neiu kogub end kähku ning jätkab usaldavalt: „Proua vahest teab, et... et inimestel on pahandav omadus kõnelda oma ligimesest pigemini halba kui head. Olen seda kogenud oma kodulinnas, kus igaüks peab elama äärmiselt korralikku, väikekodanlikku elu, milles keegi, jumal hoidku, ei tohi leida vähematki laitmisväärset... Ah, nad on nii mürgised ja sallimatud, need väikelinna inimesed —“

Proua Else kuulab imestelles Loori seletusi ja ta peab möönma, et tüdruk oskab üsna hästi iseloomustada neid väikelinna inimesi. Jah, ta on tõesti kenakene ja mis ime siis, et Kaarel on tasse nõnda hullunud, et unustab koguni kõik viisakuspiirid ning sündsustunde. Jumal seda

teab, aga nüüd on uus aeg, uued kombed ja tõekspidamised, mis ei mahu küll tema arusaamise raamistikku, kuid mis võivad vahest olla omast kohast õigedki... Näib, et nüüdisaja noori eraldab vanemast põlvest mingi kummaline vabameelsus, mis jääb temale mõistmatuks. Nähtavasti on sõda asetanud noortesse revolutsioneerivalt vaba seltskondliku käitumise ning kombed. Jah, maailm on põhjalikult muutunud...

„Pean teile ütlema," sõnab ta siis lahkesti, „et ma ei taha teha teile mingeid etteheiteid, sest asja algatajaks seal liuväljal võis olla ka mu poeg... Ma tahtsin üksnes kuulda teilt endalt selle piinliku asja kohta midagi lähemat... Ka sooviksin ma teada, milline on teie vahekord minu pojaga."

„Oh, päris harilik!" kinnitab Loori innukalt. „Me armastame teineteist ja kui midagi vahele ei tule... Noh, siis me vahest naitume. Aga enne ma pean lõpetama gümnaasiumi ja selleks kulub veel üle aasta. Ka tahame veel oodata sõja lõppu."

See annab proua Elsel seedida. Ta on veel küllalt vanamoodne ega suuda nii kiiresti pidada sammu tüdruku ülimoodsa ja enesestmõistetava mõttekäiguga. Ning vanal daamil kulub tükk aega, enne kui ta suudab toibuda hämmastusest. Jah, seal nad nüüd on, need noored tuisupead, muudkui toimetavad kõike salaja. Seda ta poleks Kaarlist kunagi oodanud!

„Kas olete mulle kuri?"

„Ah ei, mu laps," tõrjub proua Else segasena. „Ma ainult ei mõista, miks peate kõike seda hoidma nii salajas —"

„Oh, Kaarel tahtis avaldada meie kihlust juba jõulu ajal, kuid mina olin vastu!“

„See on teist väga mõistlik, sest Kaarlil on veel vara mõtelda abielule. Ta peaks enne lõpetama ülikooli, mida naisevõtt võiks kuidagi takistada —“

„Noh, ma pole veel kuigi vana ja võin oodata! Proua võib juba uskuda, et mina ei püüa Kaarlit kunagi mõjustada, arvan, et see ei tooks õnne.“

Tüdruku ootamatu leplikkus teeb proua Else nõutuks. Ka eostub vana daami emalikus südames tolle südi olendi vastu tilluke poolehoiusäde, mis lööb idanema ja kasvab lausa meelisegava kiirusega.

„Kas armastate väga mu poissi?“ küsib ta pehmelt.

„Oh, ta on mulle kõik!“

„See on hea, mu laps, ja kui Kaarel teid nii väga tahab, siis pole mina vastu.“

III

PUNGAD VARAKEVADEL

Kaarel väljub sel hommikupoolikul instituudist, et puhata pärast pingutavat eksamit ja tunda veidi rõõmu helgest kevadepäevast. Läbinud parajal käigul Zabalkanski prospekti, ta pöördub Nevskile ja peatub Kaasani kirikuesises pargis. Mõnutundel ta istub lähemale pingile ja läidab paberossi. Kõikjal sulisevad kevadised veed ja puud-põõsad on täis pakatusküpsi pungi.

Ning noormees tunneb äkki, et on saabunud too eriline kevadejärk, mil virgub loodus ja helgab elustav päike, mil sulisevad kiiresti tõttavad veed ja häälitseb lind, mil taevas on nii õrnsinine, looritatud puhtate valgete pilveviirudega ja mil läbipaistvas õhus hõljub tugevaid kevadelõhnu. Ah, kõik see on nõnda mõjuv, isegi siin, keset suurlinna kivist labürinti. Teda läbib tugev rõõmuvärin ja ta peab mõtlema Kaunissaarele, kus on juba käimas barokkvilla ehitustööd. Tal on teha veel mõned eksamid ja siis ta sõidab kodumaale, et võtta isiklikult ehitustöist osa ja kohata Loorit.

„See ju olete teie, mu kallis kolleeg!“ kajab samas rõõmus mehehääl. „Arvasin teid viibivat instituudis, eksamil.“

See on Nikolai Bibikov, üks Kaarli aristokraatseid kolleege, koos noore neiuga. Kaarel ängab kolleegile käe ja teatab siis, et ta just tuli instituudist.

„Loodetavasti sooritasite eksami?“

„Sedakorda küll.“

„Ja professor? Oli ta täna tujus?“

„Vägagi, küsis peenusteni.“

„Hm!... Teil näikse olevat kaunis isevärki arusaamine tujusolemisest. Muide, minul ei vea kunagi selle professoriga, ikka ta kukutab mind läbi.“

Siis esitellakse Kaarlit noorele neiule, kes osutub Bibikovi nõbuks Niina Pavlovna Štšerbatoviks. Kaarel märkab kohe, et daam on haruldaselt kaunis. Ta elegantne, ümbrust lausa väiksekstegevalt lihtne kevadkostüüm rõhutab oivaliselt ta kuju saledust; neius on kõik kuidagi täiuslikult kooskõlas, kui mitte arvestada ta näo õrna kahvatust, mis on veidi vastuolus täidlaste punaste huultega.

„A propos [1],“ pöördub Kaarel kolleegi poole. „Ma ei juhtunud teid nägema eksamil —“

„Sooritan oma eksamid sügisel,“ teatab Bibikov punastudes. „Nõnda on mul suvel aega süveneda aineisse.“

„Mugav, kuid suvel töötavad väga vähesed üliõpilased.“

---

[1]) muuseas.

„Miks arvate seda?“

„Vaim on küll valmis, kuid liha on nõder —“

„Palun väga,“ õiendab Bibikov jahedalt. „Ma sooritasin ka osa esimese kursuse eksameid sügisel, ja üldse —“

Kaarel ruttab sedamaid rahustama oma solvunud kolleegi ning juhib kõneaine osavasti mujale. Kuid daam tõstab tema poole kavala pilgu, milles elab noor, vilgas, vaoshoitud ja hüppevalmis mõistus. Ta ei ütle küll midagi erilist, kuid jälgib noormehe vestlust nähtava huviga. Monsieur Aitsami mõtted tunduvad talle nii algupäraseina, tulvil siirast ning vaimukat uudsust. See mees on kindlasti väga huvitav isik ja näib, et ta on saanud igati laitmatu kasvatuse — see ilmneb igas ta sõnas ning liigutuses. Ja millise võrratu kergusega ta mängleb oma mõtetega, otsegu kummipallidega, lennutades neid edasi-tagasi vähimagi pingutuseta. Ah, monsieur Aitsam on tõesti omaette haruldus, keda ei kohta mitte igapäev — liiati veel tema seltskonnaringis, kus pillutakse üksnes kulunud, teistelt laenatud mõtteid, arvamusi ning võrdlusi, mis on nii tüütavad!

Nõnda uudistab Niina Pavlovna noormeest üha kasvava huviga. Talle meeldib Kaarli mehine rüht, võimas laiaõlaline kuju, vaimukas nägu, kus põlevad suured küsivad silmad, kummalised silmad, mis leegitsevad mingi imeliku, võluvalt tumeda tulega, millest hoovab tohutut jõudu, otsustamisvõimet ning tarmu. Ah, selliseid silmi ta pole veel iial näinud! Ja kui mannetu on tema kõrval Nicolas, ta aristokraatne nõbu! Monsieur Aitsam on kindlasti õudselt

tugev, ta võiks Nicolas' ainsa survega puruks litsuda nagu putuka — ta.. ta on Cuchullain![1])

Neiu on noormehe vastu armastusväärne ja kohtleb teda erilise austava graatsiaga, mis peaks meelitama iga meest. Kuigi ta sooviks monsieur Aitsami kohta kuulda midagi lähemalt, sooviks teada ta seltskondlikku seisukohta ning sotsiaalset päritolu, keelab noore daami valitud isikupärane maitse teda laskumast labaste päritlusteni ja nii ta väljendab oma uudishimu üksnes põgusalt poetatud pilkude kaudu. Niipalju ta siiski taipab, et monsieur ei kuulu tema ringi, ei kuulu kõrgemasse seltskonnaklassi, kuid see teadmine ei vähenda põrmugi ta huvi. Lõppeks on tema seltskonnaringi kuuluvate inimeste mõistus, isegi targemate oma, üsna piiratud ja väärtusetu, kui sel puudub toit ja ulatus; kui nõrgalt on taoti põhjendatud nende isekad tõekspidamised ja kui ükskõikne on nende tähelepanuvõime. Kõik nende mõtted on nõnda sagedasti korduvad, varieerudes tuntud ning hõlpsasti õpitavais vormes, moepäraselt vahelduvais ja sama hõlpsasti õpitavais mõisteis.

Mon Dieu! [1]) Milline kuulmatu mõõt keskpärasust ümbritseb õieti toda aristokraatset ringi, kus ta on sündinud ja kasvanud! Kõike, mida nad kõnelevad, võib tüütuseni kuulda igas salongis, võib mällu jäädvustada, mis seltskonnas arvatakse poliitikast, teadusest, kunstist ja kirjandusest! Kuulates neid esitamas ja kaitsemas oma arvamusi, võib igaüks suurema vaevata valida nende konventsionaalsete arvamuste hul-

---

[1]) Ossiani lauludes ülistatav sangar.

[1]) Mu Jumal!

gast sobivama „oma arvamuse“, mis peab olema igal seltskonnainimesel.. Nõnda pole kellelgi erilist vajadust vaevata mõtlemisega oma aju, sest hoopis mugavam on opereerida teistelt laenatud mõtete ning tõdedega.

Jah, nende inimeste ainsaks tegevuseks on teiste külastamine ja elunautimine. Nõnda nad muutuvad paratamatult labaseiks ning pealiskaudseiks — neid erutavad üksnes ebamäärased mured, veendumused ning ihad... Neil puudub tõeline vaimne kultuur ja nende haridus on vaid pinnapealne vööp, mis ei küüni sügavale. Nii nad elavad mõttetut elu, esindades mingeid valitud olendeid, kuid tõeliselt seda mitte olles. Nende luksusliku elu mugavus on üksnes edevuse rahuldamine, mitte ihu peenendatud vajaduste küllastamine.

Veel palju muidki mõtteid läbib sel hommikupoolikul Niina Pavlovna aju. Haaratuna mingist meeliülendavast liigutusest, mida manab esile vööra noormehe lähedus, ta peab vaistlikult mõtlema teda ümbritsevale seltskonnale, kelle vastu ta tunneb põlgust.

Niina Pavlovna on orvuke ja elab juba mitmendat aastat tädi majas, kuhu ta asus kohe pärast isa surma, kes pärandas talle väikese varanduse, millest piisab üsna lahedaks ning muretuks eluks. Ta põlvneb vanast aadliperekonnast, kelle tütreil peab olema nagu nende emalgi, varem või hiljem, oma kindel seisukoht vene kõrgemas seltskonnas, milleta nende elu pole üldse kujuteldav. Ta sai hea kasvatuse ning korraliku hariduse, mis sisendab tasse ülevaid tundeid, kuid ilma neid kooskõlastava mõtteta. Olles valmis oma seltskonnaringist üle olema,

ta alistub siiski sellele, mida tema ringis loetakse sobivaks. Temas puudub harmoonia, mida asendab sünnipärane graatsia — miski ei ole temas teesklev, vähemalt mitte näilikult. Ta senine elu on möödunud libedasti ja ta süda, mida hällitanud menu, on aegamööda muutunud seltskonnadaami nõudlikuks südameks, kes võtab vastu esinevaid meeldivaid tutvusi ja uusi isikuid säästliku ettevaatusega. Ta on veetlev tütarlaps, vaheldumisi rõõmus ja nukker, ilma et ta püüaks teeselda üht või teist. Taoti ta ilmutab õrna meeleliigutust, siis jälle kuiva valjust; võib-olla kõik ja näida sellisena, mis talle parajasti sobib.

Vestelnud tubli tunni, meenub Kaarlile, et ta peab minema tagasi instituuti, kus algab peatselt vastne eksam.

„Monsieur Aitsam," sõnab Niina Pavlovna lahkudes. „Ma ei tea küll, kas need mõned hetked, mil me vestlesime, pakkusid teile küllalt veetlust, et mul oleks lubatud loota teid näha kord Nicolas' külalisena mu tädi majas. Kardan siiski, et ses soovis on tohutult isekust ja nii jätan otsustamise üksnes teie hooleks —"

Need laused öeldi sellisel võrgutaval toonil, et Kaarlit läbis kuum juga ja ta ei suutnud keelduda küllakutset vastu võtmast. Ning lahkunud oma kaaslasist ja kulgedes üksinda Zabalkanski prospekti, ta peab üha mõtlema Niina Pavlovnale, kelle ülev ning isikupärane sarm avaldab tasse tugevat mõju. Tont võtku! mõtleb ta. Säärast iludust ei kohata mitte igapäev, isegi mitte pealinnas, kus ometi on nii palju kauneid naisi...

Õhtu eeli, sooritanud õnnelikult oma teise

eksami, ta sammub mõtlikult piki Fontanka hämarusse mattunud skvääri, kus asub tema korter. Ta elab, muide, juba teist aastat erukolonel Buhvostovi juures, kus tal on kasutada peale võõrastetoa veel luksuslik kabinet ja ruumikas magamistuba. Kodus ta laskub sügavasse klubitooli ja istub tüki aega liikumatult.

Ta tunneb endas ärkavat mälestusi, päeva jooksul ununenud mälestusi, mis taastuvad nüüd üpris selgesti, ilma et ta teaks, mispärast. Ta kujutelma sujub Niina Pavlovna veetlev kuju ning ta kõrvus heliseb neiu mahe, võrgutav hääl... Jah, see aadlidaam on tõesti kaunis, erakordselt kaunis! Aga miks ta õieti mõtleb sellele? Mis ühist tal võib olla tolle võluva daamiga? Tont võtku, ta ju võttis vastu küllakutse! Jah, seda ta tegi.

Kaarel sööstab püsti ja kõnnib ärevana edasi-tagasi piki kabinetti. Siis ta peatub kirjutuslaua juures, avab ühe laekaist ja võtab sealt imeväärse vanahõbedast kastikese, milles ta hoiab Loori kirjasid. Avanud kastikese, ta vaatleb tüki aega selle sisu. Kõige peal lebab ovaalne miniatuur, mille ta võtab sõrmede vahele, silmitseb talle vastunaeratava tüdruku sulnist näokest ja loeb siis tagaküljele graveeritud ridu. „Ei, üksnes sinu nägu suudab mulle nii armsasti naeratella ja sa oled mu ainus maailm, mu elu!..." Ning noormees laskub taas klubitooli, asetab kastikese põlvile ja sirvib mõtiskelles roosakaid, õrnalt parfüümitud ümbrikke, avab neist mõningaid, et lugeda mõnda vaimukat lauset või hella sõna. Nõnda ta istub kaua, peaaegu hommikuni.

Mõni aeg hiljem, sooritanud edukalt kõik

eksamid, ta sõidab kodumaale, ilma et ta oleks kordagi külastanud Niina Pavlovna tädi maja.

— — —

Barokkvilla ehitustööd arenevad osavate meistrite ning pealinna tuntud arhitekti juhtimisel jõudsasti ja sügiseks viiakse hoone õnnelikult katuse alla.

Madis, kes pole väliselt kuigi palju muutunud, on Kaarli üritusega vägagi rahul ja silmitseb rõõmustelles vastalt valmivat hoonet. Ka see ei riku ta tuju, kui ta peab ikka ning jälle tasuma pealinna meistreile ja arhitektile kuulmata kõrgeid tööpalku. Ta ei tee sellest asjagi, annab Kaarlile teotsemiseks vabad käed ja on õnnelik, et poiss on nii innukalt oma ehituse juures, millest tõotab kujuneda tõeline kunstiteos. Veidi kahju on tal neist iidseist tammedest, mis Kaarel laskis läinud talvel maha võtta, et harvenedada tammikut ja rajada sinna avara ning moodsa pargi. Kuid seegi on paratamatu ja uue hoone juures vajatakse tarbepuud. Pole viga, las poiss rühmab ja tõstab Kaunissaare au ning ilu, ta ju teeb seda enesele, ei kellelegi muule.

Ning vanaätt üha muheleb. Jajaa, las poiss teeb ja on, kuidas ise tahab, las ehitab enesele ilusa pesa, kus kõlbab elada ka temasugusel haritud mehel, küllap rahaga saab kuidagi hakkama, miks mitte. Kaunissaare on suur talu, määratu suur, kulub siia haridust ja muudki, kus sellega. Peavad need häärberid olema üksnes mõisahärradel!... Aga ammuks see oligi, kui ta tuli siia Kaunissaarde, tõusis enne koitu ja läks järve äärde, ei saanud teine magada, süda kutsus, tahtis kuulata järve häält... Ja

siis ta oli kummuli seitsmevenna kivil, nuttis teine härdasti, tahtis aru saada järve kohinast, et jääda harima esiisade põlist talu... Jah, siia ta on tulnud igal suvel, ja ega ta ole põlanud talutööd, muudkui käed külge, kus abi vaja, töökas teine, on vanaisale abiks ja toeks, hoiab Kaunissaare poole, tõstab talu au ning ilu. Jajaa, suureks teine sirgunud, kõrgesti koolitatud, aga ikka endine, süda teisel õigel kohal, oskab kuulata järve häält... Ei see poiss jää linna, seda pole kartagi, ehitab enesele häärberi ja toob viimati veel naisegi tallu, soetab peret... Jajaa, ei tema ole sündinud linnameheks, kus sellega. Las õpib, kui tahab, talu on suur, kulub siia omajagu haridustki.

Kaarel lahkub Kaunisaarest sügisel, jätnud villa sisemiste tööde järelevalve vilunud meistri hooleks. Oh, ta võib olla rahul, sest villa valmib kindlasti kevadeks. Siis ta toob väiksekese siia, paigutab ta ilusasti villa ülakorrale elama, kus on perenaise eriruumid. Aga nüüd peab tõsiselt mõtlema villa sisustamisele, ja see nõuab raha, palju raha. Tont võtku, milleks õieti muretseda! Tal on linnas majad ja neile saab teha obligatsioone. Peaasi ikka, et sisustus oleks täiuslik ja kunstipärane, meeldigu see siis isale või mitte... Ka lubas onu Jaan talle laenata kogu oma vaba raha ja seda tal peaks olema kaunikesti. Ei, rahaküsimusest ta saab kuidagi üle, see on kindel.

Ning Kaarel sõidab lõbusas meeleolus pealinna, et jätkata instituudis oma õpinguid. Vabal ajal ta külastab pealinna suuremaid antikvaare, nõutleb kunstnike ning asjatundjatega. Nõnda ta hangib üsna hõlpsasti hulga kauneid

ning väärtuslikke sisustusesemeid, millest paljud on omaette haruldused.

Varsti pärast naasmist ta kohtab instituudis Bibikovi, kes näib olevat üsna nukker, sest tema sügiseks jäetud eksamitega olevat täbar lugu. Nüüd on neist küll pooled sooritatud ja ta loodab ka teistega tulla toime, üksnes mehaanika professoriga olevat üha löömist, kes kukutanud ta taas läbi, nagu seda võis juba ette näha. Vahest kolleeg Aitsam on nõnda lahke ja abistab tal ainega veidi lähemalt tutvuda?

„Miks mitte," soostub Kaarel vastutulelikult. „Võime ju mõned õhtupoolikud töötada. Aga ma paluksin teilt mõningaid vastuteeneid —"

„Olen täiesti teie käsutuses," kummardub Bibikov vene aristokraadi üleva viisakusega. „Vahest seletate lähemalt, millega võin olla teile kasulik?"

„Teil on pealinnas laialdasi tutvusi ja mõningail neist leidub vahest ehtsat Boulle-mööblit, mõtlen nimelt André Charles'i oma. Vajan mõningaid esemeid oma barokkvilla sisustamiseks. Kui teil nüüd jätkub lahkust, siis —"

„*Mon Dieu!*" hüüatab Bibikov imestelles. „Kas olete mõtelnud sellele, et ehtne Boulle-mööbel kuulub muuseumiväärtuste hulka!?"

„Jah, just sellepärast ma soovingi seda osta ning palun teie lahket kaasabi."

„Hm!... Ma ju möönan, et minu tutvusringis peaks leiduma mõningaid esemeid, kuid ma pole kindel, et keegi soovib neid müüa. Ka tuleb arvestada hinnaküsimust —"

„Ah, rahaküsimus ei tee mulle raskusi, peaasi, et leian, mida vajan. Kui külastate mind

lähemal ajal, siis näitan teile oma villa sisustamiskavandeid, et te oleksite asjaga kursis."

„Sobib. Omalt poolt teen kõik, et tasuda teie lahket vastutulekut. Ja kui meil on õnne, siis hangime teile mõne mööblitüki. Kõnelen ses suhtes oma emaga, ta on nimelt asjatundja."

Järgnevail päevil külastab Bibikov sagedasti Kaarlit ja nad töötavad mehaanika eksamikava üsna põhjalikult läbi. Ning kui Bibikov sooritab lõppeks oma eksami, ei jõua ta kolleegi küllalt tänada. Aga nüüd peab monsieur Aitsam külastama kord ka nende maja, sest tema emal olevat õnnestunud leida mõned Boulle-esemed. Külastagu kolleeg neid lähemal neljapäeval, mil emal on vastuvõtt, küllap ta siis kuuleb neist esemeist.

Anna Aleksandrovna Bibikovi salong on avar ning eredasti valgustatud. Seinagobeläänel ja suuril, kuldraamesse suletud vanaaegsete joonistega pannoodel on loetlematute lampide ja tohutu kroonlühtri valgustusel mingi mahe ning elav värving. See on imeväärne salong, mille sisustise peen maitsekus, detailide luksuslik uhkus ja mingi tabamatu harmoonia hämmastab Kaarlit.

Avaras ruumis liigub muretult ning eksimatult hiilgav seltskond, kes on rikas ja omab eesõigusi ning aristokraatseid traditsioone, mis annavad talle sotsiaalse võimu. See on omaette maailm, hoopis erinev sellest, kus Kaarel on harjunud liikuma, see on maja, kuhu on kogunenud ülimuslik eliit ja kus temataoline noormees võib saada maitse ning elegantsi õpetust. Kogu seltskond koostub eranditult isikuist, kes käituvad kauni isikupärase viisakuse, tõelise

elegantsi ja ülimusliku uhkusega, mis on kooskõlas nende valitud kõneviisi ning elulaadiga.

Kaarlis tekib äkki tunne, et ta on astunud soovimatu tulnukana võõrasse maailma, kus ei leidu ühtki temataolist lihtsat kodanlast, ja see ebamugav tunne võtab talt tavalise enesekindluse. Kuid majaproua tervitab teda ülilahkesti, mis abistab tal võita oma esimest kohmetust.

„*Ah, c'est bien aimable à vous, monsieur Aitsam, d'être venu voir une pauvre malade*[1]," sõnab vana daam leebelt, esitelles Kaarlit oma mehele, kes on tsiviilkindrali hiilgavas univormis.

„Ons madam haige?" küsib Kaarel laitmatus prantsuse keeles.

„Üksnes tühine külmetus, mis suleb mind mõneks päevaks koju," seletab majaproua lahkesti. „Aga tulge, esitlen teid oma õetütrele, kes on *la femme la plus séduisante de Pétersbourg — allons, je vous reconduirai*[2]." lisab ta naeratelles, juhtides noormehe Niina Pavlovna juurde, kes vestleb kellegi vanahärraga.

Ent neiu tervitab Kaarlit tuttavlikult ja seletab siis tädile, et ta tunneb monsieur Aitsamit juba kevadest saati. Kuna majaproual on veel muidki kohustusi, ta jätab noored vestlema ning taandub.

„Teie ei näi oma lubaduste lunastamisega just üleliia ruttavat," tähendab Niina Pavlovna

---

[1]) See on teist väga armas, härra Aitsam, et külastate haiget.

[2]) võluvaim naine Peterburis — lähme, ma saadan teid.

tädi eemaldudes. „Muide, ma ei lootnudki teid enam kohata. Kuis veetsite oma suve?“

„Tänan, päris hästi,“ kostab Kaarel segasena. Neiu lähedus teeb teda miskipärast kohmetuks ja ta ei leia vestluseks kohaseid sõnu — see pahandab teda.

„Nicolas teadis jutustada, et teie ehitasite endale vahepeal sulni barokkvilla,“ abistab teda neiu, kelle eest noormehe kohmetus ei jää varjule. „Kuulsin, et tahate oma villat sisustada eriti luksuslikult?“

Kaarel seletab meelsasti oma kavandeist ja nii nad satuvad aegamööda elavasse vestlusse, mis näib mõlemaid lõbustavat. Nõnda nad jutlevad, kuni majaproua võtab noormehe taas oma hoole alla, et esitella talle isikuid, kes olevat valmis müüma oma Boulle-mööblit.

Niina Pavlovna seirab mõtlikul pilgul eemalduvat noormeest, kes näib kõigist lähedalolijaist tublisti pikemana. Jah, ta on tõesti Cuchullain! mõtleb neiu, suutmata irrutada mehelt pilku. *Mon Dieu,* miks peab just tema, see võhivõõras mees, talle nii üliväga meeldima!? Aga see on hea, see on väga hea, et ta lõppeks ikkagi tuli... Nina Pavlovna tumedais silmis süttib õnnelik sära. Kuid samas libiseb ta sisimasse hämar rahutus — see on nagu tilluke kihk, mis paisub kiiresti piinlevaks kahtluseks. Dieu, monsieur Aitsam tuli küll siia, kuid mitte tema pärast! Ah, ta ei tähenda vahest sellele mehele mitte kui midagi?

Kaarel lõpetab vahepeal oma läbirääkimised ja väljub rahul olles Bibikovi kabinetist, et siirduda salongi. Kohalt, kuhu noormees jääb seis-

ma, ta hoomab, et Niina Pavlovna istub ikka samal toolil ja vestleb pika kaardiväelasega, kes püüab mõtteissevajunud daami lõbustada. Ning seistes nõnda ta juhib ikka ja uuesti oma pilgu kaunile olendile, kelle haarav ilu mõjustas teda juba kevadel.

Mitmed kogenud isikud väidavad, et see, mis mehi ilusa naise juures eriti võlub, on tõeliselt vaid illusioon, mida kaunitarid oskavad nõnda kütkestavalt esile manada, mõjustades meeste kujutelma. Kui see on nii, siis oskab küll Niina Pavlovna täiuslikult käsitada toda naiste salapärast relva. Ning Kaarel, silmitsedes teda üksijäri, peab möönma, et kõigist naisist, kelle ilu on teda siiani kütkestanud, pole keegi mananud veetlevamat pilti kui see aadlineiu. Ta astub uljalt kaardiväelase kõrvale.

„Mul oli õnne," teatab ta neiule, kelle silmad löövad kummaliselt särama. „Leidsin teie tädi lahkel kaasabil esemeid, mis on omaette harulduseḍ," lisab ta rõõmsasti, märganud, et kaardiväelane eemaldub.

„Ah, see on tore!" hüüatab neiu. „Kunas lähete neid esemeid vaatama?"

„Homme."

„Kas ma olen ebaviisakas, kui palun teid kirjeldada neid esemeid veidi lähemalt?"

Kaarel laskub vabale toolile ja kirjeldab põhjalikult pakutavaid mööbleid. Siis läbib ta aju oivaline mõte.

„Ma ei tea küll, kas see teile sobib," ütleb ta, „kuid mind rõõmustaks väga, kui teie saaksite homme asendada oma tädi, kes on haiglane ega tohi väljuda. Nõnda juhiksite mind neisse pe-

rekondadesse ja näeksite ühtlasi ostetavaid esemeid."

„Aga muidugi sobib!" innustub Niina Pavlovna. „Olen homme täiesti vaba ja teie võite mulle järele sõita igal ajal."

Kaarel kummardub tänades.

IV

ÜLE SÜGAVIKU

Järgnevalt külastab Kaarel sagedasti oma kolleegi vanematemaja, kus ta leiab ootamata lahket vastuvõttu. Muide majaproua kaldub küll algul nägema noormehes tõusikut, kelle viibimine majas võiks tunduda seltskonnale ebakohasena, kuid hiljem ta veendub vastupidises ja seda tänu oma pojale. Monsieur Aitsam sobib igasse aristokraatsesse salongi, seletab Nicolas vanemaile. Eriti veel nüüdisajal, kus kodanlus omandab kõikjal üha kasvavat mõjuvõimu. Ta on heast ning haritud perekonnast, tema vanaisa on põline mõisaomanik ja isa tohuturikas suurkaupmees, kes teenib ainsa päevaga rohkem kui mõni kõrgem riigiametnik aastas. Ka oskab ta laitmatult käituda ja olles ülimalt andekas tõuseb kord teenistusredelil väga kõrgele. Ja üldse tuleb vene aristokraatial varem või hiljem revideerida oma iganenud eelarvamusi ning võtta kord teatavaks, et raha, teadus ja kunst moodustavad uuemal ajal tolle sotsiaalse kolmiku, kuhu on asetunud võimu kilp!

„*Enfant terrible!* [1]" hüüatab proua Bibikov naeratelles.

---

[1]) Hirmus laps!

„Kardan siiski, et Nicolas'l on õigus," arvab vanahärra mõtiskelles, „sest tark pea, kõrgem haridus ja tohutusuur rahapung väärivad nüüdisajal vahest enamgi kui suur nimi, mille kandja on vaesevõitu. Aristokraatia on küll ühiskonna hiilgav pärl, kuid tõeliselt kasutu, olles üksnes inimtõu kuulsuseks ning auks. Kodanlus ja proletariaat on seevastu ühiskonna organism, mõte ning reaalne tegujõud. Rahvas ju tahab alati näha ülemkihi kätes rikkust, võimu, tegujõudu, sõnu, mõistust ja hiilgust — need on peamised võimutegurid, milleta igasugused eesõigused kokku varisevad. Suur kunstnik või kirjanik on tõeliselt oligarh, sest tema mõju ulatub läbi mitme sajandi ja tema looming on paljudele seaduseks. Monarh istub küll troonil, on ümbritsetud hiilgavast aristokraatiast, kuid kõigi selja taga seisab rahamagnaat, kes valitseb tõeliselt rahvamasse, valitseb toda reaalset tegujõudu, mis loob väärtusi. Viimased on aga elusooneks, elu ainsaks aluseks, andes aristokraatiale vahendeid mõnulemiseks. Nõnda on ülemkiht sõltuv üksnes rahamagnaatidest ja seda ta peaks tõesti päris kindlasti arvestama."

Ning perekond, jõudnud sääraste sügavate elutõdedeni, kohtleb Kaarlit lahkesti. Kuid ühtaegu, et kuidagi õigustada noormehe viibimist oma salongis, nad levitavad targu kuulduse, et monsieur Aitsam on tohuturikka rahamagnaadi poeg ja et tal on isa kaudu suuri sidemeid. Muide, perekonnal on vene aristokraatseis ringes üsna silmapaistev seisukoht, mida ta võlgneb üksnes piinlikult hoolsale tutvustevalikule ning oskusele anda oma majas „head tooni".

Aleksei Petrovitš Bibikov, tõeline salanõu-

nik, põlvneb vene pisiaadlist. Ta tõusis teenistusredelil tippudeni oma naise sidemete kaudu, kes kuulub vanasse ning kuulsasse aadlisuguvõssa. Olles küll tähtis riigiametnik, ta pole siiski kuigi vaimukas. Tundes ihalust kõige vastu, mis on valitud, viisipärane ja peen, taotsedes külastada üksnes aristokraatsemaid maju, väljendades alati üksnes usklikke, keisririiki pooldavaid ja ülimalt korralikke mõtteid, teda peetakse pedantselt konservatiivseks ning usaldusväärseks. Seda enam veel, et ta oskab austada kõike, mida peab austama, põlata kõike, mida peab põlgama, ja mitte kunagi eksida ühegi seltskondliku tõekspidamise vastu. Nõnda ta pääseb vabalt kõigisse paremaisse majusse ja võtab ühtaegu oma majas vastu peaaegu kõiki tolleaegse Petrogradi tähtsamaid isikuid.

Kaarel, olles tolle aristokraatse perekonna külalislahkusest meelitatud, külastab sagedasti toda huvitavat maja ja kogeb aegamööda nii mõndagi tulusat. Ta pole nüüd enam kaugeltki nõnda roheline nagu algul, vaid liigub Anna Aleksandrovna salonges mingi ulja enesekindlusega, otsekui veetnuks ta siledal parketil kõik oma elupäevad. Ta käitub tagasihoidliku väärikusega ega kipu kunagi esile, lubades end aegajalt suurima meelerahuga esitella selle maailma võimsaile. Nõnda ta ei hakka kellelegi eriti silma ja teda harjutakse lihtsalt nägema maja alalise külalisena, veel enam — evides suurte sidemetega rahamagnaadi kuulsust ta saab kutseid mitmesse majja, kus teda samuti harjutakse nägema. Kõik see aina tõstab Kaarli eneseusaldust, äratades ta sisimas ühtlasi auahneid püüdeid. Kas tema pole lõppeks küllalt haritud ja

heast perekonnast, et mitte olla põlatud, küllalt rikas, et ümbritseda end veelgi suurema luksusega kui need aadlikud, küllalt vaimukas, et mitte sattuda pilke alla, ja küllalt meheks, et võistelda parimatega nende aadlike hulgast!

Omandanud juba poisikespõlves, Maria Grigorjevnalt saadud valusa kogemuse kaudu, tulusa harjumuse esineda vägagi tagasihoidlikult, annab see omadus talle nüüd mingi üleva väärikuse, mis leiab seltskonnas üldist hindamist, ja teda peetakse hästi kasvatatuks. Erilist armu ta leiab aga daamide silmis, kes ihalevad tema rahamagnaadi kuulsust, lõbusat vaimukust, elegantset atleedikeha, mehiselt tarmukat nägu ja põhjalikku kirjandusetundmist. Ent seltskonnadaamide ootamatu tähelepanu teeb teda veidi rahutuks, manitsedes teda käituma veelgi suurema tagasihoidlikkusega. Ta ju ei tunne veel lähemalt seltskonnadaame, pidades neid üldjoontes paljuteadvaiks, kuid ühtlasi ka kohtlasiks, teesklevaiks ning seetõttu ohtlikeks, tühiseiks ja lõppeks vägagi koormavaiks. Olles siiani üsna edukalt seigelnud vaid oma ringkonda kuuluvate tütarlastega, tal puuduvad veel kogemused, kuidas neid aadlidaame õieti kohelda.

Kaarel aimab kuidagi vaistlikult — tollest ilmsesti meeldida püüdvast vastutulelikkusest hoolimata — daamide imeteldavate naeratuste taga peituvat mingit vaimset tagasihoidlikkust, mis nii omane isikuile, kes loevad end põhiolemuselt teisi ületavaiks. Ning selle aimuse mõjul tas eostub tilluke kihk, mis paisub aegamööda puhtisikupäraseks uhkuseks, ja tema käitumine muutub jahedalt-viisakaks, peaaegu kõrgiks. Ta ei luba endale kunagi tavalisi uljaid naljatusi ega

kulunud, teatreist või kirjandusest laenatud väljendeid, pidades neid lamedaiks ning vaimuvaeseiks, tema erandlikule seisukohale mitte vastavaiks. Selliste pärlidega tohivad hiilata üksnes aadlikud, kelle sünnipärane ülevus katab nende vaimuvaesuse — tema peab olema algupärane!

Ning säärane, kõrgemas seltskonnas omasugusena koheldud tõusiku varjatud enesetundeavaldus on õieti suurim uhkus, mis nõnda omane isikuile, kes võlgnevad üksnes oma mõistusele tolle seltskondliku seisukoha, mis teised on omandanud sündimisega. Aegamööda ta õpib üsna selgesti eraldama toda rassilist tõugude erinevust, mis takistab kodanlasi ja seltskonnainimesi segunemast, kuigi nad nõnda tihedasti kokku puutuvad. Tal on lausa valus ning piinlik kuulda, kui temast kõneldakse kui „hästi kasvatatud ja intellektuaalselt arenenud rahamagnaadist“, mis osutab ikkagi vaid teatavaid piirjooni, mida kellelgi ei tule mõttesse märkida oma ringi kuuluva inimese juures! Oh, nemad on juba enne sündimist rikkad, hästi kasvatatud ja ülevad! Ning selline kindlajooneline, tema päritolu nii ilmsesti piiritlev suhtumine on talle äärmiselt solvav.

Nõnda tärkab Kaarlis võitlusiha, tärkab tahe kaotada neid eralduvaid vaheseinu ja ehitada kindlat silda üle tolle sügaviku, mis eraldab teda seltskonnast. Ta peab hoolsasti töötama! Lõpetanud kord instituudi esmajärgulise diplomiga, ta tõuseb ametiredelil kohe nelja klassi võrra ja saab „isikliku aadli tiitli“, mis tuleb muuta „põliseks“, seega ka pärandatavaks. On kord jõutud nõnda kaugele, siis on tal ka tee tippudeni avatud ja ta võib ehitada kindla silla ning teha

hiilgavat karjääri. Oh, temas leidub küllalt toda noorusjõudu, toda imeväärset, inimesile vaid ainus kord elus antavat võimet muutuda ainsaks tahteks, ainsaks mõtteks ja teha endast kõike, mida ta nõnda ihaleb. Ning uskudes, et ta teostab kord suuri asju, ta loodab tulevikust üksnes head, ja olles noor, ta pole veel pettunud oma lootuses...

Kaarel käib üha seltskonnas, käib seal au, mitte südame pärast, käib seal edevusest, et uhkeldada ilusate daamide ees oma algupärase vaimukusega. Taoti ta muutub siiski rahutuks ja uudistab end kestvalt oportunismi peeglis, püüdes avastada oma sisimas mõnda tumedat laigukest. Neil üksindushetkil ta mõtleb Loorile, kellega ta on ikka kirjavahetuses. Miskipärast ta ei arva vajalikuks tüdrukule teatada oma hiilgavast edust seltskonnas — ja just see salatsemine teebki teda rahutuks.

Üsna sagedasti ta avab teatava vanahõbedast kastikese, sirvib Loori arvukaid kirjakesi, silmitseb kaua ovaalset miniatuuri, loeb sellele graveeritud ridugi. Kuid tal pole enesele midagi ette heita ja nõnda võib see ovaal rahulikult püsida oma kohal... Ta käib küll seltskonnas, vestleb seal daamidega, kuid nad ei tähenda talle mitte kui midagi — isegi mitte Niina Pavlovna, kes on ometi nii sulnis ja näib teda üsna hästi sallivat... Ei, ei! Ta ei käi seltskonnas südame pärast! Ka kohtab ta Niina Pavlovnat harva, ainult paar korda nädalas, ja seda pole palju! Peab ju iga mees, kes kavatseb lähemal ajal kihluda, õppima tundma võimalikult palju naisi, et igakülgselt veenduda, kas ta valik on eksimatult õige...

Nõnda ta toimib antud olukorras nende mõlemate huvides!

Jah, inimene ju ei tea sagedasti isegi, mida ta õieti tahab, ja nii võib üsna hõlpsasti kujutella, et tahame üht, kuid alateadlikult soovime hoopis midagi muud... Ka on inimene teda vallanud afektide ori ja ta peab võitlema pinevat võitlust, et neist vabaneda ning muutuda enese üle täieliseks peremeheks. Üksnes see, kes on vaba igasuguseist kiusatusist ja kes võib liikuda häirimatult kõikjal, on küllalt küps, et naituda tollega, keda ta tõeliselt armastab. Sel juhtumil on tema väljavalitu juba see tõeline. Ja lõppeks ta ei tee sellega kellelegi kurja, et liigub heas seltskonnas, omandab seal endale elus nii vajalikke kogemusi, sõlmib kasulikke tutvusi ja leiab lisaks veel mõistlikku meelelahutust.

Tõsi, talle ju meeldib Niina Pavlovna, meeldib päris hästigi — igatahes tema juures ta unustab oma eelarvamused seltskonnadaamide vastu... Jah, üksnes temal on sarmi ja reipust, üksnes temas puudub teesklev püüe meeldida, puudub edev tahe olla ümbritsetud austajaist, üksnes tema lähedal võib end tunda vabana, vestelda tuttavlikult, otsekui tunneks ta toda kaunist olendit kes teab kui kaua, ja üksnes tema oskab naerda nii siira lõbususega, nii võltsimatu ehtsa elevusega, nagu oleks ta tehtud päikesest... Aga seegi noor daam on lõppeks ikkagi vaid seltskondlik tutvus, kellega tal pole midagi ühist ja kellega teda ei seo midagi südamelähedast, muidugi mitte!... Ja nõnda võib see tilluke ovaal lebada endiselt oma kastikeses.

Ning vaigistanud selliselt oma rahutuks muutunud sisimat, ta jätkab külastamiskäike pea-

linna aristokraatseisse salongidesse, leides neis üha lahkemat vastuvõttu. Kuna seltskonnas on saanud teatavaks tema Boulle-mööbli ja paljude muudegi kunstilise väärtusega esemete ostud, hinnatakse teda nüüd veel kui innukat ning pädevat kunstivarade kogujat, ja see aina lisab talle kuulsust, tõstes ühtaegu tema isikuväärtust. Aegajalt ta lähetab Loorile mitmeleheküljelisi kirju, kuid Niina Pavlovnast ta ei maini targu sõnakestki, eelistab vaikida.

Ka jõuluvaheajal, sõitnud pühiks kodumaale, ta ei pühenda väiksekest oma pealinnaelu saladusisse. Tal pole selleks õieti aegagi, sest ta sõidab kohe pärast pühi Kaunissaarde, et viibida isiklikult oma barokkvilla viimistlemistööde juures.

— — —

Niina Pavlovna jälgib sügisest saadik suure huviga monsieur Aitsami menukat esinemist seltskonnas ja teeb sellest omi järeldusi. Teda häirib noormehe jahe tagasihoidlikkus, tahtlik ja veidi pidulik tõsidus, milles ta näeb üksnes poosi — seda ütleb temale ta läbinägev naiselik vaist, mis on armunute juures tavaliselt eksimatu. Ta ei tea küll, miks monsieur Aitsam käitub selliselt, kuid hoomanud taoti noormehe pilkudes ihalevat soojust, ta sisimas tärkab soov olla oma Cuchullainile hästi lähedane, palju lähedasem kui ükski teine ja näha endal pidevalt peatumas neid kummaliselt põlevaid silmi, tabada neis ikka ja jälle armunu imetlevat soojust. Aruka neiuna ta mõistab siiski, et kõiki soove ei või rahuldada, vaid igas olukorras tuleb arvestada head ning halba.

Ta on näinud endal peatuvat nõnda paljude,

tema seisusse kuuluvate meeste pilkusid, kuid kõik need mehed on jätnud teda külmaks ja ta pole seni veel kordagi kaotanud oma südamerahu. Nõnda on ta süda jäänud häirimatuks, niisama siiraks ning mõistlikuks nagu ta vaimgi. Teda on ihaldatud, talle on tehtud hiilgavaid naitumisesildusi, tema pärast on kakeldud, on sõidetud rindele... Teda peetakse haruldaseks iluduseks, sädelevalt vaimukaks ning ülimalt sarmikaks, ta on — *la femme la plus séduisante de Petersbourg*...[1]) Aga seda ütlevad talle üksnes need teised, mitte tema, Cuchullain! Ah, tema pole talle kunagi ütelnud midagi sellist, ei kunagi!... *Mon Dieu!* Miks käitub Cuchullain nõnda tagasihoidlikult, nõnda piduliku tõsidusega!? Sellele ta ei leia vastust ja see teeb ta meele nukraks.

Niina Pavlovna, nagu kõik kaunitarid, on mõnesti edev, kuid tema edevus pole labaselt esiletükkiv — see on ettevaatlik edevus, mis alati püsib kindlais raames, hoidudes minemast liiga kaugele. Talle meeldib näha austajate ihalevaid pilkusid, meeldib lugeda nende silmist soove, mida on äratanud ta võluv ilu, kuid ta ei anna neile tunneteavaldusile mingit tähtsust. Meeste ihalevad meelitussõnad lihtsalt lõbustavad teda, pakkudes teatavat vaheldust küllaltki üksluises ning värvitus seltskondlikus elus. Kuid selline oleskelu meeldis talle kuni läinud kevadeni, meeldis tolle hetkeni, mil ta kohtas Kaasani kiriku juures monsieur Aitsamit, kelle mõju avas äkki ta silmad ja pani teda soovima midagi muud... Tema seisusse kuuluvad mehed lõbustasid teda vaid tolle kevadepäevani, vaid tolle hetkeni ta

[1]) võlavaim naine Peterburis.

ihales nende sünnipärast ülevust, nende kõrgeid ameteid, nende päritavaid tiitleid ja pälvitud aunimesid.

Monsieur Aitsamis aga meeldis talle kohe too rabav ning vaimukas algupära, meeldis kõik see, mis on tolles mehes uudset; talle meeldis ta võimas, spordimehelikult sale ning treenitud atleedikeha, tema uljas rüht ja mehine ilu. Ja need kummaliselt leegitsevad silmad, need teevad iga naise lihtsalt hulluks! Hiljem, kohanud Cuchullaini oma tädi salongis, ta õppis temas hindama üleolevat mõistust, imeväärt vilgast ning põhjalikult koolitatud mõtlemisvõimet, tõelist intelligentsi, võluvalt jahedat tagasihoidlikkust ja värviküllast kõnevõimet, mis valgustab just seda, mida ta parajasti soovib väljendada, tegemata kunagi liigseid sõnu, nagu see nii omane seltskonnainimesile, kes kõnelevad üksnes ajaviiteks... Ah, ta on ülimalt kena, see Cuchullain, kenam kõigist neist lodevaist seltskonnainimesist, sest... sest ta on Cuchullain! *Mon Dieu*, ta ütleb enese olevat eestlase, ja kui see on tõsi, siis on eestlased üks tore rahvas!

Aga ta on nii ligipääsematu, nõnda kauge ning võõras, otsekui kardaks ta läheneda teisest rassist naistele... On see rassiline uhkus või häirib teda seisustevahe? Ta ütleb enese põlvnevat vanast suguvõsast, kes harinud esiisade maad juba mitu sajandit, palju ennemini kui kroonikud hakanud mainima tema esivanemaid. Võibolla ta on üliuhke oma iidsele suguvõsale, on uhke neile legendidele, mida rahvasuu teab pajatada tema algvanemaist, on uhke oma müstilisele järvele, mille sosiskelu peab mõistma igaüks, kes tahab harida tema esiisade maid, on

uhke oma vanaisale, kes olevat ümbruskonna kõige tublim põllumees ja kelles elavat kõik tema suguvõsa eriskummalised omadused, on uhke oma tõule ja rahvale, kes erineb nii põhjalikult venelasist... Võib-olla ta koguni halvustab endamisi vene rahvust, halvustab vahest temagi noorukest aadlisuguvõsa, kes on väljunud kuskilt Aasiast ja tunginud vägivaldselt tema rahva aladele!? *Dieu,* ta ju kõneles midagi Suzdali Venest ja suurvenelaste natsiooni tekkimisest, kes olevat sulatanud endasse tohutu palju soome sugu rahvaste verd!... See on vägagi tõenäoline! Aga sel juhtumil leidub nende veres ühiseid sugemeid? Ah, miks ta on nõnda ühepoolne, nõnda julm-uhke!

Ta külastab vene aristokraatseid salonge, on kõikjal nii enesestmõistetavalt kodus, otsekui kuuluks kogu maailm üksnes temale. Ta käitub nõnda üleolevalt, peaaegu kõrgilt, nagu kuninglikust suguvõsast isik, kes on suvatsenud laskuda alla tavaliste surelike keskele... Aga seejuures ta ei tundu põrmugi naeruväärsena, sest... sest talle sobib olla teistest üle, ta ongi seda! Muidugi, temas puudub too naeruvääristav kõrk alpus, mis nii omane tõusikuile, kes kuidagi on pääsenud seltskonda. Ta ületab teisi oma algupärase mõistuse ning sädeleva vaimukusega, ta on intellektuaalselt ülev, mis on ainus ning tõeline ülevus, mis tõstab teda neist, sündimise kaudu ülevaist, mõõtmatult kõrgemale! Ta on vaimne aristokraat! Ah, kui ta ainult ei oleks nii julm-uhke!

Nõnda virgub noores daamis loomulik iha meeldida oma Cuchullainile, võrgutada teda, panna oma olemusse, kogu käitumisse, pilku-

desse ja naeratusse toda peibutavat võlu, mida levitab enda ümber õieti iga naine, kelles virgub vajadus, et teda armastataks. Ta tunneb end nagu ümber sündivat, miski uudus annab tema elule nagu vastset mahlakust ja äratab ta sisimas suure ning salapärase rõõmu. Ta on küllalt tark ning arukas, et mitte laskuda tavaliste meelitusteni, mida kasutab enamik labaseid naisi, — see võte oleks liiga odav ega annaks monsieur Aitsami juures tulemusi. Nüüdsest ta muutub noormehe vastu hästi tähelepanelikuks, kuulab nähtava huviga ta sügavamõttelisi seletusi, püüdes neid mõtteavaldusi mõista, vähemalt anda oma näole säärase arusaamise ilme, otsekui taipaks ta kõike ja kuulaks suurima naudinguga.

Taoti, kuulates mehe pühendusi, ta mõtleb ise hoopis millelegi muule, kuid tema näol püsib üha too arusaav ilme ja ta silmis helgib sügav tänu, et mees suvatseb teda üldse nõnda kannatlikult valgustada. Aaeg-ajalt, kaotanud sootuks mõttelõnga, ta esitab areldi mõne küsimuse ja väljendab siis võluva naeratusega oma tänu, kui talle antakse lahkesti täiendavaid seletusi. Neil puhkudel ta hoomab, et monsieur Aitsam aina innustub, ja vaimustudes tema huviküllase tähelepanu nägemisest satub üha hoogu, olles kindlasti veendunud, et on leidnud endale nii peene, avalioleva ja sõnavõtliku hinge, kellesse ta mõte langeb nagu seeme, mis leiab idanemiseks tänuliku pinna.

Neil õnnelikel hetkil tajub Niina Pavlovna üpris selgesti, et too julm-uhke ning ligipääsematu Cuchullain hakkab temasse armuma, ja see vastalt kindlamaks muutuv võit ärritab teda. Oh, see on kütkestav intriig, mis erutab närve ja pa-

neb vere pulbitsema, see on lõbus ning huvitav mäng, mis väärib mängimist! Ning veendudes, et nende suhteis toimub pidev muutus, ta jätkab toda suurt mängu. Iga sõna, leebe pilk ning käesurve lähendavad neid üha enam, lisades nende südameisse iga uue päevaga veidi rohkem lembust, vastastikust mõistmist ja õrna soojust. Cuchullain armastab teda, armastab alateadlikult, ilma et ta oskaks seda veel aimata. Ah, lõppeks on kõik mehed, ka parimad nende hulgas, üsna hõlpsasti võidetavad! Peab üksnes tundma nende loomust ja kasutama vastavat taktikat. Cuchullain on ligipääsematu, on julm-uhke ning üleolev, kuid ta on ikkagi mees...

Ent päevade möödudes veendub Niina Pavlovna, et tolle mehe kütkestamisel tuleb teda eelistada kõigi teiste austajate ees, mida aga võidaks märgata seltskonnas. Tõsi, ta ju on valmis oma seltskonnaringist üle olema, teda teatava piirini halvustamagi, kuid... Noh, lõppeks tuleb ikkagi arvestada toda, mida tema ringis loetakse sobivaks. Ta soovib küll nii väga, et Cuchullain kuuluks üksnes temale, kuid ta ei suuda kujutella end kuuluvana tollele mehele, tollele vene aristokraatseis ringes peaaegu tundmatule kodanlasele. Nõnda ta ihaldab küll supelda armastuses, ihaldab omada toda meest, ihaldab teda köita oma isiku külge, kuid eelistab ise olla mitte omatud, eelistab käituda seltskonnadaami säästliku ettevaatusega. Temas on kõik vajalikud omadused, et jätkata toda huvitavat intriigi, mis peab rahuldama tema naiselikku kapriisi ja tõendama talle lõplikult, et tema neitsilik uhkus, tema isekus ning voorused pole tolle mehe poolt salajas põlatud.

Niina Pavlovna teab ülihästi, et temas ei puudu midagi, mis võib äratada armastust, seda õigustada ja anda sellele kestvust. Tal on kaunis kuju ja kõik on temas kooskõlas, vähemastki liigutusest kuni meisterliku oskuseni valitseda oma häält ja sõnade armsust. Kõiki neid omadusi on täiendanud seltskondlik kasvatus, andes talle suursuguse elegantsi, millel on imeline võlu meeste kohta ja mis annab tema ringi naistele põhjust teda kadetseda. Kui monsieur Aitsam, nagu väidab Nicolas, tõuseb kord teenistusredelil tõesti kõrgele, siis ta võib üksnes võita, sest Cuchullain on küllalt rikas, et ümbritseda teda suurima hiilgusega, küllalt vaimukas, et olla targemaistki meestest üle, ja küllalt meeldiv, et rahuldada nõudlikumatki maitset. Ei, see mees ei tohi kuuluda kellelegi teisele naisele!

V

VABADUSE POOLE

Kaarel Aitsam veedab vanaisa juures vaikseid talvepäevi, leides nüüd villa ehitustööde kõrval küllalt mahti veidi lähemalt vaadelda oma siseelu, kus valitseb juba mõnda aega mingi psühholoogiline dualism, mis viib tema ihu ja hinge teineteisest kuidagi sõltumatult vastuollu, otsekui puuduks nende vahel teatav seos ja nagu valitseks kummaski sootuks omapärane seaduslikkus. Selline kummaline kahesus hämmastab teda ja ta püüab leida tolle nähtuse tõelisi põhjusi, mis esimesel vaatlusel näivad peituvat väljaspool tema teadvuse piire.

Kui inimene on vaba afektidest, see tähendab tugevaist, enamvähem järsku tekkivaist tundmusist, mis seotud mitmesuguste muutustega hingeelus ja kehalisis protsessides, siis peaks valitsema tema keha ja hinge vahel teatav kooskõla, mis annab inimesele rahu ning ühtlasi ka võime olla enese üle igas olukorras peremes. Laseb ta aga kütkestada end afektidest, siis ta pole enam enese, vaid saatuse võimuses, kes sunnib teda pahatihti järgnema halvemale, olgugi et ta

saab aru ka paremast. Nõndaks, aga mis siis temaga on õieti juhtunud? Ons ta miskipärast kaotanud oma hingelise tasakaalu ja muutunud kehaliselt lodevaks? Mis on põhjustanud selle nähtuse?

Kaarel on muide teadlik, et kõik see, mis inimesega iial juhtub, on suuresti tema enese määrata, on tema nõrkuse või tugevuse tulemus, ja nõnda ta ei anna tähtsust mitte välistele sündmustele, mis on saatuse määrata ja millede käiku ei saa keegi muuta, vaid kõigele sellele, millise kuju need sündmused võtavad temas eneses, see on sündmuste vaimsele osale. Tema arvates võib tugeva hinge- ning tahtejõuga, afektidest vaba inimene teatava määrani mõjustada sündmuste vaimset osa — seda osa, mis saab sündmusest temas eneses, tema sisimas — ja see võimaldab omakorda teatava määrani ette näha ning sellekohaselt ka mõjustada tema edasist elukäiku.

Neil enesevaatluse päevil ta mõtleb sagedasti Niina Pavlovnale, kuid ühtaegu ka Loorile. Kõrvutades mõlemaid neiusid ta peab möönma, et kummalgi on teatav koht tema sisimas. Siit õieti lähtubki too kummaline kahesus, mis teeb teda kuidagi närvlikuks, ebamääraselt võnkuvaks ning rahutuks, otsekui idaneks temas mingi salahaigus. See on nagu verepalavik, millesse ei segune küll midagi valusat, mis aga nakatab kogu tema olemuse, erutades meeli ning mõtteid. Kuidas ta ka ei ponnistu, et vabaneda tollest lummusest — see jääb püsima ja ta peab laskuma oma südamesse, et näha ning mõista seal toimuvat. Ning lähemal vaatlusel ta näebki seal kahte naisekuju: üht üliarmast ja veetlevat, kes oskab nõnda

armsasti naeratella, kes on tema esimene armastus, kes on vastanud siiani ta naisepaleusele, mille on loonud tema pimestatud kujutelm, — ja teist... Oh, see teine naisekuju on hoopis teissugune: ta on võrratu ja äratab temas võimsat iha, mis paisub lausa leegitsevaks kireks. Aga too teine pole siiski nii armas, ta äratab pigemini kehalist kui hingelist huvi, teda tahaks lihtsalt noppida, nagu nopitakse valminud puuvilja, mis äratab isu... Ah, väiksekest ta pole kunagi sääraselt ihaldanud! Ei, tema juures iha tundub olevat nagu peidetud mingi teise, hoopis võimsama, alles tumeda ning vaevalt ärganud tunde varjule, mis täidab teda otsatu õrnuse ja hella liigutusega, mis on puhthingeline tundeavaldus, mitte kehaline. Pole kahtlust, et ta armastab üksnes väiksekest, armastab sügavalt ning ebaisekalt, armastab nagu ei kedagi teist siin maailmas. Ta tunneb end olevat seotud väikesega, seotud kogu oma olemuse hooga, tunneb teda alatasa endas olemasolevana, otsekui polekski ta temast lahkunud. Üks osa Loorist, midagi ülipeent ja väljendamatut, püsib üha ta sisimas ja see on armastus, tõeline hingeline armastus, mitte iha... Ent miks väikseke valdab teda nõnda, valdab palju enam kui teised, kui too härrasdaam, hoopis teissuguselt?

Jah, aga ta ju ihaldab veel toda teist, toda suurdaami! Ons ta vahest ka temasse armunud? Ons ta langenud tolle aadlidaami kütkestavalt edevaisse püüniseisse? Ons ta tolle kauni olendi oivalisest käitumisest tüssatuna sattunud selle kummalise lummuse mõju alla, mida naistes manab meeldimisiha? Tont võtku, ta võiks küll olla tolle aadlidaami armukeseks, kuid mitte ku-

nagi tema seaduslikuks meheks, seda takistab juba nende rassiline ja seltskondlik erinevus!

Ent sõitnud vastsel aastal taas pealinna ja kohanud varsti pärast seda Niina Pavlovnat, ta tajub, et see daam tähendab talle palju rohkem, kui ta söandab enesele tunnustada. Ning teinud tolle rabava avastuse, ta ei tea, kuidas edaspidi käituda. Kui oma isiklikku väärtust tundev noormees on vallatud armupalaviku ängistavaist hoogudest, siis on tema esimeseks loomulikuks vaistuks sirutada käsi, et vallutada ihaldatud olendit; lahutab teda aga tollest olendist peaaegu ületamatu seisuslik vahemaa, siis haarab teda mingi masendav rahutus, mis üha lisab väärtust ihldatud naisele. Ja milline mees, kuulugu ta mistahes seltskonnaklassi, ei tunneks oma sisimas piinlevat rahutust, leides naises sotsiaalse, vaimse ning kehalise täiuse, mis võimaldab tal näha oma kõigi salajaste soovide rahuldamist? Kuigi see pole vahest hingelise armastuse põhjuseks, kuid ta on ikkagi suureks tunde tõukejõuks.

Olles harjunud varjama oma tõelisi tundeid, võib Kaarel Niina Pavlovna juuresolekul üsna rahulikult kõnelda tühiseist, mitte midagi ütlevaist asjust, kuid oma südames ta tõmbub endasse ja tõotab iga hinna eest omandada tolle härrasdaami. Ihalus isekuseta on üksnes haiglane nähtus — ja nõnda Kaarel otsustab tõusta kiiresti väärsele kõrgusele, et mitte olla solvatud põlastava pilguga, otsustab ümbritseda end hiilgusega, mida võimaldab talle ta raha, otsustab sõlmida kasulikke tutvusi, et nende kaudu tõusta seda kindlamini oma kujuteldava karjääri ti-

pule. Ning haaratuna selliseist püüdeist ta külastab innukalt pealinna aristokraatseid salonge, tehes ühtaegu lõpparveid oma senise eluga. Ta otsustab küll kustutada oma mälust väiksekese, kuid miskipärast ta ei saada tagasi toda ovaalset miniatuuri, mis anti talle kunagi armastuse tähisena — nii kaugele tema arvetegemine veel ei küüni. Tal lihtsalt ei jätku südant kurvastada väksekest, ja nõnda ta jätab ovaali lebama oma kastikesse...

— — —

Sama aasta veebruaris juhtub nõnda, et rahvahulgad väljuvad tänavaile ja teostavad tsaaririigis revolutsiooni. Neil unustamatuil päevil, mis jätavad kustutamatuid jälgi uute aegade ning uute inimpõlvede ajalukku, liigub Kaarel Aitsam vaikse vaatlejana mööda pealinna rahutuid tänavaid. Ta näeb, kuidas majade katuseile poetunud vana korra truud pooldajad tulistavad sealt kuulipildujaist mässavaid rahvahulki, näeb lumiseil tänavail verejälgi ja kuuleb haavatute valulisi oigeid. Ta näeb, kuidas suured hoonetekuubid süttivad kollase suitsva leegiga, ja kuuleb, kuidas püssikuulid läbistavad laksudes ärisilte, purevad aknaid ning ehitiste kauneid fassaade, külvates ikka ja jälle surma... Niisiis, — *liberté, égalité et fraternité* [1]), see prantslaste oivaline juhtlause on jõudnud otsaga Venemaale, on pannud paukuma püssid ja särisema kuulipildujad, milleta ju ei pääse vabaduse poole... Nõndaks, inimene otsib üha verejälgi, mis tei-

[1]) vabadus, elvus (võrdsus), vendlus — Prantsuse esimese vabariigi juhtlause.

sed on tema eeli maha jätnud — see on üksikasjus varieeruv, kuid muutmatu ning igavene eluseadus.

Jah, elvus on küll õigustatud nõue, kuid ükski revolutsioon, ükski maine võim ei suuda seda muuta tõsiasjaks. Milliseks revolutsioon antud olukorras ka ei kujuneks, kuidas ka rahvamassid ei möllaks ning hävitaks oma seniseid valitsejaid, ilmub varem või hiljem ikkagi uus juhtkond, kes annab rahva ebamääraseile soovele pikemaks ajaks kindla suuna, mis ei erine oma põhiolemuselt kuigi palju senisest, revolutsiooni kaudu hävitatud suunast...

Ning mõlgutades selliseid mõtteid jätkab Kaarel Aitsam oma rännakuid, näeb ja kuuleb nii mõndagi, mis annab talle eriteluks küllalt materjali. Nõnda ta satub ühe eeslinna tänavasoppi ja vaatleb vaikselt, kuidas tihe rahvajõuk piirab üksikut politseinikku, mõistes mehikese üle omakohut. Sest rahvas, kes muidu allub mõtlematult seaduse nõudeile, koostab enesele selliseil hetkil, sissejuurdunud õiglustunde põhjal, ise omad seadused ja võtab need kohe tarvitusele.

„Anna talle Vanjka, aga hästi tihedasti!“ kriiskab rahvahulgast kellegi kähe naisehääl. „Vaat nii! Kelle ta, kuripatt, sahkerdas kollasele passile [1])!...“

Politseinik tallatakse põrmu ja rahuldunud rahvajõuk vajub edasi, otsima uusi elamusi, uusi ohvreid.

Laiba juurde jääb seisatama vaid üksik vana-

---

[1]) Venemaal anti kollaseid passe avalikele naistele.

eideke, kes silmitseb lamajat osavõtlikult, tehes ühtaegu pühalikult ristimärke.

„Oh isakesed!“ halab ta. „Elas ja oli inimene, aga nüüd ei ole teda enam — külmaks tegid vaesekese, julmurid!... Oh seda Vanjkat küll oma litaga — ise teine suli ja kõrilõikaja...“

Kaarel ei kuula enam, läheb kiiresti edasi, sisimas otsatu nukrus. Milline kena eideke! mõtleb ta. Sihuke osavõtlik, üha endine, rikkumatu... Aga rahvahulk, niipea kui ta enam ei karda ega häbene kedagi, on lihtsalt jube! Jah, seal ta nüüd ongi. Juhid jutlustavad vabadusest, elvusest ja vendlusest, kuid rahva sisimas pulbitseb üksnes kättemaksuiha...

Päevade möödudes süveneb revolutsioon ja võtab päris normaalse ilme. Kuna eraomandus jääb ilusasti puutumatuks ja revolutsioonilisil organeil ei näi olevat kavatsust seda võõrandada, muutuvad ka meeled veidi rahulikumaks ning aristokraatseis salonges võib peagi märgata mõningat elevust.

— — —

On päris kindel, et Aleksei Petrovitš Bibikov kuulub nende väheste aristokraatide hulka, kes evib võimet kohaneda igas olukorras, kes oskab eksimatult ainsa viipe, ainsa mõttega hüljata oma seniseid, keisririiki pooldavaid tõekspidamisi ja läheneda ettenägelikult valitsevale parteile. Oh, nüüdsest ta oskab taas austada kõike, mida kujunenud olukorras peab austama, põlata kõike, mida peab põlgama, ja mitte kunagi enam meenutada endist hiilgeaega. Kes ka nüüd ei kohtaks toda auväärset, ajakohasest liberalismist imbunud vanahärrat, sel ei tule kindlasti mõttessegi, et toosama isik võis kunagi olla tsaari

truim ning konservatiivseim ametnik. Isegi oma auga pälvitud ordenid ta peitis targu sügavasse kohvripõhja, sinna ta paigutas ka oma hiilgava tsiviilkindrali mundri, vahetades selle üsna tagasihoidliku ülikonna vastu. Lühidalt, temas ei meenuta enam miski endisaegset seltskonnainimest — ta on nüüd patrioot, rahvamees ja ülimalt veendunud revolutsionäär. Kui vene aristokraatial oleks palju sääraseid imeväärseid õisi nagu tema ekstsellents Bibikov, kelle mõõdukus ja haruldane orienteerumisvõime teeb teda oma kõrge nime väärseks, siis oleks tsaaritroon jäänud puutumatuks...

Umbes säärased mõtted läbivad sel kevadehommikul Kaarel Aitsami aju, kui ta siseneb teenija saatel Bibikovide salongi, kus tal palutakse oodata härraste väljumist. Salong on üha endine, otsekui poleks vahepeal midagi juhtunud ega muutunud. Kergeil kõverjalgseil laudadel vedeleb veidi otsitud korratuses igasuguseid hinnalisi, kuid tarbetuid pisiesemeid, mis annavad ruumile teatava mugavuse. Kaarel istub tüki aega sügavais mõtteis ega märkagi, millal salongi siseneb Niina Pavlovna, kes seisatab ukse juures.

„Bonjour, monsieur Aitsam!“ tervitab ta siis leebelt ja tema hääles heliseb too võrgutav pehmus, mis on nii omane meeldida tahtvaile naistele.

Kaarel tõuseb toolilt ja kiindub imetleval pilgul hurmavasse olendisse, kes näib talle hetkel lausa ebamaiselt kaunina. Ja tõesti, daam on pimestav. Ta kleidi elegantne lihtsus annab ta hapraile, kuidagi õhulisile kehavormele mingi erilise, puhtisikupärase võlu. Neiu kaela ümber on midagi gaasist pilve taolist, mille kurdude

elavad värvitoonid on rõhutatud piimvalgest rinnast, mida paljastab kleidi teravnurkne kaeluselõige. Kõik see on nii peibutavalt sulnis ja Kaarel seisab nagu mingis hardas tardumuses, suutmata irrutada tulnukalt oma pilku, milles süttib võimatu iha.

„„*Dieu!*" hüüatab daam naeratelles, heitnud mehele mõistva pilgu. „*Je vois que je vous fais peur?* [1])"

„Ah ei!" tõrjub Kaarel, saanud enesest võitu: „*Avant tout dites-moi, comment allez vous?* [2])"

Niina Pavlovna laskub graatsiliselt ampiirkušetile ja viipab ka mehele istuda. Siis muutub ta näoilme nukraks ning ta ohkab rusutult.

„*Mon Dieu!* Kuidas saab olla terve, kui kannatad hingeliselt, ja kuidas saab jääda nüüdisajal rahulikuks, kui inimesel on tunded... Kuid jätkem selle — ütelge pigemini, kunas sõidate oma kodumaale?"

„Kardan, et pean jääma selleks suveks Petrogradi — vajan nimelt mõnekuist tehastepraktikat ja nõnda ma asusin Butilovi [3]) tehasesse tööle."

„See ju on oivaline!" arvab neiu rõõmustelles. „Kindlasti te külastate meid sagedasti, eks ju? Muide, me suvitame ka sel suvel Oranienbaumis ja sinna pääseb nii hõlpsasti."

„Jah, kui leian mahti, siis külastan teid pühapäeviti," sõnab Kaarel mõtiskelles. Siis valdab teda äkki hulljulgus ja ta lisab: „Kas teate, mida ma teid oodates endalt küsisin?"

---

[1]) Ma näen, et kohutasin teid?

[2]) Ennekõike ütelge, kuidas on teie tervis?

[3]) Petrogradi suurim metallitehas.

„Ei — pole aimugi!"

„Küsisin endalt, kas ma mitte pole teisse armunud!" ütleb Kaarel kiiresti, otsekui kartes kuskile hilineda.

See annab noordaamil seedida.

„Dieu, mon Dieu!" hüüatab ta siis ujedalt. „Minusse armunud! *Dieu* — teie olete lihtsalt hull! Aga see ju pole tõsi, miks tahate nõnda julmalt naljatella!?"

„Kardan, et see on siiski tõsi," kostab Kaarel pehmelt. „Ma ei saa teile küll kinnitada, et... et olen juba armunud, kuid ma küsin endalt sagedasti, kas ma mitte teisse ei armu —"

„Mis põhjustab teid selliselt küsima?"

„Ma ei tea. Võimalik, et see ärevus, mis mind valdab, kui teid pole lähedal, ja see suur rõõm, mida tunnen, kui kohtan teid taas... Õieti ma tahtsin teile seda ütelda juba ammugi, kuid revolutsiooni ärevad päevad ja veel muudki põhjused takistasid mind."

„Mis põhjused, kui tohib huvitseda?" küsib neiu ärevalt, uudishimust värisedes, silmad kiindunud mehesse, kõrvad aplalt avali, et kuulata asju, mida on vahest veidi ohtlikki kuulda. Oma sisimas on ta pettunud, sest kuni seniajani ta uskus, et mehe armastus naise vastu algab ülevate unistuste või vähemalt poeetilise vaimustusega, mis haarab kogu olemuse ja paneb südame metsikult tukslema, nagu kujutellakse armastust romaanes. Jumal, tegelikkus on siiski hoopis teissugune! Cuchullain ei tea veel isegi, kas ta armastab teda või hakkab alles armastama... Milline iroonia! Ning kuulates mehe üpris tagasihoidlikke seletusi, mis on nõnda proosalised, teda valdab vaikne resignatsioon. Neil minuteil ta

vaatab näkku tõelikkusele, heidab pilgu tulevikku, mille leiab olevat veidi segase. Ah, ta lootis siiski, et Cuchullain on temasse säästmatult kiindunud, kuid nüüd ütleb talle ta naiselik vaist sootuks vastupidist ja ta tunneb oma südames tärkavat piinlevat kartust, mis masendab teda. Oh, seda kummalist armuavaldust võib võtta lihtsalt mehe tujuka naljana.

Kaarel seletab vahepeal tõsisel, kuid kergel toonil teda vallanud tundeist, üha paisuva õrnuse salajasest ning lakkamatust tegevusest. Ta eritleb küll üksikasjaliselt oma tundeid, kuid teeb seda kuidagi mänglevalt, galantse ja sundimatu ilmega, mis tundub tõesti pigemini tähtsusetu naljana. Seda enam veel, et ta jätab kõik oma tõelised tunded enese teada, ei väljenda ainsa sõnagagi oma tõelist südamevalu, mida tekitab piinlev mõte Loorile. Nõnda pole tema avaldus kuigi veenev ja Niina Pavlovna aimab seda vaistlikult.

Selline ebasiiras pihtimus teeb neiu segaseks ja teda valdab tahe takistada meest kõnelemast. Ärevus tema südames muutub vastalt piinlevamaks, mis halvab meeli, ja nõnda ta peab meest tahestahtmata kuulama, peab alla suruma oma ahastuse, oma sisimas torkava valu. Sel hetkel ta tajub üpris selgesti, et armastab Cuchullaini, armastab kogu ihu ning hingega, olles valmis teda kallistama, andma talle kõike, mida ta iial nõuab. Kuid ta sisimas kangestub üha julm valu, tal on endast kahju ja ta tahaks nii väga nutta. Ning sellest valust vallutatuna hakkabki neiu äkki nuuksuma. Ta närvid on hullustunud, süda väriseb solvustundest ja suutmata end oheldada ta väljub põgenedes salongist, jättes

ülimalt hämmastunud mehe enesele järele jõllitama.

Oma toas ta laskub ägedasti nuuksudes laiale diivanile, tundes end täiesti hävitatuna. Hoides käsi silme ees ta ei näe midagi, ei mõtle millelegi, otsekui enesele aega andes eritella hiljemini äsjajuhtunut. Ent aegamööda ta rahuneb ja kuna tal on kärmas ning ülitaiplik vaim, talle hakkab selguma tõde: ta äratab Cuchullainis ainult iha, mitte armastust! Ning avastanud selle, ta püsib mitu minutit ärevuse mõju all, parandamatu õnnetuse kindla teadmise mõju all, tundes oma sisimas kasvavat õudust. Tuhanded mõtted läbivad ta aju, mõtted, mida on võimatu kirjeldada, sest selliselt pettunud tütarlaps võib tunni jooksul palju rohkem läbi mõtelda kui mees aasta jooksul kirjutada. Kuid selle asemel et hulluda valu mõjul, mille hoogu ta ootab, muutub neiu vastalt rahulikumaks ja ta süda tuksub nüüd vaikselt, otsekui ei võtakski ta enam osa tema vaimu ning sisimat häirivast jahmatusest. Ükski kannatuskaja ei reageeri tema südames, ei vasta tema sisetundekaebusile.

Mida muud ta võiski oodata tollelt mehelt!? Ons ta ise olnud siiras ja lasknud Cuchullainil natukenegi osa saada oma siseelust? Ah ei. Ta on meest üksnes peibutanud, on tahtnud supelda armastuses, ilma et ise armastaks, on tahtnud omada, ilma et oleks ise omatud... Sellise käitumisega äratab naine üksnes iha ja seda ta pidanuks ette nägema. Tas tõuseb äkki viha enese pimeduse ja rumala kõrkuse vastu. Kuidas ta ometi ei taibanud, et Cuchullaini ei saa karistamata halvutada, ei saa temast kõrgem olla, sest... sest ta on hingelt nõnda ülev, ta on hin-

geline aristokraat — tõeline aristokraat. Ah, ka ülevais ning ausamais südameis puhkeb mõnesti metsik iha, mis on nagu maruline tuuleiil, tumestades vaimu ning mõistust. Cuchullain on mees, on mees selle sõna parimas mõttes, ja ta pakkus temale üksnes seda, mida evib, mida tema mõttetu käitumine on tas äratanud... Jumal, ons veel võimalik äratada tolles mehes hingelist armastust?

Olles end karmilt sõidelnud ning põlastanud, ta küsib endalt hirmuga, mis saab nende suhteist edaspidi? Kas ta peab etendama Cuchullaini ees teesklevat ükskõiksust ning unustuskomöödiat, seega talle näidates, et ta on tolle hetke oma mälestusest jäädavalt kustutanud? Võib-olla äratab see mehes tema vastu tõsisemaid tundeid, äratab vahest hingelise armastuse? Aga see on jällegi vaid isekas teesklus! Kuidas ta suudab nüüd, kus teab, et on nii säästmatult armunud, Cuchullaini ees teeselda!? Leidub tas tõesti jultumust teeselda unustust, leidub tas uljust, et põlgliku imestusega kohelda meest, keda ta armastab, kes on avaldanud talle oma tundeid!? Ei, selleks ta on liiga hea! Ah, ta peab lihtsalt leppima kujunenud olukorraga ja püüdma parandada oma eksimusi — tehtud vigadest ju õpitakse tarkust.

Nõnda ta mõtleb kaua, istudes lõunani diivanil. Ent määratud kellaajal ta laskub söögituppa ja tervitab tavalisel ilmel koduseid, kes ei märka tema juures midagi erilist. Ta kuulab vaikides Aleksei Petrovitši lõputuid poliitilisi targutusi, mis on talle üldjoontes juba ammugi tuttavad, sest tädimees armastab alati süües lobiseda. Kui tüütud on lõppeks need seltskonnainimesed!

Teisel päeval on tädi juures tavaline vastuvõtt, mis on ühtlasi sel hooajal viimane, sest nad sõidavad juba järgneval nädalal Oranienbaumi. Niina Pavlovna ootab ärevana monsieur Aitsami saabumist, otsustanud olla mehele õige kena ning siiras. Kuid ta ootab asjatult, sest monsieur Aitsam jääb tulemata — see on neiule valusaks pettumuseks. Siirdunud pärast toda otsatu pikka ning piinarikast õhtut oma magamistuppa, ta viskub murtuna sängile ja annab oma pisaraile vaba voli. Talle on nüüd selge, et Cuchullain ei tule enam nende majja, ei külasta neid ka Oranienbaumis, ta ise peletas teda eemale. Ah, miks ta ometi ei kuulanud Cuchullaini lõpuni!

Hommikul, vaevalt ärganud, ta küsib endalt, mida ta peab nüüd tegema. Kas lähetada talle kiri? Jah, aga mida kirjutada? Tõusnud sängist ja kümmelnud jahedas vannivees, ta asetub siiski kirjutuslaua taha. Ah, ta ju tahaks väljendada õrnade ja veetlevate sõnadega oma tundeid, tahaks väljendada oma sisimas liikuvaid hellushooge, määratut armastust, siirast ning ebaisekat andumust. Kuid nende kirglike ja varjundirikaste mõtete väljendamiseks ta ei leia kohaseid sõnu. Kõik laused, mis ta paneb paberile, on kuidagi värvitud ja labased. Ei, neid tundeid on võimatu vormida lauseisse! Nõnda ta loobubki kirjutamise mõttest, laskub alla söögituppa, et einestada. Vahest monsieur Aitsam külastab neid täna? tärkab tas nõrk lootus, mis pakub talle siiski veidi lohutust. Ent oodanud kogu päeva, ta veendub lõplikult oma lootuse mõttetuses, ja see täidab teda meeleheitega. Nüüd ei ole tal enam midagi võita ega kaotada...

Õhtu eeli ta rõivastub ja väljub majast. „Pean teda kohtama, või ma hullun!" pomiseb ta endamisi, sammudes lähema trammi peatuskoha suunas. Ta on säärases, armunuile nii omases seisukorras, mil mõistus peab alluma tundeile, mil kõneleb üksnes süda, lämmatades kõik muud mõisted ning konventsionaalsed tõekspidamised. Võimas armastus on vallutanud ta meeled ja ta järgneb pimesi oma armuõndsust ihaldavale vaistule. Kõigel muul pole hetkel mingit tähtsust.

Kaarel on ülimalt hämmastunud ja silmitseb sisenenud neidu ainiti. Pärast neiu põgenemist salongist ta ootas tüki aega ta naasmist ja kuna neiu ei tulnud, ta väljus lõppeks häbistatult majast. Kõik need tunnid, mis lahutavad teda tollest sündsusetust hetkest, ta veetis piineldes, tehes enesele kibedaid etteheiteid, et ta söandas nii uisapäisa läheneda ülevale olendile. Ja nüüd, nähes neiut seismas häbelikult ukse juures, ta ei tea, mida asjast õieti arvata.

Äkki läbib teda tugev õnnevärin, armuõndsuse eelaimus, ja ta sööstab meeletus uimas tulnuka juurde, suleb ta nõtke keha oma embusse. Ärevus ta sisimas paisub kõrgseisuni ja suudeldes kirglikult neiu anduvaid huuli ta kaotab aja- ning ruumimõiste... Kõik sulab ainsasse tundesse, ainsasse tahtesse, mis otse kisendab rahulduse järele...

Niina Pavlovna, tundes end äkki mehe käte vahel, ulatab talle kuulekalt oma huuli. Tundes aga, et teda tõstetakse kätele ja kantakse kuskile, tas tärkab tume aimus, et ta peaks nüüd õieti heitlema, vabastuma tollest võimsast haardest, kisendama. Ent ta ei tee seda, pidades end miskipärast otsekohe kadunuks, võidetuks ning

allaheidetuks. Ähmaselt ta tajub, et tahab just sama, mida meeski. Ning kaelustades teda, ta sosistab kirglikult: „Teie, üksnes teie tohite seda, teie — Cuchullain. . .“

— — —

Kaarel Aitsam siseneb suvitusrongi teise klassi vagunisse, et sõita Oranienbaumi, kus ta kavatseb veeta õhtut koos Niina Pavlovnaga.

Kõik need päevad, mis järgnesid tollele unustamatule õhtule, mil Niina Pavlovna külastas teda ootamatult tema korteris, on möödunud nagu uimas, mida varjab ja tumestab mingi ähmane udu. Ainult üksikud mälestused kerkivad selgesti esile ja need täidavad teda vaheldumisi ülekeeva rõõmu ning vaikse nukrusega. Mõte, et tema ja tolle ülimalt kauni olendi vahel on ainsa õhtu jooksul tekkinud salapärane side, mis varjatult ühendab neid teineteisega, täidab teda võidutseva uhkusega. Tollest hetkest, mil nende huuled ühinesid kirglikus suudluses, mil nende ihud võppusid suures eluvärinas, tas püsib terav mälestus, mis teeb teda peaaegu õnnelikuks. Kuid ühtaegu liigub tema sisimas aimus, et ta ei käitunud sel õhtul küllalt väärikalt, kasutades Niina Pavlovna usaldust üksnes oma metsikute kirgede rahuldamiseks. . .

Kuidas ta ometi võis olla nii julm-isekas, et suutis kaitsetu juures taotella üksnes omakasu, mis pole kargeltki väärne inimesele, kes tahab olla endast teadlik? Kuni seniajani ta oli arvanud, et temas peitub mingi seesmine jõud, mis alistab tema tahte alla mitte ainult teisi inimesi, vaid ka neid ümbritsevaid sündmusi. Ons tema seesmine arenemine nii madalal astmel, või on ta seevõrra

afektiseerunud, et ei suuda enam eristada head kurjast? Teotses ta toona üldse teadlikult?

On päris selge, et too seesmine jõud, mida ta arvas evivat, pole tõeliselt muud kui enesetundmine, mis peab võrsuma ning kasvama pidevaist enesevaatlusist, laiudes üle tema teadvuse piiride. Jah, inimene kasvab seesmiselt üksnes sel määral, millisel ta täiendab oma teadvust, ja teadvus täieneb jällegi vaid sel määral, millisel ta ise kasvab. Nõnda on teadvus küllastamatu laiumisest, see on hingelisest tõusust, nagu see tõus on küllastamatu teadvusest ja nagu armastus on küllastamatu armastusest. Aga enesetundmine ei tohi piirduda üksnes oma vigade ja vooruste tundmisega minevikus ning olevikus, vaid selles võimes peab peituma jõud tunda iseend teatava määrani ka tulevikus; sest olles endast teadlik ja usaldades omi võimeid, võib juba ette teada, milliseks sündmused muutuvad tema sisimas.

Kuna ta on enesest küllalt teadlik, pidi ta ometi ette nägema, milliseks tolle süütu olendi vallutamine kujuneb ta sisimas. Ta pidi teadma, et sündmus enesest on ainult valge leht, mille saatus esitab inimesele täitmiseks. Ja nõnda võib sündmus muutuda vastuvõtva inimese sisemise väärtuse kohaselt kas elustavaks või surmavaks, kauniks või inetuks, rõõmsaks või kurvaks. Tema aga ei hoolinud oma teguviisi tagajärgedest, ei mallanud kuulata oma manitsevat südame häält, vaid allus afektile, allus oma madalate kirgede hukutavale võimule. Nõnda ta häbistas süütu olendi, langes enese silmis, muutus reetlikuks sõnamurdjaks, valmistades valu ka väiksekesele... Jah, ta peab nüüd saatma tagasi tolle tillukese

ovaalse miniatuuri. Ometi on väikseke talle nõnda kallis, nõnda hingelähedane.

Mitmed mõttetargad väidavad, et kõik suured tragöödiad pakuvad ainult vaatemängu inimese heitlusist saatuse vastu. Aga ons ainustki tragöödiat, kus saatus tõeliselt valitseks? Ons keegi kunagi võidelnud ainuüksi saatuse vastu? Oh ei! Tõeliselt pole olemaski sisemist saatust, mis valitseks inimese hinge; sest saatus esineb üksnes teatavais väliseis nähtusis, nagu õnnetusjuhtumeis, haigusis ja muus säärases. Nii on päris selge, et mitte saatus ei määranud talle kaotada väiksekest, vaid ta kaotas tema ise, kaotas täiesti teadlikult... Ja nüüd ta peab hoolitsema, et ta ei valmistaks valu ka tollele kenale olendile, kes andus talle nii usaldavalt. Ta ju pidi teadma, mida ta õieti tahab, ja kui see tahe oli pealiskaudne, siis olgu see talle karistuseks... Kahetsus pole mingi voorus, sest ta ei põlvne mõistusest, ei põlvne ettenägevast teadvusest, ja see, kes kahetseb oma mõtlematuid tegusid, on kahekordselt vilets ning saamatu.

Kaarel tõuseb kupeediivanilt ja läites paberossi astub avatud akna juurde. Rong on vahepeal jätnud pealinna kaugele seljataha, möödudes nüüd mürinal Peterhofi hunnituist parkidest, mille iidsete puude varjus keiserlik armastaja on sagedasti lipitsenud oma tohutu riigi iluduste ümber, ja mitte asjata. Jah, tolle tillukese miniatuuri ta saadab väiksekesele tagasi, peab saatma, sest... sest talle naeratleb nüüd üks teine neiunägu.

Aga enesevaatlusele pühendatud aeg pole kaotatud asjatult, sest iga tund, iga hetk enesevaatlust on kasuks ta olemusele, muutes teda tar-

gemaks. Tarkus öeldakse olevat armastuse valgus ja valgus jällegi toitvat armastust. Nõnda on ka armastus tarkus. Armastada saame üksnes siis, kui muutume seejuures ise paremaks, paremaks muutuda aga tähendab targemaks saada. Ega see olegi nii halvasti mõeldud!

Oranienbaumis väljub Kaarel rongist ja astub kergel sammul teda ootava Niina Pavlovna juurde. Neiu silmis süttib pehme sära ja ta huulil mängleb õnnelik naeratus.

„*Ah, mon cher!*“ [1]) hüüab ta, ja ulatades tulnukale oma mõlemad käed ta lisab: „*Dieu, jamais, jamais je ne croirais... Ah, c'est excellent!* [2]) —“

„*Bonjour, ma chère*[3]),“ ütleb Kaarel pehmelt, suudeldes neiu käsi, mis on valged ja siidpehmed, levitades meeldivat parfüümi. Ja hoomanud, et kõigi perroonil viibivate meeste kadetsevad pilgud pöörduvad neile, teda valdab isekas uhkustunne, mis on nii omane meestele, kes loevad end kauni naise ainsaks haldajaks.

Nad läbivad linna. Väljuvad mererannale, istuvad ühele varjulisele pingile, kust avaneb kaunis vaade merele. Niina Pavlovna nihutab end hästi mehe ligi ja tas tärkab hull mõte, et ta armastab ja et teda armastatakse. Ah, kui ta võib jälle näha Cuchullaini, kuulata ta häält ning tajuda ta lähedust, siis... Noh, kui naine vihkab meest, kes on kasutanud ta hetkelist nõrkust, ta meeletut usaldust, siis ei suuda ta enam olla tolle mehe lähedal ega kuulda tema häält, ilma et ta

---

[1]) Oh, mu kallis! [2]) Jumal, kunagi, kunagi ma poleks uskunud... Ah, see on oivaline!

[3]) Tere, mu kallis.

teda ei jälestaks... Jah, naine kas jälestab või andestab — andestamine tähendab aga armastust. Ja kuna ta ei suuda Cuchullaini jälestada, ei suuda teda vihata, siis on selge, et ta teda armastab, armastab hullumoodi ja on valmis talle taas anduma... Issand, ons ta kõlbeliselt nõnda langenud, et ei suuda Cuchullainile enam midagi keelata!? Ah, ta tunneb isegi veidrat ning peenendatud lõbu tollest mõttest, et võib ja tahab mehele ikka ning jälle anduda... Jah, pärast toda saatuslikku õhtut ta ei tundnud mingeid sisetundepiinu, ei mingeid mõistuse etteheiteid, mis peaksid olema nii loomulikud naise juures, kes on kaotanud oma neitsiliku süütuse puutumatu õie. Teda valdab üksnes tunne, et ta on kiindunud Cuchullainisse nagu hellameelne, esmakordselt armastav naine. Kõik muu ei evi tema silmis enam mingit tähtsust.

„Nine," kuuleb ta mehe pehmet häält. „Kas teie ei leia, et meri on imesulnis? Kui rahulikult ning heatujuliselt võivad lained taoti vallatella päikeses ja tuules, otsekui süütud lapsukesed. Ometi peitub nende märjas põues hävitav jõud."

„Jah, meri on tõesti kaunis."

Nad kuulatavad vaikides lainete tasaseid lööke vastu rannakive, tundes oma palgeil tuule mahedat puudet. Taamal, rannalähedaste karide kohal eraldub vete sinisest safiirist valendavaid merenarmaid. Päike vajub üha allapoole ja meri muutub vastavalt värviküllasemaks. Kauguses alustavad vetevood oma õhtueelset särav-kilgendavat mänglust. Ülal lõputus õhusinas rullub loojangueelseid ruugeid, violetseid ning opaalkollaseid valgusviirge. Seal lõpetab päike pa-

rajasti oma päevast rännakut, et laskuda siis leekivpunasena alla, otsatu kauge vaatepiiri taha.

„Jumal, meri on tõesti nii imekaunis!“ kordab neiu innukalt. „Ah, teda peab ainult oskama vaadelda, peab oskama näha tema salapärast ilu, mis on varjatud nende eest, kes vaatlevad teda vaid pilgu, mitte südamega... Ah, kõike peab tegema südamega, kui tahame osa saada maisest õnnest! Cuchullain, ütelge, miks enamik inimesi on kõige kauni vastu nii tuimad ning osavõtmatud, otsekui puuduks neil ilutunne?“

„Usun, et igas inimeses pesitseb teatav ilutunne, mille ulatus sõltub vaimsest arenemisastmest ja tunnete aktiivsusest. Meid ümbritsevat loodusilu suudavad täiuslikult mõista ja nautida üksnes need, kes elavad rohkem tunnete kui maise huvide kaudu, kelles on enam hinge ja verd, enam vaimu ja mahla kui külma ning kaalutlevat mõistust, mis teeb neid osavõtmatuks nii loodusilu kui inimkannatuste ja viletsuse vastu. Viimast liiki inimesed ei ela, vaid oleskelevad.“

„Ah, kuidas ma teid mõistan! Teil on õigus, nagu alati — ja just sellepärast ma teid armastangi! Cuchullain, kas jääte alati selliseks?“

Äkki meenub Kaarlile üks teine, väga kauge suvepäev, mil ta purjetas koos väiksekesega merel... Jah, kas ei leidnud toona ka Loori, et temal on alati õigus, ja kas ei ihaldanud toosama väikseke, et tema jääks üha selliseks, et... et kõik inimesed oleksid õnnelikud. Aga ajad on muutlikud ja ühes ajaga muutuvad ka inimesed — see on evolutsioon...

„Miks olete nõnda kurb!? Vahest ma poleks tohtinud nii mõtlematult küsida?“

„*Ma chère,* küsige alati üksnes seda, mida teie

süda käsib küsida, selles pole midagi halba. Muide, elu ja inimesed on küll muutuvad, kuid süda ning tunded peavad jääma muutmatuiks, mis kindlustab inimestele püsiva õnne."

„Tänan teid," ütleb neiu lõpmatu pehmelt, olles veendunud, et oskab eksimatult tõlgitseda mehe sõnusse peidetud mõtet. „Jah, teil on jällegi õigus — inimese süda ning tunded peavad jääma muutmatuiks. *Ah, mon cher, je vous dirai que c'est un moment que je n'oblierai jamais, jamais!* [1])..." Ta vaikib, ja veendunud, et lähedal pole kedagi, ulatab mehele kirglikult oma huuli. „Cuchullain, tahan teid armastada oma elu lõpuni!"

Kaarel embab vaikides talle liibuvat neidu, pilk kiindunud loojangukumma. Päike on juba vajunud vaatepiiri taha ja nüüd leegitseb enam kui kolmandik taevast kumavas tules, otsekui lõõmaks seal ülal tohutusuur tulemeri. Teinepool taevaserval ujub kahvatu kuuketas ja meri särab nüüd saladuslikult. Jah, kas pole lõppeks meie isiksuse tipp, mille kõrgusest tahame õigustada või hukka mõista elu ning inimesi, üksnes tühine kujutelm? mõtleb ta. Nõnda on vahest arukam mõtelda ning teotseda nii, nagu oleks kõik, mis meiega iial juhtub, möödapääsematu.

„Nine," ütleb ta siis otsustavalt. „Kunas me avaldame oma kihluse?"

„*Dieu!*" võppub neiu. „Ma — — ma pole sellele üldse mõtelnud... Ja miks peaksime nõnda kiirustama?"

„Siiski, kardan, et peame sellele päris tõsiselt

---

[1]) Ah, mu kallis, ütlen teile, et ma ei unusta seda hetke mitte kunagi, kunagi!

mõtlema, sest tollel õhtul võivad olla — ee — teatavad tagajärjed, mis sunnib meid —“

„Cuchullain!... Palun teid!... Ärgem kõnelgem sellest! Võite mind naida igal ajal ja võite seda ka mitte teha... See õhtu ei kohusta teid millekski — ainult seda tahtsin teile ütelda. Aga nüüd läki koju, sest tädi ootab meid juba ammugi.“

„Jah, kuid —“

„Ei, ei!... Vaikige sellest! Mulle piisab teadmisest, et armastate mind, ja ma kuulun teile, üksnes teile, mu ainsam, mu Cuchullain!.. Aga tulge nüüd, läki koju —“

„Kardan, et on juba hilja —“

„Ah ei!“ tõrjub neiu veenvalt. „*Ma tante vous fait dire que votre couvert vous attendra jusqu'à la nuit. Venez absolument à quelle heure cela soit* [1]).“

Kaarel kuuleb sõna, ja nõnda nad sammuvad üksmeelselt piki lagedaks jäänud randa. Meri peegeldub neile vastu tumedate varjude ning hõbedase kuusambaga, milles voogab rahutuid laineid.

„*L' avenir est si grand!* [2])“ sosistab neiu õnnelikult, liibudes hästi tihedasti mehe ligi. Ning vaikinud viivu, ta lisab. „*Ah, mon cher, je vous aime!* [3]) —“

„*En effet, l'avenir est si grand* [4]),“ möönab Kaarel mõtlikult.

---

[1]) Mu tädi käsib teile ütelda, et teie serveering ootab teid ööni. Tulge tingimata, vaatamata kellaajale.

[2]) Tulevik on suur!

[3]) Ah, mu kallis, ma armastan teid!

[4]) Tõepoolest, tulevik on suur!

*

Samal kevadel, pärast gümnaasiumi lõpetamist lahkub Loori koos emaga kubermangulinnast, et asuda alaliselt elama oma isamajja. Selles pole tema meelest midagi erilist, sest ta on supellinnakeses sündinud ja kasvanud, on siin hiljem veetnud kõik oma suvepuhkused, tundes rõõmu helgavast päikesest, kirevast rannaelust ning piiritust mereavarusest, mida ta on õppinud armastama juba lapsena. Ka rõõmustab teda teadmine, et Kaarelgi vabaneb peatselt õppetööst ja sõidab neile külla, nagu ta lubas jõuluajal; tal ju pole nüüd Kaunissaares enam midagi ehitada, sest villa olevat lõplikult valmis. Nad sõidavad siis jälle merele purjetama, lähevad vahest koos suplemagi, sest ta pole enam, jumal tänatud, mingi edev kooliplika, et hakkab taas häbenema nagu toona... Ei, nüüd tal ei tule seda enam mõttessegi!

Ja tõesti, Loori on sirgunud vahepeal nii pikaks, saledaks ning ülikauniks neiuks, hoopis pikemaks kui tema ema. Neiu kasv ja kuju on oivaliselt arenenud, tema lapselik nägu imeväärselt valminud ja käitumine muutunud daamilikult väärikaks. Hankinud isalt vajaliku summa, ta varustub rikkaliku garderoobiga ja nüüd võib igaüks, kel on vähegi arusaamist, veenduda, et tema oskab rõivastuda oma iseseisva maitsega. Kui ema veel tahakski kärpida ta eluaastaid või anda talle ülle mõne endisaegse beebiürbi, siis oleks see lihtsalt naeruväärt!

Ka proua Agathe, näinud oma tütart esmakordselt vastses rõivastises, taipab seda isegi ja ta tunneb oma sisimas mingit sügisetaolist nuk-

rust. Jumal seda teab, miks tänapäeva tütarlapsed nõnda kiirustavad, otsekui ei saabuks vanadus ja pettumused küllalt varakult! ohkab ta vaikse resignatsiooniga.

Ent tütar, nagu see nii omane noorile, on ses suhtes halastamatu ja hangib endale üha vastseid, puhtdaamilikke esemeid, mis näivad talle sobivat hoopis paremini kui veidi ülemäära peenutsevale proua Agathele. Nõnda muutub ilus proua lausa silmatorkavalt sentimentaalseks: tegeleb nüüdsest majapidamisega, askeldab isegi köögis ja õhtuti väljub jalutama üksnes oma mehega, kellele ta kõneleb otse liigutava soojuse ning hellusega kuust ja siravaist taevatähtedest. Kuna see on nõnda silmatorkav, levib linnakeses peagi visa kuuldus, et proua Agathe tahab hakata looma omaenda mehega mingeid salasuhteid...

Ent siis saabub Kaarlilt kiri, milles ta teatab, et peab jääma suveks pealinna ja asuma tööle Butilovi tehaseisse. Ärgu väikseke liiga kurvastagu, sest tehastepraktika olevat talle hädavajalik — ta pidanuks juba ammugi sooritama tolle praktika, kuid mitmed asjaolud on teda siiani takistanud. Nüüd aga olevat tal parajasti vaba suvi, mida tuleb kasutada, kui ta tahab edukalt lõpetada instituudi. Aga nad kohtavad hiljemalt jõuluvaheajal, mis suhteliselt polevat kuigi pikk ooteaeg ja mööduvat üsna kiiresti, kui osatakse millegagi täita oma elu — ta mõtlevat nimelt siseelu... Edasi järgneb mõningaid andmeid ülikoolitööst, mis on küll huvitavad, kuid väheütlevad. Oma tõelisest elust ta ei kirjuta mitte sõnakestki.

Loori loeb sügava pettumusega neid ridu ega oska asjast midagi arvata. Üksnes see on talle

selge, et ta peab millegagi täitma oma siseelu. Aga millega? Jessus, jõuluni on tervenisti pool aastat aega! Ja see pole tema arvates kuigi pikk ooteaeg! Kuidas ta ometi suudab selliselt kirjutada!? Ei, mehed on mõnesti ülimalt veidrad ja neil näib olevat aja suhtes päris isevärki arvamus, mis paneb iga mõistliku inimese otse jahmatama.

Paar nädalat hiljem saab Loori pealinnast veel teisegi läkituse, seekord üksnes tillukese paki, mis sisaldab teatava ovaalse miniatuuri, tollesama, mille ta kord andis Kaarlile nende armastuse tähisena. See on neiule liig. Esimesel hetkel valdab teda üks neid armunute vihahooge, mis muudab helluse vaenuks — ta sisimat läbib tugev närviline vapustus ja see täidab teda äkki, mingi üleminekuta, jälestava põlgusega. Kuid aegamööda muutub see mingiks kõlbeliseks jahmatuseks, mingiks kummaliseks tardumuseks, mis halvab kogu ta olemuse. Tema pea on uimane nagu pärast valusat hoopi, süda on kuum ning erutusest pinevil. Nõnda ta istub tunde, pilk kiindunud esemele, mis lebab ta ees laual ja millest naeratab talle vastu temaenda näoke.

Öösi ta lamab unetult sängis, üha mingis mõttetus tardumuses. Ta ei nuta, selleks on ta valu liiga suur, seda ei leevenda miski. Hüljatud naise piinatud süda ei tunne väikesi sündmusi, vaid laiendab kõike äärmuseni. Hommikul ta tõuseb küll sängist, rõivastub kuidagi masinlikult ja väljub, leides endas parajasti niipalju jõudu, et liikuda paigast paika. Ka järgnevad päevad ei too tema olekusse muutust ja nõnda ta liigub koduste ülimaks hämmastuseks mingi varikujuna, pilk kiindunud millessegi, mis asetseb väl-

jaspool inimliku teadvuse vaatepiiri. Selline kummaline käitumine teeb koduseid murelikuks. Nõnda kutsutakse mitmed arstid, kes aga on täiesti nõutud: kirjutavad küll oma professionaalse harjumuse tõttu igasuguseid arstimeid, ilma et nad ise oleksid veendunud nende tervendavas mõjus.

Ent nädalate möödudes valdab Loorit pisitasa meeleolu, mil erutatud vaim hakkab taipama kõike suurima selgusega, mil pilk avardub ja muutub ebatavaliselt selgeks, otsekui kõrvaldaks kellegi nähtamatu käsi varjava katte ta silme eest ja elustaks ta tunnete aktiivsust. Ta sisimas nagu murdub miski ja nüüd ta näeb ning tunneb end hoopis uues valguses, ta mõistus on äkki nii vaba ja selgeltnägev. Ning jõudnud sellise seisukorrani ta leiab endas jõudu valada oma ääretut valu lõputuisse pisaraisse, mis ei too küll lohutust, kuid pakuvad siiski teatavat leevendust.

Aegamööda hakkab Loori taipama, et mitte armastus ei kujunda ta edasist saatust, vaid seda kujundab teadvus tast enesest, teadvus sellest, mis ta leiab oma armastuse sügavuses. Tähtsust pole mitte sellel, et ta hüljati, vaid üksnes kõigel sellel, mis ta nüüd lubab toimuda oma südames; tähtsust on üksnes ta sisimas läbituntud hingelisel protsessil, mis peab täiendama ta teadvust ja pöörama teda elu rahulikuma ning selgema palge poole. Nõnda ta ei tohi heita meelt, ei tohi haliseda, vaid peab jääma enesele kindlaks ning truuks ja juhtima oma siseelu paremuse poole. Kuigi tal tuleb nüüd taluda teravat loobumisvalu, ta on ikkagi pärinud armastuse väärtuslikuma osa: võime tunda iseend! See võime on viinud teda elutõdedeni, on avardanud

ta hinge tuleviku jaoks. Aga ta tahaks nüüd nii väga teada, ons Kaarel leidnud endale selle tõelise? Jessus, üksnes seda ta tahaks veel teada!

Aeg läheneb sügisele ja supelkülaliste lahkudes muutub linnake otse surmavalt igavaks. Lootusetult nukrail sügisepäevil ja pimedail öil valdab Loorit taas meeleheide, mis hakkab mõjuma ta närvidele. Tõusnud hommikuti, ta näeb oma toaaknast üksnes pruuni, lamedat randa ja rahutut merd, mille pinnal hõljub siin-seal mõne kalapaadi valge puri. Vastumeeli ta rõivastub — pole ju tähtis, mida tõmmata ülle, sest siin tillukeses pesas ei vaata keegi, kas oled keskpärane või ülikena, vanamoeline või ülimoodne. Sama vastumeeli ta väljub oma toast, et näha ikka ning jälle neidsamu nägusid, kuulda tüütuseni neidsamu hääli... Oh, sellisest elust võib lihtsalt hulluda! Isegi sõda ei häiri kuigi palju nende rahu.

Jessus, siin on kõik nii igapäevaselt hall ning üksluine, ei mingit romantikat, ei mingit kergemeelset sõna või naljakaid elamusi, mis lõikuksid ergutavalt meeltesse ja pakuksid vaheldust, elustaksid või moonutaksid toda uniselt suikuvat maailma. Ei, siin on tema jaoks liiga mugav ja ta ei sobi siia pessa, ei sobi lipitsema väikeste ning pahatahtlike inimestega, kes teevad sind selja taga maha. Ah, kui siin leiduks üksainuski inimene, kes oleks suuteline tõusma veidi kõrgemale oma isekast oleskelust, et teha katset mõista ja lohutada oma ligimest... On ju nõnda kena, kui oled rusutud meeleolus ja kannatad lõpmatut südamevalu, kohata mõnd osavõtlikku inimest, kes kõnetab sind südamlikult ega tunne kahjurõõmu su valust... Aga selliseid pole siin

— kõik nad elavad üksnes oma pisimuredele ning väikestele rõõmudele!

Jah, isake on kena, tema vahest mõistaks ja leiaks mõne lohutava sõnagi, aga temale ei saa puistata oma südant. Ka ema ei tule arvesse. Ei, tema mitte! Oh, ema leiaks Kaarli kohta ainult laitvaid sõnu ja seda ta ei suudaks taluda... Ei, üksnes tema tohib mõtelda Kaarlist, üksnes tema tohib teda laita või õigustada, sest... sest ta armastab teda ja suudab olla erapooletu, mida emad pole kunagi! Nõnda tuleb tal kanda oma risti üksinda, ihuüksinda, sest minna pole õieti kuskile, ei kuskile...

VI

MÄSSAV VALGEKAART

Kindlasti on süda jumaliku jõu imeväärsemaid avaldusi — ta hakkab töötama juba ajast, mil inimene viibib alles emaihus, ning jätkab tukslemist kuni elu lõpphetkeni. Kellelgi ei tarvitse mõtelda südamele, et panna teda tukslema, samuti ei saa ka mõtte kaudu katkestada tema tegevust. Süda on isealgav ning isetegev elund, mis ei puhka kunagi, pumbates lakkamata kõigisse kehaosadesse elustavaid mahlu.

Nõnda mõtleb Kaarel Aitsam, istudes oma raskekujulist südamehaigust põdeva ema sängi juures. Ta valvab siin vaheldumisi isaga juba mõnda nädalat ja kuna arstid ei anna enam mingeid kindlaid lootusi tervenemiseks, on Kaarel ema pärast tõsiselt mures. Eriti raske pöörde võttis haigus pärast oktoobrirevolutsiooni, millal saabus rabav teade, et Juhan on omaenda sõdurite poolt maha lastud. Ta olevat sundinud oma tõrkuvaid sõdureid minema lahingusse ja nõnda asetatudki ta ilma pikemata seina äärde...

Kaarel ohkab ja silmitseb tüki aega äsja uinunud ema, kelle põski katab kerge erutuspuna. Arvatavasti ta mõtleb ka unes oma õnnetule va-

nemale pojale, mõtleb lakkamata ja see erutab teda. Pole ju ühtki võimu, mis abistaks emakesel leida unustust ja ravida rahus oma haiget südant. Jumaluke, inimkond elab pidevalt suure ebaõigluse rüpes, mis purustab nõnda paljusid emasüdameid, ja kellelgi neist pole mingit võimalust mõtelda nii, nagu ei olekski enam toda ebaõiglust. Ometi on inimkond loodud olema õnnelik, on loodud elama rahus oma päevi. Ah, kui hea oleks uskuda ning loota, et piisab veidi suuremast mõttepingutusest, julgusest, veidi suuremast armastusest ja eluinnust, et avada inimesele rõõmu ja tõe väravaid. Kui mõnus oleks loota, et kunagi saavad kõik õnnelikuks! Aga seda on raske uskuda, sest õnnepuudus on õieti nüüdisaja valusamaid ning kroonilisi haigusi.

Jah, ons temagi nüüd õnnelik? Ta lahkus pealinnast veidi enne oktoobrirevolutsiooni puhkemist ja tal puuduvad Niina Pavlovnast igasugused teated! Ega Niina ometi hukkunud tolles metsikus möllus!? Ei, ei! Aleksei Petrovitš on nõnda osav, küllap ta juba leidis neile mõne sobiva varjupaiga...

Aga miks Nine õieti keeldus sõitmast siia, et tutvuda tema vanematega? Miks ta üldse keeldus temaga otsekohe naitumast? Võib-olla ta arvestab endamisi üha neid seisuslikke vahesid? Jumal seda teab! Usub ju enamik tema ringi inimesi nii kindlasti monarhia taastamisse. Nüüd aga võttis revolutsioon hoopis halvema pöörde.

Kui veebruarirevolutsioonis jutlustati peamiselt elvusest, siis ei oldud oktoobris enam nii leplikud, ja enamlased püstitasid sootuks uue ning mõjuka loosungi „röövi kokkuröövitut!“ Neis kahes sõnas peitus too salapärane jõud, mis

kukutas Kerenski ja kindlustas võimu Leninile. See oivaline juhtlause vastas laiemate rahvahulkade tõelisele tahtele...

Näib, et revolutsiooni algatajaiks on eluvõõrad idealistid, süvendajaiks rahvamassid, tema tulemuste kasutajaiks aga peiarid — õieti küll targad inimesed, kes oskavad eksimatult määrata rahva tõelist meeleolu ja kasutada seda isiklikuks hüveks...

„Kaarel."

„Mis on, emake?"

„Miks sa oled nõnda kurb, mu kallis poiss?" soovib haige teada. „Mulle näib, et sind vaevab mõni salamure, mõni suur südamevalu —"

„Mul pole midagi viga! Vahest ma loen sulle nüüd luuletusi ette, sa ennist avaldasid selleks soovi, kuid uinusid."

„Tee seda, kallis."

Haige kuulab vaikides poja rahulikku häält. Ning lebades nõnda, talle meenub üks ammune suvepäev, mil talle luges neidsamu värsse Jüri, kes ütles toona, et iga tundlik inimene on teatava määrani luuletaja... Jüril on kindlasti õigus, sest Juhan polnud tundlik, ta oli karm ning südametu ja nad tapsid tema... Kaarlit nad poleks tapnud, tema on hea ja südamlik nagu kõik Kaunissaare omad... Oh, miks Juhan pidi kasvama nii südametuks!...

„Emake, juba jälle sa nutad!"

„Ah ei! Ma niisama... Nihuta end lähemale, Kaarel, üsna lähedale, jutustan sulle oma noorpõlvest, jutustan, kuidas sinu isa mängis kord klaverit... Ta on suur kunstnik, kahju, et ta ei läinud pealinna edasi õppima —"

Kaarel nihutab end lähemale ja kuulab ema

tasast juttu ammumöödunud päevist. Nõnda nad vestlevad keskööni, mil Jüri Aitsam tuleb poega asendama.

„Mine nüüd puhkama, Kaarel," ütleb ta. „Sa pead minema homme varakult tööle ja vajad kosutavat und."

Kaarel suudleb ema ja väljub vaikides haigetoast. Sisenenud oma tuppa, ta istub kirjutuslaua taha ja läidab mõtiskelles paberossi. Siis avab ta ühe oma laualaekaist ja võtab sealt Niina Pavlovna viimase kirja, mis saabus talle varsti pärast ta lahkumist pealinnast. Ta loeb:

„Cher et éxcellent ami, quelle chose terrible et effrayante que l'absence! J'ai beau me dire que la moitié de mon existence et de mon bonheur est en vous, que malgré la distance qui nous sépare, nos coeurs sont unis par des liens indissolubles, le mien se révolte contre la destinée, et je ne puis, malgré les plaisirs et les distractions que m'entourent, vaincre une certaine tristesse cachée que je ressens au fond du coeur depuis notre séparation. Pourquoi ne sommes — nous pas réunis comme cet été dans votre cabinet?... Ah, pourquoi ne puis — je, comme il y a trois mois, puiser de nouvelles forces morales dans votre regard si doux, si calme et si pénétrant, regard que j'aimais tant et que je crois voir devant moi, quand je vous écris! [1]) — "

---

[1]) Armas ja hindamatu sõber, milline jube ja kole asi on lahusolek! Kuis ka ma ei kinnita endale, et pool mu olemasolu ja õnne on teis, et vaatamata kaugusele, mis meid lahutab, me südamed on ühendatud purustamatute sidemetega, mu süda pole rahul saatusega, ja vaatamata lõbudele ning meelelahutustele, millega mind ümbritsetakse, ma ei saa alla suruda mingit varjatud kurbust,

Lugenud selle kohani, asetab Kaarel kirja lauale. Ta on neid ridu lugenud palju kordi, on püüdnud leida neisse peidetud mõtet, kuid ta pole leidnud seda. Nine, nagu kõik venelased, teeb üksnes kauneid sõnu, sõnu ja sõnu... Milleks meenutada lausa tüütuseni läinudsuviseid sündmusi, seejuures aga targu vaikida tulevikust, millest kõnelda oleks tema seisukorras loomulikum. Jah, sellised nad on, need seltskonnainimesed, aina lobisevad... Kui need on tema tõelised ja sügavad tunded, nagu ta kirjutab, siis ta võinuks neid vähemasti väljendada oma emakeeles. Nine aga eelistab jääda ka armastuses suurdaamiks ja kasutab igal võimalikul juhul prantsuse keelt. Olgu nii! Kui emakese tervis vähegi paraneb, ta sõidab kohe pealinna ja korraldab lõplikult oma suhted tolle suurdaamiga. Nine kas naitub temaga kohe või... Noh, ses suhtes ta nõuab täit selgust!

Teisel hommikul tõuseb Kaarel varakult, et minna raudteetehaseisse tööle, kuhu ta asus praktiseerima varsti pärast pealinnast lahkumist. Kuna ta pidi ema haiguse puhul katkestama oma õpingud instituudis, siis kasutab ta nüüd vaba aega, et omandada korralikku tehastepraktikat, mis on tema tulevases kutsetegevuses hädavajalik. Nõnda ta viibib oma haige ema lähedal ja omandab ühtaegu praktilisi kogemusi ning tööoskust.

---

mida tunnetan oma südame sügavusis meie lahkumisest saati. Miks me pole koos, nagu läinud suvel, teie kabinetis?... Ah, miks ma ei saa, nagu kolme kuu eest, ammutada uusi kõlbelisi jõude teie pilgust, vagurast, rahulikust ja läbinägevast, mida ma nõnda armastasin ja mida ma näen ka hetkel, mil kirjutan neid ridu! —

Kaarel väljub majast. Läbides kiiresti lagedaid tänavaid ta mõtleb aina oma haigele emale ja teda valdab ahistav kurbus. Jumaluke, kui halva pöörde on võtnud kogu ta elu, selles pole enam midagi rõõmustavat! Inimesed on muutunud nii kurjaks, kõikjal valitsevad üksnes madalad kired. Surutud olud, punane terror, tühi ning värvitu, labasusteni langenud elu mõjub hävitavalt närvele ja inimesed hääbuvad, nende vaim hävib — asemele astub mateeria... Naisi õpetatakse uduste ja ebakõlbeliste programmide kaudu kõige ordinaarsemaile eluviisidele, neist tahetakse teha mingit ühiskonna ühisomandit, mingit ühiskonna sünnitusmasinat, keda tohib kasutada igaüks... Ja kõik see peab viima inimkonda vastu paremale ning õnnelikumale tulevikule?

„Aitsam!" kuuleb ta samas kellegi hõiget. „Kuhu sa ometi litsud!?"

See on Arnu Lanveil, tema koolivend ja pinginaaber, kellega ta omal ajal võitles ühiselt Maria Grigorjevna ülevõimu vastu. Ta töötab nüüd raudteetehaseis tehnikuna ja seal nad õieti kohtasidki teineteist, uuendades oma sõprust, mida tihendab hulk poisikespõlve kalleid mälestusi.

„Ikka tööle, vanapoiss," kostab Kaarel naeratelles, änganud Arnule käe. „Või lähed sina mujale? —"

„Kas tead, et sakslased on vallutanud Haapsalu ja liiguvad nüüd siiapoole?" küsib Arnu ärevalt.

„Ei, sellest mul pole aimugi."

„Seda ma arvasin! Eile õhtul tuli minu korterinaabrite juurde sealseid inimesi, sõjapõgenejad, ja nendelt ma kuulsingi selle uudise. Kas pole veider lugu?"

„Jah, aga ons su teated õiged?“

„Täiesti õiged!“ kinnitab Arnu väärikalt. „Rääkisin isiklikult nende inimestega ja asi on sicher! Ma ainult imestan, et enamlased sellest ei kõssagi. Teab miks nad vaikivad?“

„Seda on raske ütelda,“ kostab Kaarel mõtlikult. „Aga kui sakslased peaksid tõesti vallutama meie kodumaa, siis... Noh, sel juhul kujuneb siin olukord õige keeruliseks. Tont võtku, me elame lõppeks väga huvitaval ajajärgul!“

„Mina ei leia selles midagi huvitavat,“ teatab Arnu kiretult. „Parem ütle mulle, mida antud olukorras ette võtta?“

„Oodata.“

„Mida nimelt?“

„Sakslaste tulekut.“

„Oled sa hull!“ jahmub Arnu. „Või arvad sa tõesti, et peame jääma siia, sakslaste küüsi?“

„Kuhu sa tahad siis minna?“

„Sa veel küsid! Ära lähen, Venemaale! Ah et peaksin jääma siia, — et sakslastel oleks siis hea mind saata rindele kaitsekraave kaevama, nagu nad olevat saatnud tuhandeid rahulikke inimesi! Ilus tervis, nii totter ma veel ei ole!“

„Hüva, eks mine siis Venemaale.“

Koolivennad mööduvad raudtee peatehaseist ja kulgevad uue depoo avarasse õue, sisenevad veduriparandustöökotta. Varemtulnud mehed on kogunenud jõukudesse ja vestlevad päevasündmustest. Kaarel tõmbab ülle sinised tööriided ja läheneb siis suuremale meestejõugule, kus Arnu juba pajatab oma sakslaste lugu.

Mehed on ülimalt hämmastunud ega tea kuuldu kohta midagi ütelda. Näib isegi, et nad kahtlevad Arnu teate tõepärasuses. Kuid üks

mehi, keda hüütakse pilkamisi Kellalööjaks, sest ta olnud enne tehaseisse tulekut kuskil kirikus kellameheks, teab kinnitada, et temagi on kuulnud sihukest kõmu.

„Nojah," ivab Ilves, töökoja suurimaid naljamehi, „küllap sina juba näed ja kuuled kõike oma kõrgest kellatornist."

Mehed naeravad lõbusasti, mis ajab Kellalööja vihale.

„Lori pole kunst, sest keelel pole konti," sähvab ta tigedasti, heitnud pilkajale mürgise pilgu. „Aga ma räägin ikka tõsist juttu ja kes —"

„Einoh, räägi aga julgesti, mida kuulsid ja nägid," soovitab Ilves lahkesti. „Kas sa's ei näe, et meie kõik aina põleme uudishimust!"

Mehed küll naeravad, kuid nende näod tõmbuvad peagi tõsiseiks. Kõigi meeled on selleks liiga ärevil, et täna laskuda mõttetusse lööpimisse. Nüüd arutellakse sakslaste tuleku küsimust üksikasjaliselt ja keegi ei näe selles midagi head. Üks vanemaid mehi küsib Kaarli kui haritlase arvamust, — et mida teevad siis enamlased, kui saksa sõjaväed vallutavad maa?

„Mida muud kui põgenevad Venemaale," kostab Kaarel kõhklemata. „On ju päris selge, et sakslased kui truud keisrisulased ei salli punast värvi."

Samas müksab teda Arnu valusasti ribide vahele. Aitsam olgu ometi mõistlik, sosistab ta. Ennäe, va Piibli-Juhanil juba kõrvad kikkis, läheb viimati veel Lahele kaebama!

Kaarel teab, et Piibli-Juhanist võib seda uskuda. See on omapärane tüüp, kelles pesitsevad kõik inimlikud pahed. Enne revolutsiooni ta oli veendunud monarhist ja suur usumees, kandes

piiblit isegi töö juures ühes — sellest ta veider hüüdnimigi. Nüüd ta on jällegi veendunud enamlane, isegi nende ustavaim keelekandja, sest tema kaudu olevat tööliskomitee esimehel Lahel kõigi meeste poliitilise meelsuse kohta täpsed teated.

Tüse plekksepp Martin tahab tingimata kuulda härra Aitsami arvamust, eriti selle kohta, mida sakslased näiteks teevad töölistega. Teab kas jätavadki neid enam tööle?

„Ää'nd jaburda!" hüüab Piibli-Juhan laitvalt. „Küllap sakslastelgi on tarvis parandada vedureid. Ja kas tööinimesel pole ükskõik, kes on võimul ja kelle leiba ta sööb — töötada tuleb alati ühtviisi ja maksvat korda peab austama igaüks."

„Vaata aga vaata!" irvitab Kellalööja lõbusasti. Tema hääl on salapärane nagu kogu olekki, külm ning ilmetu, ja sellest ei nähtu, kas ta väljendused on arvatud pistena või mitte. „Juba va Piibli-Juhanil on uued keeled suus! No küll läheb see sinu käes aga ruttu, nagu naistel käkitegu —"

Piibli-Juhani valvas kõrv arvab siiski tabavat neis sõnus pilke — see pahandab teda. „Usst haukumast!" sähvab ta. „Mul endal kodus koer! Kui sa aga oled jälle näljane, siis võid mult saada tükikese leiba!"

See obadus tabab märki. Seda enam veel, et Kellalööjat tuntakse üldiselt kui ihnuskoid, kes kodus ei raatsivat süüa isegi tarbeks. Nõnda lööb mehe hari punetama ja tal on juba kohane vastuski keelel, kuid samas teatab keegi, et „Kits" tuleb, ning mehed valguvad kohe laiali. „Kurrat,

üks neetud sakslane juba kohal!“ sisistab Kellalööja endamisi, asudes tööle.

Kitseks hüütakse töökoja meistrit ta valge habeme tõttu. Ta on sünnilt sakslane ja teenib raudteel ajast, mil kogu liin kuulus veel saksa seltsile, kellelt see hiljem riigistati.

Kaarel asub vaikides oma tööpingi juurde, arutelles endamisi äsjakuuldut. Kui sakslased vallutavad tõesti maa, siis nad sulevad ühtlasi ka pääsu Venesse ja nõnda ta võib pikemaks ajaks eralduda Niina Pavlovnast. Tont võtku, see on vägagi tõenäoline! Aga emakese haigus sunnib teda paratamatult siia jääma...

„Jõudu tööle, härra Aitsam!“ kajab äkki värske naisehääl. See on noor kontoripreili, kes tõttab tööle. Kaarel tervitab teda viisakalt ja saab tasuks võluva naeratuse, mis peaks meelitama külmematki meest.

„Kena preili,“ ühmab Kaarli pinginaaber kavalasti. „Aga vaadake, härra Aitsam, et Kellalööja teid maha ei löö, võtate talt sedasi veel pruudi üle!“

„Ons kontoripreili tolle nässaka vanapoisi pruut?“ huvitseb Kaarel süütult, kuigi ta teab, nagu kõik teisedki, et Kellalööja on neiusse kõrvuni armunud.

„Või veel!“ muigab naaber kahjurõõmsalt. „Aga seekord peab va Kellalööja otsima omasuguseid... Nagu preilil oleks puudust haritud meestest,“ lisab ta tähendusrikkalt.

„Muidugi,“ möönab Kaarel ükskõikselt ja süveneb oma töösse. Kuna täna tahetakse töökojast välja saata parandusel olev vedur, siis on meestel vägagi kiire. Ent töötades ta mõlgutab üha omi mõtteid.

„Oh sa mait!“ hüüab naaber äkki. „Vaadake korraks, juba va Kellalööja, kuripatt, hiilibki kontori poole! Hihii! See ta vanajõmmi igahommikune käik!“

„Las ta hiilib, kui see talle meeldib,“ äigab Kaarel tüdinult. „Meie aga vaatame parem, et saame oma töö valmis!“

„Nojah, ma niisama, naljaviluks,“ õiendab naaber taandudes.

Kuid veidi hiljem käsutab meistriabi mehi tislereisse üldkoosolekule.

„Vaat sulle piirakat!“ irvitab naaber, korjates laualt oma tööriistu. „Ise nad kisavad igapäev tööviljakuse tõstmisest, aga tööd ei lase, sunnikud, teha. Muudkui üks koosolek teise peale ja inimesed õpivad logelema!“

Kaarel möönab, et naabril on õigus, sest tööliskoosolekud on tõepoolest liiga sagedased. Ega enamikul meestest ole koosolekute vastu midagi ütelda, sest tükitöö kui kodanluse näotu sundvahendi kadudes on ju täiesti ükskõik, kuidas päevi õhtule saata. Ja maksab's nüüd, nii-ütelda omaperemeestena, enam endistviisi rabada. Siis ju poleks töölisil revolutsioonist vähematki kasu...

Tislereisse kogunenud meeste meeleolud on ärevil, sest kõigile on selge, et tänasel üldkoosolekul tuleb arutusele sakslaste lähenemisküsimus, mida töökodades on harutatud juba hommikust saati. Nii oodatakse põnevalt koosoleku avamist. Kui tööliskomitee esimees Lahe asub ühe tisleripingi taha ja palub rahu, laskub ruumi sügav vaikus. Kõigi silmad pöörduvad esimehele, kellelt oodatakse nüüd sakslaste kohta täit selgust. Suur on aga meeste üllatus, kui Lahe

seletab soravail sõnul, et tänasel koosolekul tulevat valimisele mingi varustuskomitee, kelle ülesandeks olevat tööliste varustamine toiduainetega. Sakslaste tulekust mitte sõnagi.

„Palun sõna!“ nõuab lõppeks valaja Pavian, tuntud vähemlane ja laitmatu kõnemees.

„Räägi!“ lubab Lahe lühidalt, heitnud valajale altkulmu sünge pilgu. Muide, ta piidleb alati altkulmu, kuidagi tigedasti ning salakavalalt, mispärast teda üldiselt kardetakse.

„Nagu mina aru sain,“ ürgab valaja irooniliselt, „tahetakse siin täna valida mingit varustuskomiteed. Aga nüüd ütle mulle, Lahe, päris ausalt, keda see komitee hakkab varustama? Kas viimati mitte saksa sõjaväge, kes olevat teel siiapoole?“

Esimehe näoilme muutub äkki lausa hirmuäratavaks ja ta altkulmu piidlevad silmad pilluvad sädemeid.

„Kurat võtku!“ müristab ta. „Mida sa, Pavian, seal lobised!? Mis kuradi provokatsioon see on!?“

„Ära nüüd märatsema hakka,“ vaigistab teda valaja üleolevalt. „Kõik töökojad on lärmi täis, et sakslased olevat teel siiapoole. Ainult sina teed näo, nagu ei teakski sa asjast mitte kui midagi —“

„Küllalt!“ katkestab teda esimees metsikus raevus. „See on valgete alatu provokatsioon! Ja sina, Pavian, vaata ette, et tribunaal ei varusta sind niisuguse jutu eest paari nikkelkuuliga! —“ Ta peatub ja neelatab korraks, põrutab siis rusikaga vastu tisleripinki ning lisab: „Keelan ära niisuguse provokatsiooni! Kas mõistate!?“

„Küll ikka,“ ühmab valaja lahkesti. „Aga lin-

nas olevat liikvel sõjapõgenejad, kes teavad kinnitada —"

„Kas sa ise nägid neid!?"

„Ei, kuulsin seda teistelt."

„Küllap mina juba tean, kellelt sa seda loba kuulsid!" raevutseb esimees, heitnud Arnu Lanveilile kurja pilgu. „Ka tean ma, kurat võtku, kes siin täna hommikul kuulutas maksva korra langemist! —" Nüüd tabab esimehe pahaendeline pilk Kaarlit, kes taipab joonelt, et Piibli-Juhan on jõudnud teha oma juudatöö. „Aga vaadaku mõni mees ette, sest tribunaali sattuda on palju kergem kui sealt välja tulla! Ja nüüd kuulake, mis ma teile ütlen: Haapsalu pool on salgake valgekaartlasi hakanud mässama ja siit saadeti juba tööliste löökrühmad neid verekoeri rahustama. Kas mõistate!?"

Mehed küll vaikivad targu, kuid igaühe sisimasse jääb püsima kuri kahtlus, mida aga keegi ei söanda väljendada. Nõnda valitakse varustuskomitee ja koosolek lõpetatakse.

„Noh, vanapoiss," ütleb Kaarel koolivennale, „miks sa ei rääkinud Lahele oma korterinaabreist""

„Mul on ainult üks nahk seljas ja seda ma eelistan hoida," kostab Arnu jahedasti. „Aga see on siiski veider lugu, miks enamlased sakslaste tulekut nii hoolega varjavad?" lisab ta mõtlikult.

— — —

Kui linnas levib ärev kuuldus, et enamlaste juhid on öösi põgenenud ja saksa sõjaväed olevat juba üsna lähedal, selgub töökodades kõigile, et Lahe vedas toona töölisi oma valgekaartlaste mässujutuga ilusasti ninapidi. Nüüd sajab valeliku esimehe arvele ränku sajatusi ja kogu depoos ei

leidu enam ühtki meest, kes poleks talle maruvihane. Kurat võtku, valetab koosolekul kõigile suud-silmad täis ja põgeneb siis ise nagu jänes! Ons sihukest asja enne nähtud!

Peatehaseist saabunud kutsesse tulla tööliste üldkoosolekule suhtuvad mehed skeptiliselt: liiga segased ajad ja küllap see koosolek peetakse ka nende osavõtuta. Ei, kord sakslased on lähedal, siis peab igaüks käituma hästi ettevaatlikult. Sakslasi, jumal tänatud, nad juba tunnevad, sest nende meeste „armulikku kätt" on eestlased maitsnud mitu sajandit!

Nõnda siirdub Kaarel üksinda peatehaseisse, sest ka Arnu Lanveil eelistab targu hoida oma „ainsat" nahka. Kaarel ei looda küll kujunenud meeleolude juures tollest koosolekust midagi tulusat, sest töölised on selleks liiga hirmul, et üldse kokku tulla ja otsustada antud olukorras kainelt.

Ent sisenenud koosolekuruumi, milleks on tohutusuur vaguniparandustöökoda, ta leiab selle olevat viimse võimaluseni kiilutud töölisist, kes arutavad isekeskis elavalt päevasündmusi. Einoh, peatehaste mehed on omas valdavas enamuses valged ja see oli teada ka enamlaste juhtkonnale, kes suhtus neisse seetõttu halvutavalt! mõtleb Kaarel endamisi, kuulates huviga meeste omavahelisi kõnelusi. Enamik neist on töötanud tehaseis peaaegu kõik oma elupäevad ja paljudel on linnaaguleis kenakesed majadki. Nii ei saagi nad olla veripunased, kus sellega...

Töökoja ühte nurka on püstitatud tribüün, kuhu astub parajasti tehaste tööliskomitee esindajaid. Üks tribüünileastujaist kuulutab koosoleku avatuks ja teatab siis pidulikult, et Eesti

Maapäeva otsuse kohaselt on Eesti kuulutatud tema ajaloolistes ja etnograafilistes piirides iseseisvaks demokraatlikuks vabariigiks. Nüüdsest olevat maa ainsaks kõrgeimaks ning korraldavaks võimuks Eesti Maapäeva poolt loodud rahvavõim Eestimaa Päästekomitee näol.

Kui Kaarel ootaski, et sellele teatele järgneb üldine vaimustustorm, siis on ta nüüd pettunud, sest ruumis valitseb sügav vaikus. Tööliste nägudel peegeldub üllatus, mis ilmsesti on segatud salajase kartusega, ja nii kõlab ka tribüünilt algatatud rahvushümn kuidagi loiult, suurele silmapilgule kohase vaimustuseta. Ajad on siiski liiga ärevad — keegi ju ei tea, mida toob neile homne päev ja mida arvavad asjast üha lähenevad sakslased. Ka pole punaväed linnast veel täiesti lahkunud ja neilt võib iga hetk oodata rabavaid üllatusi. Nõnda on jõudude vahekord alles selguseta, mis masendab kõigi meeli, võttes meestelt ühtaegu usu tolle eesti rahva eneseavaldusakti kõikvõimsusse. Pole ju kerge nii ilma pikemata heita turjalt sajandite ränka koormat ja tunda end ainsa hetke möödudes vaba rahvana!

Seda rusuvat meeleolu näivad taipavat ka töölisesindajad, kes püüavad mehi julgustada. Nii kõneldakse tribüünilt kurbi sõnu minevikust, rõõmsaid olevikust ja lootusrikkaid tulevikust. Ka väidetakse, et sakslased kui kultuurrahvas arvestavad eestlaste enesemääramisõigust... Lõppeks kutsutakse mehi astuma tehaste kaitseliitu, sest olevat karta, et linnast lahkuvad punaväed hakkavad rüüstama, mida kodanikud aga ei tohtivat lubada, kuna nüüdsest olevat kõigi kohus kaitsta oma riiklikku iseseisvust ja varandusi.

Pärast koosolekut siirduvadki mõned nooremad mehed tehaste peakontori juurde, kus jagatakse soovijaile tulirelvi ja lahingupadruneid. Tõugatuna mingist salapärasest ajest läheb sinna koos teistega ka Kaarel Aitsam, siiani nõnda veendunud sõjavastane...

Nagu imeväel ta hülgab oma senised tõekspidamised ja astub uljalt isamaakaitsjate ridadesse. Aeg ja olud kohustavad! mõtleb ta endamisi, asetades oma vintpüssi mehhanismi lahingupadruneid. Ta pole küll kunagi teeninud sõjaväes, kuid talle on õpetatud koolis juba poisikespõlvest saati rivitrilli ja relvakäsitlemist. Ja kas ta pole lõppeks jahimees — on ju jahimehest sõjameheni vaid tilluke kukesamm! Ning asunud tehaste peaväravasse valvepostile ta on iga hetk valmis veriselt tagasi tõrjuma ründavat vaenlast, kellest pole siiski kuulda vähimatki elumärki.

Nõnda ta sammub sõjakalt edasi-tagasi, laetud vintpüss laskevalmilt kaenlas, kuulatab taoti pinevalt ning jätkab siis taas oma üksildast rännakut. Niisiis, rahvaste elus esineb ikkagi olukordi, mil igaüks on paratamatult kohustatud haarama relva, et kaitsta oma kodumaad? mõtleb ta. Jah, selles pole kahtlust! Kui ta seda siiani ei taibanud, siis vahest sellepärast, et tema kodumaad valitses võõras rahvas! Nii see on! Juhan võitles mitu aastat vahvasti tolle võõra rahva eest ja tänuks asetati ta seina äärde...

Kaarel võppub, sest samas talle meenub haige ema, kes tundis end hommikul eriti halvasti. Küllap emake on nüüd rahutu ja ootab tema kojusaabumist! Jumaluke, kuis ta ometi võis unustada oma pojakohused!?

Ta sammub ärevana edasi-tagasi, püüdes

jõuda selgusele, kas tal oli üldse õigust hüljata oma haige ema ja asuda siia valvepostile, kuhu võinuks asuda näiteks Arnu Lanveil ja paljud teisedki mehed, kel pole kodus nii tungivaid kohustusi. Kuid ühtlasi ta möönab, et palju mehepoegi on kõigil aegadel hüljanud oma vanemad ja tõtanud raskel hetkel kaitsma oma kodumaad. Nõndaks, tähendab isamaalised tunded peavad ületama pojaarmastuse? Aga ta vahest teotses ennist hetkelise impulsi mõjul? Ons ta võimeline end ohverdama nõnda ebaisekalt oma kodumaa hüveks? Kas leidub üldse selliseid aatelisi ja õiglasi inimesi, kes oleksid võimelised teotsema ebaisekalt? Kas ei tee enamik inimesi ses suhtes üksnes suuri ning kõlavaid sõnu, et nende varjava katte all taotella ainult väiklast omakasu?...

Kaarel ohkab rusutult ja kuulatab siis tüki aega pinevalt, et tabada vähematki kahtlast heli. Ent kõik on endiselt vaikne, ta kõrvu ulatub vaid manööverdavate vedurite kaugeid huikeid.

Jah, õiglust ei tule otsida mujalt kui inimese südamest, sest väljaspool inimest pole õiglust, mispärast inimese sisimas ei juhtu kunagi ebaõiglust. Inimkeha võib küll nautida halval teel saavutatud lõbusid, kuid hing ei tunne ikkagi teisi rahuldusi kui neid, mis tema noorus on pälvinud. Nõnda on inimese siseõnne vaagijaks üksnes tema südame hääl.

Lõppeks polegi tähtis, kas keegi usub või mitte inimese headusse: tähtis on vaid nende motiivide ülev ausus ja sügavus, mille pärast usutakse või ka mitte. Ja senikaua kui inimeses pole virgunud tema südame hääl, ei soorita ta midagi tõeliselt suurt ning ülevat!

Hommikul, veidi enne töö algust, hoomab

Kaarel pimeduses Piibli-Juhanit, kes näib tema järele luuravat. See lõbustab teda ja ta kutsub mehikese lähemale.

Piibli-Juhan kuuletub.

„Oijeh!“ hüüatab ta imestelles, hääles otse sulav magusus. „See olete ikka tõesti teie, härra Aitsam! Ma juba mõtlesin eile, kui läksite koosolekule, et kuhu te ometi jäite — ja nüüd ma näen teid siin, püssiga... Hihii! Einoh, maksvat korda peab igaüks austama, ma olen seda ütelnud alati —“

Kaarlit valdab äkki võitmatu ilgustunne ja ta teeb vaistlikult liigutuse, nagu tahaks ta toda ülemuse ees lömitajat variseri täägiga läbi pista. Ent ta valitseb end ja pöörab jahmunud mehikesele põlglikult selja.

Vabanenud valvepostilt, läbib Kaarel kiiresti tänavaid, et tõtata koju. Poleks tema mõtted nii pidevalt oma haige ema juures, ta kindlasti märkaks linnas ebatavalist liiklust. Möödudes reaalkooli juurest ta hoomab siiski, et koolimaja esisele on rivistatud eesti polgu sõdureid — puiesteel aga seisab tihe rahvajõuk, kes näeb midagi ootavat.

Kaarel seisatab. Samas väljub reaalkoolist Päästekomitee liikmeid ja komitee esimees teatab, et Eesti on kuulutatud iseseisvaks, lugedes ühtlasi ette „Manifesti kõigile Eestimaa rahvastele“. Sõdurid ja rahvas paljastavad pead, polgu orkester mängib „Mu isamaa...“ Kuid hetkel, mil jõutakse hümniga lõpule, ilmuvad Peetri platsi [1]) suunas nähtavale saksa sõdur-ratturid. Eesti polk ja kogunenud rahvas läbib rongkäi-

[1]) Praegune Vabadusväljak.

guna linna, peatub Raekoja platsil, kus orkester mängib veel kord „Mu isamaa…“ Sellega piirdubki Eesti iseseisvuse pidulik väljakuulutamine, sest okupatsiooniväegede ilmumise puhul jäävad aktused kirikuis ja mujal ära…

Kaarel läbib taas tänavaid. Ta ei malda enam lähemalt vaadelda, kuidas härdameelsed saksa prouad kostitavad suupäraste palakestega teraskiivreis jalgrattureid… Tal pole hetkel kõige sellega asja.

Kodus ta istub oma haige ema sängi juurde. Nagu ta kartnud, on emakese tervis öö jooksul märksa halvenenud ja arstid ei hellita enam paranemiseks mingeid lootusi. Kaarel tajub alles nüüd, kui väga ta armastab oma ema. Sügava kahetsusega ta mõistab, kui palju kohuseid tal on jäänud ema vastu täitmata… Ning see tunne jääb tema sisimasse püsima. Ta istub haigetoas hetkeni, mil emakese silmad sulguvad igaveseks.

VII

PUNANE PARADIIS

Enamlased loovutavad Bresti rahulepingu järgi kogu maa, saartest Narva ja Peipsini, Saksa politseivõimu alla, kuni vastavate maa-asutiste kaudu on kindlustatud riiklik kord ning julgeolek. Kuid juba ammu enne Bresti rahulepingut on sakslased tegelikult vallutanud maa, kukutanud Ajutise Valitsuse ja omavalitsused, seades kõikjale ametisse saksasõbralikke isikuid.

Ent Saksa okupatsioon ei osutu üksnes valusaks tuliprooviks Eesti riiklikule iseseisvusele, vaid ta on ka majanduslikult rängaks koormaks, sest igasugused sundnormid maal ja linnades laostavad rahva jõukust. Kui toiduained kaovad vabamüügilt ja kui tehaseis kärbitakse tööliste seniseid palganorme, eelistavad paljud lahkuda kodumaalt, opteerudes Venemaale, mis on rahulepingu järgi võimaldatud.

Ka depoo veduriparandustöökojas kõneldakse iga päev kodumaalt lahkumisest, mida muide õhutavad Lahe agendid, kes on tulnud salaja üle piiri, et viia siit mehi Venesse. Enamiku neist „õhutajaist“ saadab küll Saksa politsei Venesse tagasi, kuid paljude sisimasse jääb kodumaalt lahkumise mõte ikkagi püsima.

Nõnda asubki ühel päikeseküllasel juunipäeval jõuk depoomehi Kopli kaubajaamas otsatu-

pikale ešelonile, et sõita jäädavalt Venemaale. Koos teistega asuvad rongile ka Arnu Lanveil ja Kaarel Aitsam, kes kavatseb küll lahkuda kodumaalt ajutiseks, et korraldada Venemaal mõningaid hädavajalikke asju — nii ta põhjendab oma sõitu kodustele.

Pärast valusat kriisi, mida põhjustas ta ema enneaegne surm, liikus Kaarel mitu nädalat mingis ahistavas uimas, mis oli vallanud kogu ta olemuse. Kui ta nüüd otsustaski lahkuda ajutiseks kodumaalt, siis üksnes ellepärast, et ta tunneb endal olevat Niina Pavlovna vastu teatavaid kohustusi, millest korralikul mehel on võimatu mööda hiilida. Ka jäi tema pealinna korterisse mõningaid kalleid mälestusesemeid emakesest ja muudki väärtuslikku. Samuti on kõik tema haridusdokumendid instituudis ja nendegi väljastamine nõuab ta sinnasõitu.

Istudes avatud vaguniuksel ta silmitseb hajali pilgul kiiresti möödalibisevaid viljanurmi, kiduraid ning soisi männimetsi, valendavaid maanteid, siis jälle haljendavaid nurmi. Kõikjal on kodumaise varasuve hunnitut haljust ja mahedat lõhnavust. Ta näol ilmneb nukrus, vaikne nukrus — see on nagu kahetsus, milles puudub siiski kibedus; põsed, millele ripsmed heidavad varje, on kalbed ning kõhnad. Taoti mängleb tema valuliselt allapoolevajunud suu ümber nukker naeratus, mis annab ta väsinud näole noorusliku ilme, ja hetkel, mil ta naeratleb, hakkavad tema suured ning küsivad poisisilmad nagu vastukajas särama, otsekui puhkeks ta kurvas südames vastseid lootusõisi, mis tõotavad talle ebamääraselt tillukesi rõõme, mida elu vahest hoiab veel tema jaoks varuks.

Kõrvalvagunis lauldakse uljalt internatsionaali ja taoti pillutakse teekallakule põlevat sõjaväe püssirohtu, mida neil näib olevat kaunikesti varutud — jumal teab, kust nad on selle hankinud! Kuid säärane liiga vaba käitumine ei meeldi sakslastele ja nii otsitakse ešelon Tapale saabudes põhjalikult läbi. Mõningad mürgeldajad vahistatakse ja siit edasi läheb sõit juba üsna viisakalt, sest meeleavaldajaile selgus, et nad pole veel punase paradiisi vabas õhkkonnas...

Narva jõutakse keskööl, kuid ešelon tõmmatakse üle raudsilla alles vastu hommikut. Komarovka küla juures peatub rong ja optante käsutatakse vaguneist väljuma. Sakslased ei vea neid enam edasi eeldusel, et igaüks leiab isegi tee Venemaale. Õnneks saab külast hankida küüdimehi ja nii võidakse peagi jätkata oma reisu. Jamburgis ootab neid uus üllatus: opteerijaile määratud ešelon on küll koostatud ja seisab sõiduvalmilt jaama kõrvalteel, kuid puudub vedur, mille andmiseks pole veel korraldust. Rõõmsad internatsionaalihelid, mille saatel marsiti jaama, vaikivad ja punaste seltsimeeste arvele sajab ebameeldivaid süüdistusi...

Kaarel siirdub jaamahoonesse, et nõutada endale ja oma reisukaaslasile sõiduluba reisijaterongile, mis väljub peatselt Petrogradi suunas. Kuid jaamaülem keeldub seda andmast, seletades, et piirijaamas pääsevad rongile üksnes kohalikud elanikud ja raudteelased, kellel on alalised sõidukaardid. Raudteelasist opteerujail tulevat enne asuda kuskile raudteetehasesse tööle ja varustuda vastavate isikutunnistuste ning sõidukaartidega, küllap nad siis pääsevad rongile.

„Ons piirijaamusse pääs tavalisile reisijaile tõkestatud?“

„Jah, raudteel liiklemiseks valitseb dekreedikohaselt kindel kord, millest ei tohi kõrvale kalduda. Nii peate sõitma ešelonil nagu kõik teisedki ja nagu see on ette nähtud.“

Kaarel väljub pettunult jaamahoonest. Venemaal on liiklemine muutunud vägagi raskeks! mõtleb ta murelikult. Näib, et ta peab enne kodumaale tagasipöördumist asuma kuskile tehasesse tööle. Tont võtku, see on halb lugu!

Ešelon pääseb liikvele alles vastu õhtut ja saabub kesköö paiku Gatšinasse, kus ta jääb taas peatuma, sest uue veduri andmiseks puuduvat korraldus. Õnneks müüakse siin juba sõidupileteid ka vastava loata ja nii asuvad depoomehed hommikul reisijaterongile, mis jõuab keskhommikuks Petrogradi. Rongi konduktoreilt nad kuulevad, et Balti jaamas on varutud raudteelasist opteerujaile mõned tepluškad, kus võib leida ajutist ulualust. Nõnda siirduvadki mehed depoo taha ja leiavadki sealt neile varutud tepluškad.

Kuna Kaarlil on linnas korter, pole tal vajadust kasutada ebamugavaid tepluškasid ja nii ta otsustab kohe linna sõita. Ta kutsub ka Arnu Lanveili ühes, kes võivat magada esialgu tema töötoas diivanil. Koolivennad väljuvad jaamaesisele depoo jalgvärava kaudu, mida kasutavad töölised ja vedurimeeskonnad. Asetanud oma reisukohvrid voorimehele nad sõidavad peagi mööda Izmailovski prospekti. Kaarel peab imestelles nentima, et kunagi nii uhke ja puhta linna ilme on vahepeal möödunud kuude jooksul kuidagi

alla käinud. Siin-seal tänavanurkadel vedeleb prügihunnikuid, mida tuul on kokku keerutanud, majadki on tublisti luitunud. Kõike seda märkab ka Arnu, kes viibib linnas esmakordselt ja avaldab nüüd valjusti oma muljeid.

„Tasa!“ hoiatab teda Kaarel naeratelles. „Me oleme nüüd punases paradiisis ja siin ei mõelda nii valjusti, seda võta teatavaks. Ka on puhtus ning heakord kodanlik pärandus, mida enamlasil kui uue korra jüngreil ei sobi nii ilma pikemata üle võtta — sedagi võta teatavaks.“

Arnu ei taipa küll hästi, kas koolivend naljatab või kõneleb tõsiselt, kuid igaks juhtumiks ta jääb ses suhtes oma arvamuse juurde.

Kaarli korteriperemees, erukolonel, on väga rõõmus ning lahke. Monsieur Aitsami toad olevat üha endises korras ja monsieur Lanveil võib seal leida vabalt ajutist peavarju. Muide, ta peab neid komissariaadis registreerima oma nõbudena, mis on uue dekreedi kohaselt vältimatu.

„Mis dekreedi?“ huvitseb Arnu.

„Tubade üürimine võõraile kui üks moodus töötult parasiteerida on nüüd dekreediga keelatud.“

„Jälle midagi juurde õpitud,“ nendib Arnu imestelles. „Aga kas olete kindel, et komissariaadis ei avastata seda nõbude värki?“

„Ses suhtes võite olla rahulik,“ muigab kolonel lõbusasti. „Nüüd on enamik linnarahvast omavahel sugulased ja komissariaatides ollakse sellest teadlikud. Allüürnikel ju pole kuskile minna ja nii on kogu dekreet vaid *coupe de théâtre* [1].“

Kuid lahke kolonel peab andma veel täiendavaid seletusi, sest Arnu ei jõua nii kiiresti tolle

uue korra paremustega kohaneda. Seal meenub vanahärrale, et monsieur Aitsamile on üks kiri, mis ootavat teda juba mitu kuud, sest kolonelil puudunud teatavasti võimalus seda edasi lähetada.

Ja kuna Arnu puhastab end reisutolmust, avab Kaarel ahta ümbriku. Kiri on Niina Pavlovnalt ja sisaldab vaid mõned read, kus neiu teatab, et peab olude survel lahkuma Petrogradist ja sõitma tõenäoliselt Moskvasse, sugulaste poole. Tema aadressi saavat Cuchullain tädilt.

Rõivastunud vastseisse rõivaisse, väljuvad koolivennad majast, et minna raudteevalitsusse teatama endi tulekust. Kaarel läheb sinna küll raske südamega, sest ta pole kindel, et seal ei teata tema tookordsest tehaste kaitseliitu astumisest. Piibli-Juhan nägi teda toona püssiga seismas tehaste väravas ja hiljem käisid töökojas mitmed Lahe agendid, kellele ta võis asjast teatada. Aga ta peab siiski minema, peab pääsema mõnda tehasesse tööle, et hankida endale sel teel liiklusvõimalusi raudteel. Võimalik, et Piibli-Juhan seekord vaikis, — ta ju lömitab nüüd truualamlikult sakslaste ees ja on nende keelekandjaks. Ka peab ta pääsema Moskvasse, et kohata seal Niina Pavlovnat.

Raudteevalitsuse tohutusuures majas leidub nüüd seevõrra rohkesti igasuguseid komiteesid, et koolivendadel on raske avastada, kuhu ja kelle poole nad peavad õieti pöörduma. Ekselnud tubli tunni mööda hämaraid koridore, nad satuvad lõppeks keskkomiteesse, kus Kaarel kohtab oma ülikoolisõpra Jaan Taskat, kes on komitee sekre-

---

[1]) teatraalne efekt.

täriks ja võtab koolivennad kohe oma hoole alla, seletades neile, kuhu nad peavad minema.

„Ennekõike nõutan teile leivatšekid, et te siin nälga ei jääks," seletab ta. „Siis kirjutan teile nõudelehe, millega saate peakontorist avanssi — teil ju peab olema raha, millega osta kooperatiivist leiba, kuni me määrame teid tööle. Seejärel lähete oma endise tööliskomitee esimehe juurde, kes kinnitab teie poliitilise usaldatavuse —"

„Kas Lahe juurde?" küsib Kaarel kiiresti.

„Jah, tuba number —"

„Kuule, Jaan," katkestab teda Kaarel läbematult. „Kas sa ei saaks korraldada seda asja Laheta? Mul on nimelt põhjust vältida temaga kohtamist."

„Oled sa millessegi segatud?"

Kaarel seletab kolleegile siiralt oma kaitseliidu asja.

„See on väga tõsine asi," ütleb Taska mõtlikult. „Kui Lahel on see värk teada, siis ta saadab sind pikema jututa Gorohhovajale[1]). Kardan, et sul oleks mõistlikum siit kaduda."

„Võib-olla et Lahe ei tea midagi?"

„Seda on raske uskuda, sest ta saatis siit kodumaale agente. Sõida parem tagasi ja katsu kuidagi pääseda üle piiri —"

„Aga mul puudub sõidukaart ja raudteelase isikutunnistus! Ka pean ma enne sõitma Moskvasse, kus mul on õiendada üks hädaline asi."

„Kas Lahe teab, et sa oled siin?"

„Arvatavasti, sõitsin siia koos hulga meestega ja need on vist jõudnud juba käia tema juures. Miks sa seda küsid?"

---

[1]) Petrogradi tšeka peakorter.

Taska süüvib mõtiskellu.

„Tead mis," ütleb ta mõninga vaikuse järel. „Sa mine korraks Lahe juurde ja kui ta hakkab sind väga tülitama, siis ütle talle, et seisad keskkomitee kaitse all. Ma kõnelen vahepeal oma esimehega, ta on tubli ja arusaaja mees. Siin antakse Lahele nii mõndagi süüks ja nii ta peab olema meiega ettevaatlik!"

„Hüva, lähen kohe Lahe juurde!"

„Aga see avanss?" meenutab Arnu Lanveil, kes siiani on kuulanud vaikides.

„Milleks sulle seda?"

„Raha, kui seda antakse, peab alati vastu võtma," teatab Arnu elukogenult. „Mina isiklikult põlgan ainult kärbseid."

„Õige mõte!" naerab Taska, ulatanud nõudelehe. „Aga raha olevat küll hea sulane, kuid halb peremees," lisab ta sügavamõtteliselt.

Arnu Lanveil pole mõttetark ja nii ta võtab Taskalt nõudelehe ning väljub keskkomiteest, et minna peakontorisse. Teab mis Aitsamil on viga mängida suurhärrat, ta ju on põhjatu rikas! mõtiskeleb ta endamisi, sisenedes pearaamatupidaja kabinetti, kes peab kinnitama tema nõudelehe. Kuid ametnik keeldub seda tegemast.

„Jumal teab kunas ja kuhu teid määratakse tööle," seletab ta tüdinult. „Olen maksnud avansina suuri summasid ja mul pole aimugi, kust ja kellelt neid tagasi nõuda. Kirjutan teie nõudelehele resolutsiooni, et nad kiirustaksid teie töölepaigutamist," lisab ta vastutulelikult.

„Kas olete kindel, et teie resolutsioonist piisab?" pärib Arnu skeptiliselt, võtnud ametnikult oma paberi.

Pearaamatupidaja on tsaariaegne ametnik ja

talle meenub kohane vastus alles Arnu väljudes. Pole just eriti rõõmustav anda edasi neid sõnu, mida ta sisistab nüüd läbi hammaste, sest nad ei kuulu viisakate hulka.

Peakontoris juhitakse Arnu kassasse ja laekur, heitnud tema nõudelehele vaid põgusa pilgu, maksab talle sada rubla avanssi. Vaat sulle piirakat! hämmastub Arnu, eemaldudes kassa juurest. Laekur näib olevat hoopis tublim mees! Ning naasnud taas keskkomiteesse ta seletab Taskale oma veidra avansisaamisloo.

Taska vaid naerab.

„Selliseid asju juhtub meie majas pahatihti," seletab ta. „Pabereid liigub seevõrra palju, et ametnikel on raske neid lähemalt uurida, ja nii otsustatakse enamasti välise vormi järgi. Aga pearaamatupidaja poleks tohtinud keelduda, tema asi on täita korraldusi, mitte targutada."

„Kas laekuril ei teki seeläbi sekeldusi?" huvitseb Kaarel.

„Noh, see on juba tema asi," sähvab Arnu jahedasti. „Kord ta on laekur, siis lugegu hoolsamini oma kassadokumente."

„Mehe jutt!" kinnitab Taska lõbusasti. „Aga pole viga, pearaamatupidaja resolutsiooni ei loe mitte keegi, kõik vajub siin paberiuputusse."

Koolivennad väljuvad keskkomiteest, et minna Lahe juurde. Teel nad kohtavad oma reisukaaslasi, kes seisavad nõutult ühes koridorisopis ega tea, kuhu õieti minna. Arnu annab neile vajalikud juhised ja nii minnakse koos oma endise esimehe juurde.

Lahe, hoomanud Kaarlit, on äärmuseni hämmastunud. Tüki aega ta piidleb tulnukat altkulmu, silmis pahaendeline tuluke, huulil võigas

muie. Ning Kaarlile selgub kohe, et Piibli-Juhan on seegikord jõudnud teha oma juudatöö, ja teda valdab jube hirm.

„Kas ma näen ikka õieti?“ küsib Lahe mürgiselt. „Või on see teie vaim, kes siin rahutult ringi uitab? Kurat võtku, kui see olete ikkagi teie, siis on see üks nali, mida ma poleks osanud uneski näha!“

„Esialgu olen see veel mina,“ kostab Kaarel lahkesti, surunud alla oma hirmutunde. „Ega meiegi lootnud teid enam näha, sest vajusite äkki nagu vette —“

„Lõuad! Ah julgete siin veel suud pruukida! Timukas! Valgete verekoer! Mitu töölist teie oma püssiga tapsite!? Kurat võtku! Nüüd tulete siia, sest teil polnud seal midagi peale hakata! Aga pole viga, küllap leiame siin ka teie jaoks paraja kuuli! —“

„Kuulike leidub ka teie jaoks!“ väidab Kaarel uljalt, otsustanud teha vasturünnakut. „Kas arvate, et keskkomitees ei teata teie tegusid? Selle asemel, et evakueerida töörahva varandusi, teie jätate kõik sakslastele ja korraldate mõttetuid koosolekuid. Tont võku, ja ise tahate veel olla töölisjuht! —“

Nüüd löövad ka mehed sekka ning jahmunud esimehe turjale sajab taas ränku sajatusi. Rünnak tuleb talle täiesti ootamatult ja nii ta ei saa tükil ajal sõnagi suust. Vaistlikult ta aimab ohtu, sest raevunud meestega pole hetkel sobiv tülitseda. Ka hirmutab teda tolle neetud Aitsami hulljulgus, kes ütleb enese olevat keskkomitee kaitse all.. Võib-olla tal on seal tõesti vägevaid sõpru, ega ta muidu oleks nii suureline? Ja mehedki on viimseni tema nõus! Ning kaalutelnud kuju-

nenud olukorda, muutub Lahe rahutuks ja ta otsustab alistuda. Tema näoilme tõmbub äkki lahkeks, kuigi ta silmis hõõgub üha kuri tuluke.

„Pidage nüüd veidike!“ hüüab ta. „Kui nõuate, et pean unustama vanad asjad, siis... Noh, mina olen teie teener nagu alati. Aga Aitsam peab siin muutma oma meelsust, muidu —“ Ta ei lõpeta küll lauset, kuid heidab Kaarlile tähendusrikka pilgu. „Ja nüüd klaarime teie paberid, et pääseksite kiiremini tööle,“ lisab ta rangelt.

Jaan Taska lahkel sobitusel määratakse kõik mehed veel samal päeval Varssavi raudtee peatehaseisse tööle.

Õhtul sõidab Kaarel Vassili saarele, et kuulda midagi lähemat Niina Pavlovnast. Suur on aga tema üllatus, kui ta leiab Bibikovide korteris sootuks võõraid inimesi, kes ei tea maja endiste elanikkude kohta ütelda midagi lähemat.

Teisel päeval, läinud instituuti, talle selgub, et Bibikovi pole seal nähtud juba mitu kuud. Kummalisel kombel ei leia ta isegi aadresslauas perekonna kohta vähemaidki teateid — nad on seal märgitud vana asukoha järgi. Ka ei leia ta ühtki nende vanust aristokraatseist tuttavaist — kogu seltskond on jäljetult kadunud... Kogunud tolle nähte kohta lähemaid teateid, talle selgub, et enamik vene aristokraatseid perekondi on emigreerunud välismaale. Nõnda ta jõuab arvamusele, et ka Bibikovid on põgenenud. Kuid ta jätkab siiski otsinguid Moskvas, mis aga jäävad samuti tagajärjetuiks.

Lõppeks ta pöördub Jaan Taska poole, kes lubab teha mõningaid ametlikke järelepärimisi.

Ning mõni aeg hiljem tal õnnestubki avastada, et Aleksei Petrovitš Bibikov on koos perekonnaga vahistatud juba läinud aasta novembris — neid süüdistatud vasturevolutsioonilises tegevuses.

„Kas tead, millises vanglas neid hoitakse?" küsib Kaarel ärevalt.

„Ei kuskil," kostab Taska lihtsalt. „Kui kord enamlased süüdistavad kedagi vasturevolutsioonilises tegevuses, siis sa võid juba isegi aimata nende edasist saatust."

„Siis sa arvad, et nad on tapetud?"

„Ma ei arva midagi, vaid tean!"

Kaarel vajub toolile ja kiindub nüri pilguga põrandasse. Keskkomitee luitunud seinad, labased lauad ja toolid mõjuvad tasse äkki kuidagi rusuvalt ja ta ponnistab tahtejõudu, et mitte karjuda, märatseda, süüdistada... Iga järgnev minut tundub talle igavikuna. Siis tõuseb ta istmelt, väljub vaikides keskkomiteest, südames valus lein.

Minnes ta kohendab mütsi, tõmbab selle sügavasti otsaesisele, asetab käed risti seljale. Jaan Taska seirab teda kestva pilguga ega suuda mõista, mis kolleegiga on juhtunud.

Möödub mitu päeva, mille jooksul Kaarel ei aja kordagi habet. Ta silmad on nagu kaks korda suuremaks kasvanud — nii tohutuina nad näivad kõhnunud näos. Põsenukid torknevad kuidagi nurgelistena ajamatust habemeharjasest. Sagedasti ta lamab päevad läbi liikumatult sängis, jättes minemata tehaseisse.

Neil rusuvail päevil ta meenutab ja kordab kõiki neid etteheiteid, mida ta teinud Niina Pavlovnale, kes oli ometi nii haruldaselt võluv, kes loovutas talle oma neitsilikult puhta armastuse,

mida ta taotses koguni halvustada... Nagu nii paljud teised mehed, kes seda ei tunnusta, ta ootas võimatut kohtamist, ootas haruldast, ainulist, luulelist ja kirglikku lembust, unistas naiseideaalist, kes vastaks tema kõigile nõudeile. Kas polnud ta seda peaaegu leidnud? Kas mitte Nine polnud see, kes talle oleks andnud tolle peaaegu võimatu õnne? Miks ei teostu siis miski? Miks ei saa inimene haarata midagi, mida ta nii innukalt taotleb, või miks tabame üksnes osakesi sellest, mis teevad veelgi valusamaks tolle pettumusteaheliku? Aga ta on nüüd kaotanud kõik, kaotanud kogu armastuse oma elust ja võib-olla ka võime armastada.

Aegamööda valdab teda kojuigatsus, mis paisub päev-päevalt üha suuremaks. Ära siit maalt, siit õudsest linnast, kus on liiga selgesti näha möödunud aegade mõttetud jäljed! Ära siit, koju — vanaisa ootab teda juba ammu.. Oh, võtku tema edasine elu mistahes kuju, talle jääb ikkagi tema põline kodu, tema esiisade talu, kus õnnetuimgi võib enesele luua teatava kujutluse õnnest...

Arnu Lanveil elab üha oma koolivenna juures, kus ta näib end tundvat päris mugavasti. Ja miks ta ei peakski seda tundma. Aitsam on igati mõistlik mees, kostitab teda kodumaalt ühesvõetud toiduainetega, tasub tema eest korteriüüri ja on üldse hea loomuga seltsiline, kellega võib elada päris mõnusasti. Kui ta ainult ei puuduks nii sagedasti töölt! Tehastes on juba kuulda nurinat, lasevad teise viimati veel lahti ja teab kuhu ta siis mõtleb minna? Ja kus pagan ta peaks ometi hulkuma? Muudkui rändab, kaob mitmeks päevaks teadmata kuhu. Ons neil rikastel

inimestel laiskus juba sündides kontides? Kodumaal ta töötas päris korralikult ja ega ta siingi ei käperda, kui ta ainult püsiks tehastes. Aga seal ta just ei püsi!

Nädalate möödudes muutub Arnu veidi rahulikumaks, sest koolivenna käitumises on märgata paranemist — ta reisib küll endiselt üsna sagedasti, kuid muidu ta on hoopis teisem, näib olevat nagu rõõmsamgi. Kes teab, mis asju ta õige ajab? Aga seda ei maksa talt küsidagi, salalik teine, oskab oma elu hästi varjata — niisugune ta oli juba koolipõlveski! Näib, et igal haritud ja targal mehel on omad veidrused, mida peab teiste eest varjama.

Siis valdab Arnu meeli vastne mure, mis on vahest veelgi suurem, vähemasti füüsiliselt tuntavam, mille tõelisuses ei saa õieti kahelda ükski elav olend — see on kõhumure! Arnu veendub varsti, et kogu linnas pole vabamüügil peaaegu midagi söödavat, ja lisaks on veel igasugune eraviisiline toiduainete sissevedu kui spekulatsioonivõimalus keelatud. Igas linna raudteejaamas valvab tugev vahtkond, kes puistab hoolikalt reisijate kohvreid, konfiskeerides maalt toodud toiduaineid. Kui neil õnnestus toona, mil nad saabusid kodumaalt, vältida toda puistamist, siis üksnes sellepärast, et nad väljusid jaamast läbi depoo jalgvärava, mida punaväelased ei taipa valvata.

Ja nüüd, kus kõik kodumaalt toodud toidukraam on lõpukorral, Arnu ei looda siinsest elust enam midagi head. Nad nimetavad seda maad küll töölisparadiisiks, kuid tema elaks hoopis meelsamini kas või põrgus, kui seal leidub ainult külluses süüa! Ei, see siin on räbal maa ja pu-

nased on räbal rahvas! Ning langetanud sellise ränga otsuse, jätkab Arnu oma tähelepanekuid.

Siis juhtub nii, et temaski virgub teatav rändamishimu. Lähemal pühapäeval ta sõidab Jamburgi ja ostab sealseilt eesti asunikelt mitmesugust toidukraami, mille ta toimetab mainitud jalgvärava kaudu õnnelikult koju. Tema meel muutub nüüd taas rõõmsaks — võib ju lõppeks paradiisiski elada üsna priskesti, kui inimesel on veidi ettevõtlikkust.

Esmaspäeval, asunud lõunastama, ta silmitseb heldinult laualekantud üliküllust ja seletab siis koolivennale oma retke üksikasju. Äkki ta muutub jällegi murelikuks ja näib endamisi lahendavat mingit tülikat keerdküsimust.

„Tead mis," ütleb ta siis otsustavalt. „Nälgivas linnas on ju iga suutäis kallis ja sellepärast oleks vahest õiglasem jaotada meie lõuna võrdselt osadesse. Olen nimelt märganud, et meie söömiskiirus pole ühtlane ja nii peaks see, kes on aeglasem, tahtmatult kugistama, rikkudes seega oma seedimist ja ka söömismõnu. Jaotanud aga lõuna, võib kumbki meist süüa rahus —"

„Inimene, sa oled suurvaim!" hüüab Kaarel tunnustavalt. „Tõepoolest, miks peaksime teineteise võidu kugistama nagu seapõrsad, kuna me võime nii ilusasti süüa rahus. Hahaa!"

Arnul pole hetkel aega pikemalt järele mõtelda, kas koolivend tahab teda nöögata või kõneleb tõsiselt. Nõnda ta jaotab toidu asjaliku täpsusega kahte ossa ja asub siis mõnuldes sööma. Taoti ta peatub söömisel, tõmbab hinge, et nauding oleks kestvam. Õnnetul kombel ta hakkab juba pisitasa rasvuma ja seda ta märkab eriti söömaaegadel. Lõppeks ta on siiski endaga val-

mis, lakub oma huuled keelega puhtaks, toetub hubaselt toolikorjule ja urgitseb sõrmeküünega hammaste vahele sattunud liharaasukesi. Kõhus on tunda kirjeldamatu magusat soojust ja ta suleb pooleldi silmad. Tema täis kõht lööb nurru nagu rahulik kass ja ta tunneb end arutult õnnelikuna. Mida enam võib himustada tsiviliseeritud inimene? Ainult üht veel — teha korralikku lõunauinakut, et lasta valguda leiba luusse.

Aga ta kindlasti ei magaks nii rahulikult, kui ta vaid näeks, kuidas koolivend võtab panipaigast kogu ta vaevaga hangitud toiduained ja viib need oma korteriperemehele: „Uni ei anna uuta kuube, magamine maani särki," mõtiskeleb ta endamisi, heitnud magajale lõbusa pilgu. Seejärel asub Kaarel pakkima kohvreisse oma asju, mida tal on siia aastate jooksul kogunenud kaunikesti. See on aeganõudev toiming, sest taoti ta silmitseb mõnda haruldasemat eset — vanaaegse kuldsepatöö meistriteost, mis kaunistatud imeväärse peenusega kulla ja hõbedaga. Kuid ta lõpetab peakkimise siiski enne Arnu virgumist ja laskub siis mõtiskelles sügavasse klubitooli.

Arnu muutub äkki rahutuks, sügab end siitsealt ja ajab enese lõppeks istuli, haigutab magusasti, hõõrub uniseid silmigi. Siis peatub ta pilk pakitud kohvreil, mis koolivend on asetanud kamina juurde.

„Kas lähed reisule?" küsib imestelles.

„Jah, sõidan homme kodumaale," kostab Kaarel rahulikult. „Võib-olla sul on himu seda reisu kaasa teha?"

„Minul!?" jahmub Arnu, heitnud sõbrale kestva pilgu. „Kuidas sa üldse tuled säärasele veidrale mõttele? Me ju alles sõitsime siia ja

nüüd — olge heaks, et hakka aga jälle tagasi reisima! Ei, mina olen rahulik inimene ega armasta rahkeldada. Ka on mul nüüd siingi küllalt mõnus elu —"

„Võimalik," möönab Kaarel mõtlikult. „Õieti ma vajan sinu abi. Nagu sa näed, on mul neli mahukat kohvrit, mida ma ei suuda üksi kanda üle piiri —"

„Eks võta siis küüdimees!" soovitab Arnu teraselt.

„See ei tule arvesse, sest ma pean ületama piiri salaja ja küüdihobusega on seda võimatu teha. Nõnda jääb mul paluda sinu abi. Sa ju mõistad?"

„Mitte midagi ma ei mõista!"

„Asi on lihtne," seletab Kaarel kannatlikult. „Viimaste nädalate jooksul ma tutvusin põhjalikult Torošino [1]) ümbrusega, kust pääseb hõlpsamini üle piiri kui Jamburgist. Ka on mul teada, et paari päeva pärast väljub Pihkvast optantide ešelon ja nõnda peame asuma kohe teele, et jõuda õigeks ajaks kohale —"

„Pea nüüd veidi! Sa ütlesid, et pead minema salaja üle piiri. Miks?"

„Mul on selleks kaaluvad põhjused."

„Aga kui punased sind piiril tabavad?"

„Noh, seda me püüame vältida. Ka käivad paljud kotimehed iga päev salaja üle piiri ja —"

„Kes need siis on, need kotimehed?"

„Äritsejad, kes veavad Pihkvasse salakaupa."

„Hm! Ja sa usud, et pääsed terve nahaga üle piiri, eh?"

„Kindlasti."

---

[1]) Pihkva eeljaam Varssavi raudteeliinil.

„Hüva. Oletame, et mulgi tekib himu Venemaalt lahkuda, kuid sel juhtumil koguneb minulgi paar kenakest kohvritäit riidekraami —"
„Need müü homme Aleksandri turul maha. Kui soovid, võid müüa ka minu vanad riidetükid. Riie on Venemaal kallis ja sa teed ilusa äri, selles võid olla päris kindel!"
See annab Arnul seedida.
„Tulise pärast!" hüüab ta siis solvunult. „Kas ma olen mõni räbalakaupmees!?"
„Seda ma ei arva," kostab Kaarel rahulikult. „Jätame kogu kraami kolonelile ja asi tahe. Vastutasuks maksan sulle teatava summa —"
„Kui palju?"
„Kuna me ületame piiri salaja, mis on ikkagi seotud teatava riisikoga, siis nimeta juba ise summa, mis sind rahuldab."
„Kas tuhat rubla on palju?"
„Ei, maksan sulle kolm!"
„Oh sa jumala tuhat ja tuline!" hüüab Arnu ärevalt. „Ega sa ometi naljata!?"
„Ei, võtan ka reisukulud enda kanda."
„Tehtud! Selle numbri teen kaasa!... Aga kust me võtame sõidupiletid?"
„Ma sain Taskalt juba ammugi alalise sõidukaardi ja täna võtsin talt pileti ka sinule."
„Hm! Sa siis olid nii kindel, et ma tulen ühes?"
„Ei, võtsin selle igaks juhtumiks."
Teisel hommikul tõuseb Arnu juba varakult, ja pakkinud kohvreisse oma ja koolivenna riidevarustise, siirdub Aleksandri turule. Ta pole küll mingi räbalakaupmees, kuid... Noh, kolonelile on need räbalad ainult tülinaks — ka sai ta juba nende toidukraami. —

Õhtul asuvad koolivennad rongile, mis saabub Torošinosse vastu hommikut. Nad hiilivad pimeduse varjul lähema metsa suunas, et jõuda koiduajaks piirile. Mõlemad on suured ja tugevad mehed, kuid raske kandam võtab neid ikkagi üsna tublisti hingeldama.

„Ons Pihkva kaugel?“ küsib Arnu.

„Paarkümmend versta.“

„Kas tahad kogu selle maa kõndida jalgsi?“

„Ei, neutraaltsoonil võtame küüdi.“

„Jumal tänatud! Aga need kohvrid on nagu tina täis!“

„Pinguta veel natuke, varsti oleme piiril,“ soovitab Kaarel osavõtlikult. „Ma ei saanud kahjuks midagi maha jätta, sest need esemed on mulle väga kallid —“

„Teed ilusa otsa, eh?“

„Mis otsa?“ imestab Kaarel.

„Noh, kui inimene saab maksta teisele ainult kandmise eest nii ränka raha, siis peab ta ka ise midagi teenima. Kas õppisid need vigurid kotimeestelt, eh?“

Nüüd taipab Kaarel, et koolivend peab teda salakaubitsejaks, ja see veider arvamus lõbustab teda. Tont võtku, sellel Arnul on mõnikord päris isevärki mõttelaad!

„Mille üle sa naerad?“

„Oh, niisama! Aga neis kohvreis pole siiski salakaupa, seda võta teatavaks.“

„Hüva. Aga milleks meil on siis vaja minna salaja üle piiri?“

„Mul on siin mõningaid kunstiesemeid, misärataksid punaväelaste saagihimu —“

„Kuld ja hõbe, eh?“

„Pead sina ka kõike taipama!“ naeratab Kaa-

rel. „Ma poleks uskunudki, et sa oled nõnda läbinägelik.“

„Olgu pealegi, mis me sellest ikka seletame,“ tõrjub Arnu meelitatult. Ta on, jumal tänatud, juba küllalt vana, et näha nii mõndagi. Ning vaikinud viivu, ta lisab: „Mina teen oma töö ja saan selle eest tasu, kõik muu pole minu rida. Aga, mis küla see sealt paistab?“

Koolivennad seisatavad metsaserval.

Idas lööb äkki helendama ja esimene päikesekiir valgustab nende ees lebavat küla, kus asub piiripunkt. Kerge tuuleõhk kannab ninna suitsuhõngu ja kuked hakkavad uniselt kirema; küla ise on veel looritatud uttu. Otse metsaservalt algab rukkinurm, mis laiub külani. Vasemal, üsna küla serval, muist majust eraldi, paistab läbi puuderoheluse pilbaskatus, mille harjal hülbib punane lipp — see on tollimaja. Metsa pool rukkinurme algab külaheinamaa, mis ulatub kaugele üle piirijoone — neutraaltsooni. Sellel kasvab hõredaid kaski ja sanglepapuhmastikke. Tollimaja juurest lookleb heinamaa suunas nurmevaheline tee, mis on ühtlasi pirijooneks.

Kaarel uurib teraselt maastikku ja kuna kuskil pole näha ainsatki inimhinge, ta otsustab teotseda. Käskinud seltsilisel endale järgneda, ta sammub kiiresti piki rukkinurme — tee suunas. Arnu järgneb talle areldi, piideldes kartlikult tollimaja poole, kust neid iga hetk võidaks näha, sest hõre kaasik ei paku peaaegu mingit varju.

Kaarelgi taipab seda. Ületanud nurmevahelise tee, ta otsustab edasi sammuda kraavipõhjas, mis on liigvee ärajuhtimiseks kaevatud piki rukkinurme ja mis on suvise aja tõttu täiesti kuiv. See on hea mõte, sest liikudes kraavipõhjas neid

varjab tollimaja poolt küllalt kõrge rukis, kuna vasemalt nad märkavad õigeaegselt ohtu ja laskuvad pikali või poetuvad rukkisse.

Äkki ta võppub, sest tollimaja juures sätendab mingi metallese, mis võib olla ka püssiraud...

„Ruttu kraavi ja pikali! Kardan, et siiia tullakse —“

Hetk hiljem lamavad seltsilised kraavis, surudes enese hästi maa ligi. Ärevas ootuses möödub paar minutit, mis tundub igavikuna. Siis kuuldub tasast jutukõminat. Need on kindlasti piirivalvurid, kes väljuvad kohe rukkinurme tagant ja mööduvad kraavist... Oh, kui nad sel hetkel juhtuvad vaatama hüvakule, kraavipõhja! Tont võtku, siis on nende lugu igaveseks lauldud...

Möödub veel üks jube minut.

Siis ilmuvadki nähtavale kaks piirivalvurit, laskevalmis vintpüssid kaenlas. Kuid nad mööduvad, ilma et oleksid taibanud vaadata hüvakule.

Kaarel teeb samas huvitava avastuse, et on olemas kaht liiki hingamist: surmaohu pinevamal hetkel toimub hingamine lühidate, kiirete tõugetena, kuna selle möödudes hingame sügavasti kopsu põhjast. Ühtaegu ta märkab, et koolivenna nägu on täiesti liikumatu nagu raidkujul — see kummaline ilme jääb püsima tükiks ajaks.

Kuid tal pole aega lähemalt uurida neid huvitavaid nähtusi, sest juba ta upitab enese vaatama üle kraaviperve. Punaväelased liiguvad rahulikult piki teed, silmitsedes teraselt ümbrust. Siis nad kaovad puude taha. Nüüd ei tohi enam minutitki viivitada, sest mehed võivad pöörduda tagasi.

„Läki edasi, aga kiiresti!“

Arnu tõuseb kuulekalt.

„Pea! Võta kohvrid kaasa! Julgust, vanapoiss, oleme tegelikult juba üle piiri. Edasi mööda kraavipõhja!"

„Ons nad läinud?"

„Sedakorda küll!"

Arnu ohkab kergendatult, ja haaranud oma kandami, sammub kiiresti koolivenna kannul. Peagi nad hüppavad kraavipervele ja vajuvad üsna tihedaks muutunud võsastikku, mis varjab neid oivaliselt.

Väljunud maanteele, selgub, et tollimaja on kaugel selja taga. Nüüd istutakse teeveerele, sest ülepingutatud närvid vajavad veidi puhkust. Arnu nägu on liikumatu. Alles lähemas külas, kus nad einestavad ja kauplevad küüdi, omandab ta nägu tavalise ilme.

Oodates, kuni peremees rakendab hobust vankri ette, laskub Kaarel elamuesisele pingile. Ta äsjane ärevus on vaibunud ja ta sisimasse poeb taas nukrutsev kurbus, mida ei suuda hajutada enam miski.

Piki lagedat külatänavat lõõtsub kuum tuuleiil, keerutades tolmu. Taamal siblitsevad kanad mõnuldes tuhkjas liivas, et vabaneda sel kombel neid vaevavaist söödikuist. Küla taga on madal tiik, milles seisab jalgupidi lehmakari — sealsamas tunnevad veejahedusest mõnu poisiklutid, pildudes üksteist vee ning poriga. Päris tavaline vene küla, vaene ja räpane.

Peremees ajab hobuse õueväravast välja ja seltsilised ronivad vankrisse. Kogu ümbrus kuni Pihkvani on lage ning kurb, isegi tihedasti asustatud külad ei suuda seda elustada. Maanteel tammub linna suunas talumehi, mitut värvi pai-

gatud pükstes, üll luitunud roosad või sinised sitshamed. Päike tõuseb üha kõrgemale ja põuane juulitaevas näib paashallina.

Linna lähedal elavneb maantee. Paljasjalgsed naised rühivad mõõdupärasel sammul edasi, seljal rasked piimapudelitega täidetud peerust või pajuvitstest punutud korvid. Nad on ühtmoodi näotud, kõhetud ning räpased, peakatteiks eredat kirja sitsrättid, higised ja luitunud, üll määrdunud sitskleidid, mille ääre alt vilguvad porised jalasääred.

Kaarel pöördub tülpinult tolmu alt, mis keerleb tuule aetuna teel.

Vanker peatub okastraattõkke juures, millega sakslased on piiranud Venemaa-poolse linnaosa. Läbipääsuväravas seisab saksa allohvitser, kes seletab, et piir on kaheks päevaks opteerujaile suletud, sest homme väljuvat ešelon ja siis pääsevad soovijad linna, et asuda vabanenud karanteenlaagrisse. Kuid sosisklenud Kaarliga, ta avab siiski värava ja koolivennad sõidavad takistamata linna.

„Kui palju sa talle andsid?“

„Kümme rubla.“

„Seda pole just palju, aga niisugune soldat, kes võtab postil raha, pole midagi väärt!“

„Siiski,“ muigab Kaarel, „meile ta osutas suure teene. Nõnda pole head halvata ega halba heata, oleme kõik vaid inimesed ja peame kuidagi elus läbi murdma.“

Oma kohvrid nad jätavad lähemasse võõrastemajja ja, pesnud end reisutolmust, sõidavad trammil karanteenlaagrisse, mis asub raudteejaama lähedal, endisis vene sõjaväebarakki-

des. Peavärava juures seisab küll postil vahisõdur, kuid laagrisse pääs näib olevat igale vaba.

Laagrikantseleis on Kaarlil pikem kõnelus veltveebliga, kes täidab siin kantseleiülema kohuseid. Selle kõneluse tulemusena kantakse seltsiliste nimed opteerujate nimistusse. Siis saadetakse nad sauna ja laagriarsti juurde.

„Kui palju sa talle andsid?“ küsib Arnu, väljunud kantseleist.

Kaarel ütleb:

„Ilus kopik! Pagana maiad rahale, need sakslased!“

Paar tundi hiljem lõpetab veltveebel viimsed formaalsused ja annab ühtaegu seltsilistele tulusaid juhendeid. Nad väljugu ešelonist enne sihtjaama, vastasel korral võidaks neid sulgeda mõnda koonduslaagrisse, kuhu tavaliselt interneeritakse optante, et väljapolitseil oleks mahti koguda teatavaid andmeid.

„Hüva,“ möönab Kaarel. „Kui me väljume ešelonist, kuidas saame siis hiljem näpupasse?“

„Oh, need saate üsna hõlpsasti opteerimisdokumentide põhjal.“

„Hm! Sel juhul oleks vahest mõistlikum sõita reisijaterongis?“

„Jah, kuid selleks vajate eriluba, mille andmine kuulub jaamakomandandi võimkonda. Katsetage, ta on lahke härra.“

Õhtul selgubki, et jaamakomandant on tõesti lahke mees. Ta ei söanda kuidagi takistada rikka suurkaupmehe ja maaomaniku poega sõitmast reisijaterongis — liiati kui härra reisib oma kammerteenriga, käitub nii ülimuslikult ja kõneleb laitmatut saksa keelt. Nõnda pääsevadki koolivennad rongile.

Arnu Lanveil on sel päeval esmakordselt rahul, sest jaamakomandant osutus õieti ainsaks sakslaseks, kes tegi nende heaks midagi ka tasuta.

Kaarel vaid muigab lõbusasti.

„Eksid, vana vennas," õiendab ta. „Panin komandandi juurde minnes meie dokumentide vahele mõned ober-ost-rublakesed ja küllap see otsustaski lõplikult asja."

Arnu ei lausu enam sõnagi, sirutub kupee pehmele diivanile pikali. Tema päeva jooksul nõnda ülepingutatud närvikava vajab kord kosutavat und.

VIII

TÕUSU OOTEL...

Kaarel Aitsam elab juba mõnda nädalat Kaunissaares, leides nüüd küllalt aega vaadelda ja eritella oma valusasti muljutud sisimat. Neil vaikseil päevil ta tunneb üpris selgesti eneses tukslevat noort südant, tunneb eneses tärkavat küllastamata õnneiha, kuid ta ei tea veel, kuidaviisi seda rahuldada, sest kõik ta senised püüded leida õnne on joosnud karile. Nõnda ta on nagu mõõnaajal madalikule sattunud laev, mis on küll igati sõidukorras, aga ei pääse siiski vabasse vette.

Tema sisimas püsib küll valuline mälestus Niina Pavlovnast, kuid mõteldes õnnetule neiule ta tunneb end nagu vabanevat masendavast koormast ja ta vaatleb nüüd oma minevikku, nagu vabaduse lävel seisev vang vaatab tagasi oma hämarasse kitsasse kongi. Ning eritelles möödunud sündmusi, tas tärkab aegamööda aimus, et neiu kaotus pole talle kuigi oluline, ja ta ei mõtle temast varsti rohkem kui noorpõlves loetud romaanist. Ta ei suuda kuidagi mõista, miks taoti mõni naine mõjub nii äkki ja nii võimsalt, et tekib petlik kujutelm, nagu oleksid tasse hullu-

moodi armunud, joobumuseni küllastunud. Ometi on kõik see vaid illusioon, mida põhjustab tolle kaunitari petlik sära. Näib nii, nagu ümbritseks kauneid naisi mingi salapärane maailm ja mehe tiivustatud mõttelend tõstab teda pahatihti ülemäära kõrgele...

Jah, mehed pole algul kunagi nii selgeltnägevad kui hiljem, pärast valusat pettumust. Naine, kes peab andma armastusele kestvust, ei tohi iial mõjuda üksnes väliselt. Hoopis tähtsamad on tema sisemised omadused, mis äratavad mehes ta parema mina, ta südme hääle. Iga tõeline armastus peab suurendama hingejõudu ja ülendama meelt, sest hingelaad kujuneb vastavalt sellele, mida ta avastab õnnes või õnnetuses, võttes aegamööda nende läbituntud mõtete ja elamuste kuju. Iga uus kiindumus, mis tahab olla tõeline, peab oma sügavuselt ületama mehe esimese armastuse. Aga tema ei vabanenud õieti kunagi oma esimesest armastusest ja nõnda peab see esimene kiindumus olema tõeline.

Ning jõudnud sellise mõtteni, taipab Kaarel vaistlikult, et ta seisab tõe lähedal — tema sisemine mõõn on saavutanud madalseisu ja nüüdsest võib alata tõus, mis peab teda juhtima vabasse vette. Ta on pidevalt vaadelnud ja eritelnud oma sisimat, on kõrvaldanud sealt liigse ballasti, on kannatustules puhastanud ja uuendanud oma hiingesügavikke, on võidelnud rasket võitlust, on rahulikus üksinduses kuulanud oma südame manitsevat häält... Kas pole see puhastustuli muutnud tema kannatused pehmeks heldimuseks, ja nüüd ei ole tema olemus enam vaimse ehteta — ta ei saa enam kahjus-

tada iseend ega teisi. On ju võimatu kujutella, et tulevased elusündmused saaksid teda veel hävitada, — sest ta on täiendanud oma teadvust, on suurendanud oma hingejõudu, ja kõik see, mis on muutunud teadvuseks, ei allu enam vaenlikele jõududele.

Kaarel istub nüüdsest sagedasti oma kabinetis, mis asub villa alakorral, põlvil teatav hõbedane kastike, millesse on hoolikalt kogutud kõik Loori kirjad. Ta sirvib mõtiskelles ülestikkukuhjatud ümbrikke, avab neid ja loeb tihedasti kirjutatud ridu, mis jutustavad talle kalli olendi siseelust ja mis kajastavad nende armastuse ajalugu.

Ning sedamööda, kuidas ta avab ümbrikke ja loeb mõnd hella sõna või vaimukat lauset, kerkib ta kujutelma täpseid mälestusi, mis liigutavad teda. Väikseke pole küll väliselt nõnda hiilgav, kuid seda haaravam ning sügavam on tema sisemine ilu. Jah, temas puudub too seesmine rühkimine, mis Nine'i juures mõjus nii segavalt — ta liigub vaikselt ja tagasihoidlikult, ei püüa kunagi peibutavalt esile kippuda. Nõnda jääb ta veetlevus varjatuks, avaldudes pisitasa; ta on nagu haruldane imelill, mis õitseb üksnes sellele, kes oskab teda avastada...

Nõnda ta istub palju tunde oma kastikese kohal, noppides sealt vastalt uusi mälestusi, mis on andnud talle nii palju erisuguseid tundeid loetlematuis tunnetevarjundeis, mis on pannud võnkuma ta sisima hellemad keeled.

Väikseke ju on tema esimene kiindumus, tema esimene tõeline suudlus — üksnes väiksekeselt ta sai tolle imeväärse ristimise, mis avastab mehele armastuse salapärase maailma...

Oh, ta armastab väiksekest ikka, armastab temas ülevat olendit, kes pole teinud talle kunagi haiget. Kas ta ei ehitanud üksnes väiksekesele tolle barokkvilla, mis nüüd valendab stiilsena pargi põliste tammede varjust, ja kas ta ei sisustanud neid ruume villa ülakorral üksnes temale, maja pärisperenaisele... Aga teda ei ole siin, toda pärisperenaist!

Ühel sügiseõhtul ta väljub villa terassile, kust avaneb vaba vaade järvele. Sel terrassil ta on seisnud sagedasti, on siin veetnud paljud unetud ööd, et pidada arveid möödunuga ja saavutada sisemist tasakaalu. Naaldudes laiale kivibalustraadile ja tundes käsivarte all kivi jahedat puudet ta hingab suuril sõõmel sügiseöö karget värskust. Kõikjale levib sinkjat, salapäraselt hiilgavat valgust, mida saadab helendavast taevaruumist täisümar kuu. Taamal valendab seitsmevenna kivi, millel ta istus kunagi poisikespõlves, et pinevalt kuulata öövaikuses järve tasast sosiskelu... Jah, toona tema siiras poisimõistus ei suutnud veel taibata, milline sügav ning kaunis mõte peitub tolles iidses rahvalegendis. Tõepoolest, isatalu väärib üksnes see, kes teda lõpuni armastab!

Jah, tema isa ja onu lahkusid Kaunissaarest, lahkusid jäädavalt. Miks? Kas nad ei armastanud oma isatalu? Jumal seda teab! Aga täit õnne ei leidnud neist kumbki, nüüd on mõlemad üksikud, ei naist ega last... Ja tema? Miks ta tahtis naida sootuks võõrast rahvusest olendi, kes poleks kunagi sobinud siia Kaunissaarde? Aga saatus määras siiski teisiti ja lahutas ta jäädavalt Nine'ist... Oli see juhus?

Kaarel värahtab.

Kas pole just täna neljakümne üheksas päev ajast, mil ta saabus Venemaalt siia! Seegi on tähelepanuväärne ühtesattumus, kummaline juhus... Juhus? — Hea, olgu nii. Kõik, mis on imelik ja salapärane, on meile juhus — nõnda on mugavam ja kellelgi ei tarvitse vaevata oma ajusid, ei tarvitse öövaikuses kuulata oma südame häält... Aga vanasti, kui inimesed uskusid Looja kõikvõimsasse vägevusse, osati luua nii palju kaunist... Nüüdisajal on kõik see vaid juhus, väga narr ja groteskne juhus, mille üle iga mõistlik inimene peab naerma.

Meie sajand, mil hing peab asetsema ajudes, mil tehnika imeväärne võidukäik ja kõrge tsivilisatsioon on kainestanud inimmeeli, on lämmatanud südame hääle, ei tunta ega tunnustata midagi, mille tõelisust pole võimalik tajuda oma kehaga... Oh sajand, väärt on elada!

Võib-olla on siiski irooniat ses püüdes leida õnne, mis on keset väga tõelisi õnnetusi nii vähenähtav, või armastust, mis on väga ilmse vaenu ja ükskõiksuse hulgas nii raskesti tabatav?

Kaarel ohkab ja silmitseb tüki aega helendavat kuuketast, mis naeratab talle vastu heatahtliku sõbralikkusega. Näib isegi, nagu noogutakski ta talle julgustavalt...

*

Loori istub üksinda võõrastetoas ja on äärmuseni jahmunud, kui teenija talle teatab Kaarel Aitsami tulekust. Tema esimeseks vaistuks on tõusta ja põgeneda oma tuppa, kuid ta vaarub nagu joobnu ning haarab kramplikult kinni toolist. Neiu heidab ujeda pilgu uksele, kust iga hetk võib siseneda mees, kellega ta on teinud

oma sisimas lõpparve... Ning see teadmine võtab talt teotsemisvõime. Valulise karjatusega ta haarab oma peast kinni ja langeb jõuetult tagaspidi toolile nagu inimene, kellele on torgatud vahe nuga südamesse.

Siis avaneb võõrastetoa uks.

Nad uudistavad teineteist vaikides, suutmata lausuda ainsatki sõna, kuigi mõlema huulil pakitseb tuhandeid küsimusi, mida aga kumbki neist ei söanda väljendada.

Kaarel silmitseb neidu imetelles. Oh, mitte sellisena ta ei kujutlenud teda näha! Ons see noor daam toosama väikseke, keda ta tundis varem? Ei, väikseke oli siiski hoopis teissugune, oli küll neitsilikult kaunis, kuid ikkagi valmimata tuisupea... See siin on aga valminud naine, kes on puhkenud oma haaravas noorusilus. Ta näeb siin imeväärset kunstiteost, kellele surematu meistrikäsi on andnud viimistleva pintslitõmbe... Ja milline hingestatud tunneküllus hoovab ta olemusest, — mitte põgus tundevarjund, vaid jõuline tunne, mis annab talle mingi uudse ning erilise veetlevuse.

Esimesel hetkel näib, nagu tahaks neiu söösta mehe juurde, kuid tardub siis äkki tolles kiires, puhtvaistlikus liigutuses, otsekui raidkuju — silmade särades ujedalt. Läbi akende tungib õhtukuma, mis valgustab veetlevat olendit kuldpunaka helgiga. Neiu istub väsinult, valuliste kannatuste surve all pooleldi suletud laugude ja lõtvunud kätega. Kuigi talle pole veel öeldud, mida temalt tahetakse, ta aimab seda siiski, aimab oma naiseliku vaistuga, mis on armunute juures nii selgeltnägev. Ning vaadeldes noormehe piinatud näojooni, ta sisimas eostub sügav

kaastunne, mis täidab teda ebaiseka halastusega. Milline naine suudakski vastu seista armastatud mehele, kui see nii ilmsesti kannatab? Ja kas ei süti iga üleva naise sügavaimast halastusest kõrgeim ning ennastsalgav armastus?...

Loori ei muretse enam, kas too mees teda armastab — ta ju teab seda, selles pole mingit kahtlust. Ta on selles veendunum kui oma hingetõmbeis või südamelööges; ta loeb seda mehe imetlevaist ning ihalevaist pilkudest, mis peatuvad lakkamatult temal, tungides tema ajju ning südamesse otsekui kaks vaimset leeki, mis põletavad ja sulatavad ta sisimasse kuhjunud saasta. Ning istudes nõnda, ta tajub, et nende südamed kasvavad taas kokku, ilma et nad oleksid vahetanud ainsatki sõna. Neiu süda, kogu ta olemus haardub oma süütuses tollesse mehesse, keda ta on alati lugenud vaid enese vaidlematuks omandiks, — tal pole enam hingepiinu, veel vähem endateadvust. Kõik sulab temas ainsasse võimsasse tundesse, mis on tulvil valguse ja armastusega.

Ning sel hetkel ta tajub suurima selgusega, et armastus, elu ja hinge täie andumusega, on midagi ülevat ning ebatavalist, on haruldane tunne, mis lõpeb enamasti halvasti... Ah, kui palju inimesi kõneleb armastusest — ometi nii vähesed on seda tõeliselt tundnud!

Kaarel silmitseb aina neidu, tundes määratut rõõmu ta hingestatud ilust, mida ta ei näe üksnes neiu saleda kasvu nooruses ega näo veetlevuses, vaid teda haarab eriti võimsalt tolle olendi üleva hinge täiuslik ilme, mis peegeldub ta silmis, mis kujundab ta tundmusi, milles kätkeb

elu hingus. Sel hetkel ta leiab neiu olevat võrdlematult kaunima tollest teisest, kelle pärast ta nii südametult hülgas esimese. Ning vaadeldes neiu oivaliselt arenenud ja valminud kuju, talle selgub, et tundmus saavutab oma kõrgeima ning sügavaima väljenduse ainult tugevas kehas ja tugevas hinges, mida ei suuda hävitada ükski maine võim.

„Loori!...“

Neiu värahtab. Kuuldes oma nime nii õrnalt ja pehmelt hääldatuna mehe huulilt, kes veel hiljuti valmistas talle valu ja kohtles teda nõnda julmalt, ta tunneb tugevat sisemist liigutust, mida reedab huulte kerge värin.

„Kaarel!“ karjatab ta ja see karje on nagu kaebus, mis tärkab hingesügavikest, paisudes kiiresti kirglikuks ahastuseks nagu piinatava hinge hädakisa, mis on tulvil lõpmatut protesti ja valu. Puhu ta istub värisedes toolil, oigab vaid tasa endamisi... Ning suutmata end enam oheldada, ta sööstab äkki mehe juurde, kes on isand tema hapra ja võib-olla ka mööduva õnne üle, surub oma kähara peakese tema rahutult tuksleva südame ligi.

Kaarli nägu on erutusest kaame. Ta kummardub heldinult neiu poole, silub õrnalt ta kauneid juukseid. Ning tundes armastatud olendi hingesoojust, tundes teda embavate käte survet, ta olemust läbib järsk värin — see on suur õnn, mis asus taas Kaarli südamesse...